

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVIEŠU UN VISPĀRĪGĀS VALODNIECĪBAS KATEDRA

LIENE KALVIŠA

**EVIDENCIALITĀTES IZTEIKŠANAS LĪDZEKĻI
LATVIEŠU VALODĀ**

Promocijas darbs
filoloģijas doktora grāda iegūšanai
valodniecības zinātņu nozares
latviešu sinhroniskās valodniecības apakšnozarē

Zinātniskā vadītāja
Dr. philol., prof. Andra Kalnača

RĪGA 2014

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē – 2”.

Nr. 2011/0054/1DP/1.1.2.1.2/11/IPIA/VIAA/002

Saturs

Saīsinājumi.....	4
Ievads	6
1. Evidencialitātes jēdziena izpratne.....	24
1.1. Evidencialitātes apraksta vēsture.....	24
1.2. Evidencialitātes jēdziena teorētisks apskats	30
2. Evidencialitāte un modalitāte.....	41
3. Informācijas ieguves veidi. Tieša informācija	61
4. Renaratīvs	72
4.1. Morfoloģiski renaratīva izteikšanas līdzekļi	73
4.1.1. Atstāstījuma izteiksme	74
4.1.2. Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids	91
4.2. Nemorfoloģiski renaratīva izteikšanas līdzekļi	94
4.2.1. Darbības vārda forma <i>SAKA</i>	96
4.2.2. Iespraudumi un citas sintaktiskas konstrukcijas.....	100
5. Inferencialitāte	108
5.1. Saliktās laika formas kā morfoloģiskais inferencialitātes izteikšanas līdzeklis.....	116
5.2. Nemorfoloģiski inferencialitātes izteikšanas līdzekļi.....	119
5.2.1. Evidenciālas semantikas darbības vārdi	120
5.2.2. Partikulas	130
6. Admiratīvs.....	150
Secinājumi.....	158
Terminu skaidrojums	161
Literatūras saraksts.....	162
Avoti	162
Literatūra	167

Saīsinājumi

1	1. persona
2	2. persona
3	3. persona
ACC	akuzatīvs
ADV	apstākļa vārds
AUX	palīgdarbības vārds
COMPR	pārākā pakāpe
COR	korelatīvais verbs
DAT	datīvs
DLKG	„Dabartinēs lietuvīu kalbos gramatika”
FUT	nākotne
G	piemērs no interneta resursiem, izmantojot interneta meklētāju <i>www.google.lv</i>
GEN	ģenitīvs
ILL	illatīvs
INF	nenoteiksme
INS	instrumentālis
INSET	iesprausts vārds
K	piemērs no „Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa”
LLVV	„Latviešu literārās valodas vārdnīca”
LOC	lokatīvs
LVV	„Latviešu valodas vārdnīca”
MLLVG	„Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika”
MOD	modāls verbs
NOM	nominatīvs
PL	daudzskaitlis
PREP	prievārds
PRS	tagadne
PRT	partikula

PST	pagātne
PTCP	divdabis
SG	vienskaitlis
QUOT	atstāstījuma izteiksme
VPSV	„Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca”

Ievads

Nozīmīga ikdienas saziņas daļa ir atsaukšanās uz informācijas avotu, jo no avota autoritātes ir atkarīga attieksme pret konkrēto informāciju, kā arī paļaušanās uz faktu ticamību. Informācijas precizitāte ir svarīgs elements gan ikdienas saziņā, gan plašsaziņas līdzekļu informatīvajā telpā. Lai runātāja teiktais gūtu iespējami tiešu, precīzu un vēlamu iespaidu uz klausītāju, kā arī sacītajam būtu iespējami augsta ticamības pakāpe, atsauce uz kvalitatīvu informācijas avotu ir ārkārtīgi nozīmīga.

Evidencialitāte ir semantiska kategorija, kuras galvenā funkcija ir norāde uz informācijas ieguves avotu.

Katrā valodā runātājam ir iespēja norādīt uz veidu, kā informācija saņemta. Evidencialitāte var funkcionēt kā obligāta gramatiskā kategorija, kā tas ir lielā daļā Amerikas indiāņu valodu (Boas 1911; Sapir 1922), arī turku, tibetiešu, japāņu, bulgāru (Alpatov 2007; Nicolova 2007; Matsui, Fitneva 2009) u. c. valodās evidencialitāte ir ļoti būtiska valodas sistēmas daļa. Savukārt citās valodās informācijas avota norāde nav obligāta. Evidencialitātes jēdziena analīze ir viens no aktuālākajiem un visplašāk pētītajiem 20. gs. otrās puses un 21. gs. valodniecības jautājumiem.

Evidencialitātes galvenais uzdevums ir norādīt ne tikai konkrētu informācijas avotu (šo funkciju veic tikai daļa evidenciālas nozīmes marķētāju), bet akcentēt, ka izteiktajam apgalvojumam iespējams cits autors vai ka tas balstīts uz konkrētiem avotiem, kas var nebūt nosaukti tieši. Līdz ar to evidencialitātes definīcijā minētais informācijas ieguves avots saistāms ne tikai ar konkrētu norādi uz informācijas sniedzēju, bet ietver sevī arī norādi uz veidu, kādā informācija saņemta. Informācijas avots ir galvenais evidencialitātes semantiku veidojošais elements. Semantiska kategorija ir „uz vienas vai vairāku pazīmju pamata izveidota semantisku vienību grupa .., arī vispārīga semantiska pazīme, pēc kuras valodas vienības daļa grupās ..” (VPSV 2007, 348). Semantiskas kategorijas centrs parasti ir gramatiskā kategorija, un perifērijā atrodas dažādi valodas līdzekļi, kas var izteikt attiecīgo semantiku (Bondarko 1991, 95). Evidencialitāte latviešu valodā uzskatāma par semantisku kategoriju, jo to var izteikt ar dažādiem valodas līdzekļiem – morfoloģiskiem un

nemorfoloģiskiem. Evidencialitātes kategorijas centrs ir atstāstījuma izteiksme, savukārt perifērijā atrodas pārējie evidencialitātes izteikšanas līdzekļi.

Evidencialitāte var būt saistīta arī ar modalitāti. Arī modalitāte ir semantiska kategorija, kas var izpausties gan ar fonoloģisku un gramatisku, gan leksisku līdzekļu palīdzību (VPSV 2007, 236). Promocijas darbā aplūkoti arī tādi valodas līdzekļi, kas līdztekus evidencialitātes izteikšanai var būt saistāmi arī ar modālu semantiku. Kaut arī šo līdzekļu primārā funkcija ir modalitātes marķēšana, tomēr evidencialitāte tiek aplūkota nevis kā modāla nozīme, bet kā patstāvīga un no modalitātes neatkarīga konkrētā valodas līdzekļa semantikas daļa.

Katrā valodā runātājam ir iespēja norādīt uz veidu, kā informācija saņemta. Var uzskatīt, ka jebkurš izteikums ir saistāms ar cilvēka pieredzes un zināšanu atspoguļojumu, tātad evidenciālu nozīmi. Tomēr promocijas darbā tiek analizēti tikai tādi izteikumi, kuros ir konkrēta norāde uz informācijas avotu vai tā saņemšanas veidu. Šīs norādes var būt izteiktas ar morfoloģiskiem, leksiskiem (partikulas, iespraudumi, evidenciālas semantikas darbības vārdi) vai sintaktiskiem līdzekļiem.

Latviešu valodā teksta autors pats pēc izvēles un nepieciešamības norāda informācijas ieguves avotu. Tas ir arī viens no veidiem, kā runātājs var distancēties no izsakāmā satura, norādot, ka viņš pats nav informācijas autors, ka tā ir dzirdēta, izlasīta, secināta vai saņemta citā veidā. Lai arī latviešu valodā norāde uz informācijas avotu nav obligāta, tomēr eksistē vairāki, tostarp morfoloģiski, līdzekļi, kuru galvenā funkcija ir tieši evidencialitātes izteikšana, resp., norāde uz faktu, ka informācija saņemta no citiem avotiem. Kā galvenais evidencialitātes morfoloģiskais marķētājs latviešu valodā minama atstāstījuma izteiksme. Evidenciāla semantika attiecīgā kontekstā piemīt arī īstenības izteiksmei un vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveidam. Tādēļ evidencialitātes analīze latviešu valodā ir aktuāls un mūsdienīgs pētniecības objekts, kam pievēršama īpaša uzmanība.

Promocijas darba **mērķis** – analizēt evidencialitāti kā semantisku kategoriju, balstoties latviešu valodas materiālā. Šī mērķa īstenošanai izvirzīti vairāki **pētījuma uzdevumi**:

- teorētiski un praktiski analizēt evidencialitātes jēdzienu, aplūkojot tās lomu, izpausmi un robežas latviešu valodā;

- atklāt, ar kādu līdzekļu palīdzību latviešu valodā var tikt marķēts informācijas ieguves avots vai veids, kā informācija ir saņemta;
- analizēt valodas līdzekļus (gan morfoloģiskus, gan nemorfoloģiskus), kam piemīt evidenciāla nozīme; pētījuma gaitā nošķirt tos valodas līdzekļus latviešu valodā, kuru primārā funkcija ir informācijas avota marķēšana, resp., latviešu valodas evidencialitātes marķētāju sistēmā ieviest centra un perifērijas šķīrumu;
- analizēt evidencialitātes un modalitātes saikni, pievēršoties robežgadījumu problemātikai;
- nošķirt galvenās evidenciālās nozīmes latviešu valodā.

Promocijas darba **aktualitāte** ir saistīta ar evidencialitātes kā semantiskas kategorijas postulēšanu latviešu valodā. Runātāja pieredzes un zināšanu avota atspoguļojums valodā ir būtiska izteikuma semantikas daļa, un evidencialitātes kā semantiskas kategorijas analīze paver plašas iespējas izteikuma analīzē ņemt vērā teksta autora pieredzi un zināšanas, kā arī izteikuma satura pamatā esošo informācijas avotu, kas ir būtiska ikvienas saziņas situācijas sastāvdaļa.

Promocijas darba **novitāti** nosaka tas, ka līdz šim latviešu valodniecībā nav plašāka apkopojosa teorētiska pētījuma par evidencialitāti. Promocijas darbs uzskatāms par pirmo pētījumu, kas par galveno analīzes objektu izvirza tieši evidencialitāti un tās lomu latviešu valodā. Evidencialitātes analīzes sakarā ir iespēja runāt par īpašu semantisku kategoriju, par kuras centru būtu uzskatāma verba atstāstījuma izteiksme kā evidencialitātes morfoloģiskais marķētājs latviešu valodā. Pārējo evidenciālas nozīmes izteikšanas līdzekļu pamatfunkcija ir cita, un saistība ar evidencialitāti izpaužas kā to polifunkcionalitāte. Evidencialitātes kategorijas perifērijā atrodas valodas līdzekļi, kuru galvenā funkcija ir modalitātes vai kādas citas nozīmes izteikšana.

Pasaules valodās pārstāvēti dažādi evidencialitātes izteikšanas līdzekļi. Evidencialitāti tradicionāli iedala gramatiskos un leksiskos izteikšanas līdzekļos (Dendale, Tasmowski 2001; Lazard 2001; Aikhenvald 2004), tomēr Andra Kalnača norāda, ka latviešu valodā blakus daudzveidīgi gramatizētai modalitātei piecu izteiksmju formās partikulas, apstākļa vārdi, saikļi, iespraudumi u. c. valodas līdzekļi ir sekundāri modalitātes izteicēji (Kalnača 2010, 47). Tādēļ latviešu valodā precīzāks

būtu morfoloģisku un nemorfoloģisku evidencialitātes izteikšanas līdzekļu šķīrums. Ar morfoloģiskiem līdzekļiem tiek saprasta vārda gramatiskā forma bez konteksta, kas orientēta uz konkrētas nozīmes izteikšanu. Latviešu valodā morfoloģisks evidencialitātes izteikšanas līdzeklis ir atstāstījuma izteiksme, kura jau pēc savas formas ir saistīta ar evidenciālas nozīmes izteikšanu, resp., norādi uz informācijas netiešo raksturu. Arī vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids ir morfoloģisks evidenciālas nozīmes marķētājs. Tāpat saliktās laika formas semantikas ziņā ir saistītas ar darbības un tās seku, rezultāta attieksmēm, kas arī norāda uz to saikni ar evidenciālo semantiku. Savukārt par nemorfoloģiskiem līdzekļiem darbā tiek uzskatīti tādi, kas evidenciālu nozīmi izsaka tikai attiecīgā kontekstā un to forma primāri saistīta ar citas nozīmes izteikšanu, piem., partikulu lietojums evidenciālā funkcijā redzams tikai kontekstā, jo pati leksēma nenorāda uz konkrētu nozīmi. Tāpat par nemorfoloģiskiem līdzekļiem tiek uzskatīti evidenciālas semantikas darbības vārdi, iespaidumi un dažādas sintaktiskas konstrukcijas, kas norāda informācijas avotu. Citās valodās, kur nav īpašu ar evidencialitāti saistītu izteiksmju, gramatisku/negramatisku vai morfoloģisku/nemorfoloģisku valodas līdzekļu šķīruma jautājums ir vieglāk risināms, jo lielāka loma ir negramatiskai evidencialitātei (plašāk sk. 1. nodaļā).

Evidencialitātei (*evidentia* – tulk. no latīņu val. ‘acīmredzamība’) kā īpašai valodas parādībai uzmanība tikusi pievērsta jau 20. gs. sākumā. Evidenciālas nozīmes marķētāji ir plaši aprakstīti Amerikas indiāņu valodu pētnieku darbos. Īpaši jāuzsver antropologa Franca Boasa (*Franz Boas*) (Boas 1911) un valodnieka, antropologa Edvarda Sepīra (*Edward Sapir*) (Sapir 1922) pētījumi, kuros pirmo reizi tiek runāts par veidu, kā valodā izpaužas informācijas ieguves avoti, cilvēka pieredze. Jau pirmajos pētījumos (kopš 20. gs. sākuma) ar evidenciālas nozīmes izteikšanu tiek saistīti tieši gramatiski marķētāji. Amerikas indiāņu valodas pēc savas struktūras ir polisintētiskas, tajās nozīmes tiek izteiktas ar īpašu piedēkļu palīdzību. Tipoloģiski tas sasauca ar latviešu un lietuviešu valodu, kas ir sintētiskas, un aglutinatīvo igauņu valodu, nozīmju izteikšanai tajās tiek izmantoti piedēkļi. Kā redzams, dažādu tipu valodās izteikšanas līdzekļu sistēmas var būt līdzīgas. Robeža starp dažādu morfoloģisko tipu valodām, tajā skaitā starp sintētiskām un polisintētiskām valodām, ir relatīva, un atkarībā no konkrētas valodas sistēmas dažādu morfoloģisko tipu valodām iespējamas kopīgas iezīmes (Whaley 1997, 133). Evidencialitāte kā īpaša

gramatiska kategorija fiksēta somugru valodās, arī tjurku valodās, virknē indoeiropiešu valodu (armēņu, albāņu, persiešu, tadžiku u. c.), japāņu, korejiešu, kaukāza, kā arī citu saimju valodās (Kozinceva 2007, 13). Arī baltu valodās – latviešu un lietuviešu valodā – un igauņu valodā ir morfoloģiski evidencialitātes izteikšanas līdzekļi (Aikhenvald 2004, 33; Kehayov 2008, 28; Wiemer 2010, 74). Evidencialitātes apraksta vēsture aplūkota 1.1. nodaļā.

Evidencialitātes kategorijas teorētiskos pamatus 1957. gadā formulējis Romāns Jakobsons (*Roman Jakobson*) apcerē par krievu valodas verbu sistēmu „Shiftery, glagol'nye kategorii i russkij glagol” („Šifteri, verba kategorijas un krievu valodas verbs”). Plašāki pētījumi par evidencialitātes funkcionēšanu valodā parādījušies 20. gs. otrajā pusē un galvenokārt tikuši saistīti ar evidencialitātes analīzi dažādās pasaules valodās. Sākotnēji evidencialitāte vairāk aprakstīta kā valodas tipoloģisku studiju objekts Aleksandras Aihenvaldes (*Alexandra Aikhenvald*), Ferdinanda de Hāna (*Ferdinand de Haan*), Petara Kehajova (*Petar Kehayov*), Vladimira Plungjana (*Vladimir Plungjan*), Ellijas Ifantidu (*Elly Ifantidou*) u. c. pētījumos, vēlāk tās analīzes perspektīva paplašinājusies un tā pētīta arī kontekstā ar gramatizēšanās teoriju, kognitīvo lingvistiku, pragmatiku (I. Mushin „Evidentiality and epistemological stance: Narrative retelling” (2001), T. Matsui, S. A. Fitneva „Knowing How We Know: Evidentiality and Cognitive Development” (2009) u. c.).

Latviešu valodniecībā evidencialitāte pagaidām aprakstīta vai nu modalitātes, vai arī areālās un kontaktlingvistikas aspektā. Kā semantiska kategorija evidencialitāte īsi aplūkota „Latviešu valodas gramatikā” (Kalnača 2013(a), 498–499; 501). Modalitātes un darbības vārda izteiksmju analīzes sakarā evidencialitāte aplūkota Andras Kalnačas pētījumos („Modalitātes tipoloģija un latviešu valodas izteiksmes” (2007), „Partikula IT KĀ un modalitāte” (2010), „Interjekcijas, to semantika un modalitāte” (2011), „Darbības vārda izteiksmes un modalitāte” (2012)). Evidenciālo modalitāti Lejaskurzemes izloksnēs pētījusi Ieva Ozola („Evidenciālā modalitāte Lejaskurzemes izloksnēs” (2011)). Evidencialitātes lomu latviešu valodā un attieksmes ar atstāstījuma izteiksmi aprakstījuši arī Aksels Holvūts (*Axel Holvoet*) („Mood and Modality in Baltic”, 2007) un Joanna Hojnicka¹ (*Joanna Chojnicka*) („Evidentiality Markers in Modern Latvian” (2009), „Reportive Evidentiality and Reported speech: Is there a boundary? Evidence of the Latvian Oblique” (2010),

¹ Latviski atveidots arī *Chojnicka*.

“Linguistic markers of stance in Latvian parliamentary debates” (2012) u. c.). Evidencialitāti kā lībiešu, igauņu un latviešu valodas kopīgu iezīmi aplūkojusi Ērika Krautmane („Evidenciālis latviešu, igauņu un lībiešu valodā” (2006)), evidencialitātes izplatības datus latviešu valodā areālā skatījumā sniedzis Petars Kehajovs (*Petar Kehayov*), aplūkojot evidenciālo nozīmju izpausmi dažādās Eiropas valodās („Typology of Grammaticalized Evidentiality in Bulgarian and Estonian” (2002), „An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas” (2008)). Atsevišķiem evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes teorētiskās un praktiskās analīzes jautājumiem savās publikācijās pievērsusies promocijas darba autore (Kalviša 2013, 2012, 2011, 2010, 2009 (a), (b)). Plašāks teorētisks un praktisks pētījums, kas veltīts tieši evidencialitātes izpētei, latviešu valodniecībā līdz šim nav veikts.

Promocijas darbā tiek runāts par jauniem un latviešu valodā līdz šim mazpazīstamiem terminiem – **renaratīvs**, **inferencialitāte**, **admiratīvs**. Visi šie termini apzīmē evidenciālas nozīmes – netieši saņemtas informācijas tipus.

Renaratīvs apzīmē informāciju, kas saņemta no citiem avotiem (Nicolova 2007; Hrakovskij 2007, 610). Tā var būt no citas personas saņemta informācija, izlasīta, dzirdēta plašsaziņas līdzekļos u. tml. veidā iegūta. Plašāk par renaratīvu sk. 4. nodaļā.

Inferencialitāte ir netiešas evidencialitātes nozīme, kas saistīta ar darbības un tās seku attieksmēm, resp., teksta autors par kādas darbības/situācijas iepriekšēju norisi spriež, balstoties uz tās sekām runas momentā, arī uz zināšanām, secinājumiem (Aikhenvald 2004, 393; Kozinceva 2007(b), 18; Plungjan 2011, 464–465). Par inferenciālas nozīmes izpausmi latviešu valodā un tās izteikšanas līdzekļiem sk. 5. nodaļā.

Admiratīva² semantika saistīta ar tādas informācijas saņemšanu, kas teksta autoram ir jauna un negaidīta (DeLancey 2001, 370). Plašāk admiratīvs analizēts 6. nodaļā.

Evidencialitātes analīzē ir divi galvenie **problēmjaudājumi**:

² Teorētiskajā literatūrā tādā pašā nozīmē tiek lietots arī termins **miratīvs**, kategorijas apzīmēšanai tiek lietots termins **mirativitāte** (Lazard 1999; DeLancey 2001, 2007, 2012; Aikhenvald 2004, 2012). Promocijas darbā jēdziena apzīmēšanai izvēlēts termins **admiratīvs**.

- 1) evidencialitātes un modalitātes attieksmes, no kā izriet arī jautājums par evidencialitātes izteikšanas līdzekļiem;
- 2) tiešas – netiešas informācijas šķīrums.

Evidencialitātes analīzes galvenais teorētiskais jautājums ir evidencialitātes un modalitātes attieksmes, no kā izrietoša ir divējāda jēdziena izpratne un analīzes iespējas – šaurākā un plašākā:

- šaurākā izpratne – evidencialitāti izsaka tikai tādi valodas līdzekļi, kuru galvenā funkcija ir norāde uz informācijas ieguves veidu;
- plašākā izpratne – ar evidenciālu nozīmi tiek saistīti arī tādi valodas līdzekļi, kas izsaka teksta autora attieksmi pret izteikumu un kuriem piemīt modāla semantika.

Evidencialitātes jēdziena pilnīgai izpratnei nepieciešams pievērst uzmanību abām tās analīzes un īstenošanās iespējām valodā. Evidencialitātes šaurākā izpratne parasti tiek attiecināta uz valodām, kurās ir bagāts evidenciālo nozīmju gramatisko marķētāju klāsts, savukārt plašākajā izpratnē ar evidencialitāti saista galvenokārt dažādas leksiskas vienības, kas attiecīgā kontekstā var izteikt evidenciālu nozīmi. Evidencialitāte plašākajā izpratnē tiek analizēta valodās, kurās tā nav izteikta ar gramatisko formu palīdzību vai arī tai ir neliels skaits gramatisko marķētāju, piem., krievu un angļu valodā, kur evidencialitāte neizpaužas morfoloģiski, vai lietuviešu un latviešu valodā, kur evidencialitāti izsaka morfoloģiski marķētāji, tomēr plaši tiek analizēta arī dažādu leksisku vienību saikne ar evidencialitāti. Ņemot to vērā, promocijas darbā uzmanība pievērsta gan evidencialitātes morfoloģiskajai izpaušmei latviešu valodā, gan analizētas dažādas leksiskas vienības un to saikne ar evidenciālu semantiku. Abas evidencialitātes izpratnes plašāk analizētas 2. nodaļā.

Evidencialitātes teorētiskais pamats aplūkots, balstoties uz Romāna Jakobsona, Aleksandras Aihenveldes, Natālijas Kozincevas (*Natalija Kozinceva*), Vladimira Hrakovska (*Vladimir Hrakovskij*), Ferdinanda de Hāna, Talmija Givona (*Talmy Givón*), Tomā Vijē (*Thomas Willett*), Bjerna Vīmera (*Björn Wiemer*) u. c. autoru pētījumiem. Evidencialitātes aprakstam latviešu valodā izmantoti Andras Kalnačas, Joannas Hojniskas, Petara Kehajova, Aksela Holvūta u. c. darbi.

Avotu atlases principi

Piemēru atlasei izmantots šāds valodas materiāls:

- preses izdevumi (*IR* (2011), *Māja* (2009, 2011, 2013), *Neatkarīgā* (2009, 2010, 2012, 2013, 2014), *Privātā Dzīve* (2008));
- „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus”, pieejams: www.korpuss.lv (*miljons–2.0m*);
- interneta meklētājs www.google.lv.

Piemēriem, kas gūti, izmantojot meklētāju www.google.lv, promocijas darbā pievienota norāde (G)³, savukārt piemēriem no līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa vietnes www.korpuss.lv promocijas darbā pievienota norāde (K).

Promocijas darbā galvenokārt izmantoti piemēri, kas ekscerpēti no „Līdzsvarota mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa” (galvenokārt korpusā atrodami publicistikas teksti), kā arī preses izdevumu tekstiem un interneta vietnes www.google.lv. Periodikas sadaļa veido lielāko daļu korpusā atrodamā valodas materiāla – 55 procenti, tajā proporcionāli ir iekļauta nacionālo laikrakstu, reģionālo laikrakstu, interneta ziņu, speciālās periodikas un populārās periodikas daļa. Korpusā iekļauti mūsdienu latviešu rakstu valodas avoti (laika posmā no 1991. līdz 2009. gadam) (Levāne-Petrova 2012, 89–90). Korpusā plaši tiek izmantots dažādu gramatikas, leksikas, leksikogrāfijas jautājumu izpētē, kā arī lingvistisko hipotēžu pārbaudē, atklājot reālā valodas lietojuma tendences (Levāne-Petrova 2011, 193). Korpusa periodikas sadaļu veido raksti no visiem lielākajiem Latvijā iznākošajiem elektroniskajiem un drukātajiem izdevumiem (Levāne-Petrova 2012, 94), tiem raksturīga arī tematiska dažādība, kas ļauj iegūt iespējami plašu un daudzveidīgu informāciju gan par viena vārdlietojuma dažādo lietojumu un evidenciālo semantiku, gan attiecīgu sintaktisku konstrukciju lietojuma raksturīgākajām īpatnībām.

Atsauce uz iegūtās informācijas avotu ir svarīga un nepieciešama publicistikas tekstu daļa. Lielai daļai informācijas, kas atrodama preses izdevumos, norāde uz tās pirmavotu ir obligāta. Var uzskatīt, ka tieši publicistikā iespējams atrast visplašāko valodas līdzekļu klāstu, kas nosauc dažādus informācijas avotus. Latviešu valodas

³ Apzīmējumam G pievienots arī konkrēts cipars, ar kuru darba beigās veidota norāde uz konkrētu interneta vietnes adresi un datumu, kad piemērs atrasts.

korpusa materiāls tika izmantots, analizējot šādus evidencialitātes izteikšanas līdzekļus:

- darbības vārda izteiksmes (atstāstījuma izteiksme, vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids);
- saliktās laika formas;
- partikulas;
- evidenciālas semantikas darbības vārdus (darbības vārda forma *saka*, darbības vārdi *šķīst*, *likties* u. c).

Tā kā, izmantojot korpusu, var iegūt iespējami daudz vienas vārdformas lietojumu, kas sniedz plašu ieskatu vienas leksēmas lietojumā dažādās nozīmēs, tad attiecīgo leksēmu atlasē izmantots tieši šis piemēru ekscerpēšanas veids.

Savukārt preses izdevumu valodas materiāla analīze sniedz ieskatu informācijas avota norāžu daudzveidībā, resp., veidos, kā iespējams izteikt atsauci uz iegūtās informācijas avotu, tādēļ preses izdevumos atrastais valodas materiāls attiecināms galvenokārt uz:

- iespraudumu;
- dažādu sintaktisku konstrukciju analīzi.

Preses izdevumos atrodamās norādes uz informācijas ieguves avotu tika pārbaudītas un salīdzinātas arī ar korpusā atrodamo valodas materiālu, tādējādi iegūstot vēl plašāku vienas konstrukcijas vai leksēmas lietojuma daudzveidību. Tā kā atsevišķu evidencialitātes izteikšanas līdzekļu analīzē korpusā atrodamo vārdlietojumu skaits ir nepietiekams, piemēru ekscerpēšanai izmantota arī interneta vietne *google.lv*.

Modalitātes teorētiskās bāzes raksturojumā darbā galvenokārt izmantotas Franka Roberta Palmera (*Frank Robert Palmer*), V. Plungjana, Džona Laionsa (*John Lyons*) nostādnes, kā arī A. Kalnačas pētījumi par modalitātes izpausmi latviešu valodā.

Promocijas darbā tiek izmantota šāda **metodoloģija**:

- opozīciju metode – viena no galvenajām promocijas darbā izmantotajām metodēm; attiecas gan uz evidencialitātes teorētisko analīzi, skatot tās lomu

realitātes – irealitātes, subjektīvās – objektīvās, epistēmiskās – deontiskās modalitātes sfērā, gan praktiski analizējot evidencialitātes morfoloģiskos, leksiskos un sintaktiskos izteikšanas līdzekļus latviešu valodā. Opozīciju metode attiecināma arī uz tiešas – netiešas informācijas pretstatījumu un semantiskā šķīruma problemātiku;

- distributīvā metode – analīzes metode, kas attiecināma uz promocijas darba praktisko daļu – piemēru analīzi. Konkrēto valodas vienību apkaime ir būtisks rādītājs, kas bieži ļauj konstatēt, vai valodas vienībai piemīt evidenciāla nozīme. Bieži vien tieši konteksts norāda uz evidenciālas nozīmes klātbūtni, jo pašas valodas vienības leksiskā nozīme nespēj sniegt pietiekamu informāciju;
- deskriptīvā metode – ekscerpēto vienību aprakstošā skaidrojumā;
- komponentu analīzes metode – verbu dažādu semantisko komponentu analīze saistībā ar evidenciālas nozīmes piemītību; īpaši attiecas uz tiem evidencialitātes izteikšanas līdzekļiem, kam piemīt modāla semantika.

Jāņem vērā, ka darba gaitā izmantojamās metodes savstarpēji mijiedarbojas un nereti konkrētās parādības praktiskai vai teorētiskai analīzei tiek izmantotas vienlaikus.

Promocijas darba struktūru veido ievads, sešas nodaļas ar apakšnodaļām, secinājumi, darbā biežāk lietoto terminu skaidrojums, saīsinājumu, avotu un teorētiskās literatūras saraksts.

Promocijas darba teorētiskajā daļā padziļināti aplūkota evidencialitātes jēdziena izpratne valodniecībā, tās vēsturiskie aizsākumi un attīstība līdz mūsdienām, tipoloģija, tiešas un netiešas informācijas šķīrums un ar to saistītā problemātika, epistēmiskās modalitātes un evidencialitātes attieksmes, kā arī evidencialitātes loma realitātes/irealitātes, subjektīvās/objektīvās modalitātes sfērā. Darba praktiskajā daļā analizēta evidencialitātes izpausme latviešu valodā, aplūkoti morfoloģiskie (darbības vārda izteiksmes, saliktās laika formas) un nemorfoloģiski evidencialitātes izteikšanas līdzekļi un nozīmes, ko tie var izteikt, balstoties uz preses izdevumu, interneta resursu un korpusa valodas materiāla.

1. nodaļā sniegts ieskats evidencialitātes vēsturiskajā attīstībā, aplūkojot pirmos pētījumus, kuros runāts par dažādiem veidiem, kā valodā izpaužas norāde uz teksta autora rīcībā esošo informācijas avotu. Šajā nodaļā aplūkots galveno evidenciālo nozīmju šķīrums, īsumā raksturota tās izpausme lietuviešu, igauņu, vācu,

franču u. c. valodās. Raksturojot evidencialitātes areālo izplatību, norādīti arī biežāk sastopamie evidenciālo nozīmju gramatiskie marķētāji pasaules valodās.

2. nodaļā analizētas evidencialitātes un modalitātes savstarpējās attiecības, aplūkojot dažādu autoru viedokļus šajā jautājumā. Evidencialitātes analīzes un interpretācijas iespējas ir ļoti plašas, pētījuma gaitā tradicionālie un valodā nostiprinājušies priekšstati par modalitātes kategoriju un tās semantiskajām opozīcijām tiek skatīti jaunā perspektīvā, izvērtējot to saistību ar evidenciālu semantiku. Īsumā raksturota modalitātes jēdziena izpratne latviešu un cittautu valodniecībā, kā arī evidencialitātes loma dažādos modālo nozīmju tipos un opozīcijās.

3. nodaļā analizēti informācijas ieguves veidi – tieši un netieši saņemta informācija, tās marķēšanas līdzekļi un analīzes problemātika, pievēršot uzmanību tiešas informācijas dažāda izpratnei un tās galvenajiem cēloņiem. Evidencialitātes izteikšanas līdzekļi visbiežāk norāda uz netieši saņemtu informāciju.

4., 5. un 6. nodaļā analizēti netieši saņemtas informācijas tipi (renaratīvs, inferencialitāte, admiratīvs) un to izteikšanas līdzekļi. Kā morfoloģiski evidencialitātes izteikšanas līdzekļi analizētas darbības vārda izteiksmes (atstāstījuma izteiksme, vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids, īstenības izteiksme), kas konkrētā kontekstā var kļūt par evidencialitātes gramatiskajiem marķētājiem. Daudzveidīgi analizējama ir īstenības izteiksmes saistība ar evidencialitāti, ko nosaka īstenības izteiksmes laika formu nozīmju polisēmija un sinonīmija, kā arī salikto laika formu semantika. Savukārt kā nemorfoloģiski evidencialitātes izteikšanas līdzekļi analizēti evidenciālas semantikas darbības vārdi, vārdu savienojumi, teikumi, partikulas, kā arī dažādas sintaktiskas konstrukcijas, kuru galvenā funkcija ir informācijas avota norāde.

Secinājumos apkopotas pētījuma gaitā gūtās atziņas un iezīmētas turpmākās evidencialitātes analīzes perspektīvas.

Promocijas darba beigās izveidots svarīgāko darbā lietoto terminu skaidrojums.

Lai atspoguļotu evidencialitātes funkcionēšanu citās valodās, veikta citvalodu piemēru glosēšana (katra vārda burtisks tulkojums ar gramatisko kategoriju norādi), lai varētu pilnībā atspoguļot oriģinālvalodas gramatisko un leksisko informāciju. Piemēru glosēšanā izmantoti Leipcigas glosēšanas principi (sk.

<http://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>), saīsinājumi atrodami saīsinājumu sarakstā. Teksts kirilicā transliterēts, izmantojot interneta vietnes www.translit.net pārveides programmu.

Piemēros saglabāta autora oriģinālrakstība. Analizējot izvēlētos piemērus, nav ticis ņemts vērā katram avotam (preses izdevumi, interneta vietne) raksturīgās valodas īpatnības vai autora rakstības stils. Pētījums nav diahronisks, piemēru atlase nav saistīta ar valodas kultūru vai valodas stratifikāciju, nav pētīts izlokšņu materiāls. Uzmanība galvenokārt koncentrēta uz literārās valodas materiālu. Valodas fakti aprakstīti, izmantojot deskriptīvo metodi. Ekscerpējot valodas materiālu, uzmanība pievērsta tiem piemēriem, kuros ar morfoloģisku, leksisku vai sintaktisku līdzekļu palīdzību ir ietverta norāde uz informācijas ieguves avotu, kā arī analizēta tādu valodas vienību iespējamā evidenciālā semantika, kuru galvenā funkcija ir modalitātes izteikšana. Promocijas darbā apkopotie evidencialitātes izteikšanas līdzekļi netiek analizēti pēc to lietošanas biežuma, netiek izmantotas statistiskās analīzes metodes. Pētījuma nolūks ir apkopot izplatītākos evidenciālas nozīmes marķētājus latviešu valodā, tostarp arī izplatītākās evidenciālas nozīmes sintaktiskās konstrukcijas, iespraustus vārdus un vārdu savienojumus, to veidus. Jāņem vērā, ka evidencialitāte lielā mērā ir kontekstuāla parādība un lielai daļai nemorfoloģisku līdzekļu evidencialitātes izteikšana nav primārā funkcija, tā izpaužas atkarībā no konteksta vai mijiedarbē ar citām nozīmēm. Promocijas darbā evidencialitāte netiek vērtēta no personas formu viedokļa. Personas formu un evidencialitātes attiecības ir turpmāku pētījumu uzdevums. Jāuzsver, ka promocijas darbs neatspoguļo pilnīgi visus valodas līdzekļus, ar kuru palīdzību runātājs var atsaukties uz iegūtās informācijas avotu vai tās saņemšanas veidu, tomēr darbā sniegts plašs ieskats dažādos evidencialitātes izteikšanas līdzekļos un attiecībā uz negramatiskiem līdzekļiem nosaukti raksturīgākie leksiskie līdzekļi (partikulas, darbības vārdi, iesprausti vārdi, vārdu savienojumi), kā arī tipiskākās sintaktiskās konstrukcijas. Promocijas darbā aizsāktie jautājumi, tostarp par evidencialitātes izteikšanas līdzekļiem latviešu valodā, noteikti ir vēl izvēršami un skatāmi plašāk.

Skaidri definētas evidencialitātes jēdziena robežas un loma pārējo kategoriju vidū ir galvenais priekšnosacījums evidencialitātes analīzei, balstoties uz konkrētās valodas materiāla. Līdz ar to promocijas darba galvenais mērķis – analizēt

evidencialitāti kā semantisku kategoriju – ir nesaraujami saistīts ar skaidru jēdziena teorētisko izpratni un aprakstu.

Promocijas darba aprobācija

Promocijas darba atsevišķas daļas un melnraksts apspriests LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras sēdēs 2012. gada 28. jūnijā (sēdes prot. Nr. 9/2011-2012) un 2012. gada 3. septembrī (sēdes prot. Nr. 01/2012-2013). Viss promocijas darba teksts un kopsavilkums apspriests 2014. gada 15. janvārī (sēdes prot. Nr. 02/2013-2014).

Pētījuma rezultāti atspoguļoti 6 zinātniskos rakstos un 9 referātu tēzēs:

Raksti recenzētos izdevumos

1. Kalviša, L. (2013) Partikula *SAK* un modalitāte. *Valoda: nozīme un forma 3. Teorija un metodoloģija latviešu valodniecībā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 67.–74. lpp.
2. Kalviša, L. (2012) Darbības vārds *SACĪT* un netiešas informācijas izteikšana. *Valoda: nozīme un forma 2. Gramatizēšanās un leksikalizēšanās latviešu valodas sistēmā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 86.–93. lpp.
3. Kalviša, L. (2011) Iespraudumi un evidencialitāte. *Vārds un tā pētīšanas aspekti 15(1)*. Liepāja : Liepājas Universitāte, 150.–157. lpp.
4. Kalviša, L. (2010) Atstāstījuma izteiksme un modalitāte. *Latvistika un somugristika Latvijas Universitātē*. Rīga : Latvijas Universitāte, 50.–58. lpp.

Pieejams:

http://www.hzf.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/hzf/petnieciba/6_Liene_Kalvisa_raksts.pdf.

5. Kalviša, L. (2009) Darbības vārda nākotnes formas un modalitāte. *Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XIX*. Daugavpils : DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 168.–174. lpp.
6. Kalviša, L. (2009) Nākotnes formu modālais lietojums latviešu valodā. *Mēs laikā, telpā, attīstībā*. Rēzekne : Rēzeknes Augstskola, 46.–51. lpp.

Referātu tēzes

1. Kalviša, L. (2013) Pieredzes izteikšana un perceptīvie verbi latviešu valodā. *Baltu valodas: vēsture un aktuālie procesi. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 140. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 34.–35. lpp.
2. Kalviša, L. (2012) Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids un evidencialitāte. *48. prof. Artura Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences „Valodas gramatiskā un leksiskā sistēma, tās funkcionalitāte un normatīvs” referātu tēzes*. Rīga : Latvijas Universitāte, 29.–30. lpp.
3. Kalviša, L. (2012) The Verbs of Speech as Grammatical Markers of Evidentiality in Latvian. *The 23th bi-annual conference of the Association for the Advancement of Baltic Studies (AABS) „The Global Baltics: the Next Twenty Years”*. Abstracts of papers. p. 24–25.
Pieejams:
<http://aabs2012.files.wordpress.com/2012/01/2012-aabs-abstract-compilation-apr8.pdf>
4. Kalviša, L. (2011) Darbības vārda saliktie laiki – evidenciālas nozīmes marķētāji latviešu valodā. *Tekstas: lingvistika ir poetika 18*. Šiaulių universitetas, 49.–51. p.
5. Kalviša, L. (2010) Evidentiality and Its Grammatical Markers in Latvian. *Languages and Cultures of the Modern World. Proceedings of the 3rd International Student Conference on Languages and Cultures of the Modern World*. Vilnius University, 23.–25. p. (CD formātā)
6. Kalviša, L. (2010) Iespraudumi – informācijas avota marķētāji latviešu valodā. *XI starptautiskā baltistu kongresa „Baltu valodu pagātne, tagadne un nākotne” referātu tēzes*. Rīga : Latvijas Universitāte, 75.–76. lpp.
7. Kalviša L. (2010) Informācijas avota marķēšanas iespējas latviešu valodā. Ieskats problemātikā. *Daugavpils Universitātes 52. starptautiskās zinātniskās konferences tēzes* (CD formātā).
8. Kalviša, L. (2009) Evidencialitātes kategorija un tās nozīme latviešu valodā. *Studentu darbai – 2009*. Šiauliai : VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 56. p.

9. Kalviša, L. (2008) Deontiskā modalitāte un verba izteiksmes kategorija latviešu valodā. *XI mezhvuzovskaja nauchnaja konferencija studentov-filologov. Tezisy. Chast' 1. Sankt-Peterburg: Filologičeskij fakul'tet SPbGU, 7. c.*

Pētījuma atziņas un rezultāti aprobēti 23 starptautiskās un 5 vietējās zinātniskās konferencēs un semināros.

Referāti starptautiskās zinātniskās konferencēs un semināros

1. Kalviša, L. *Evidencialitātes rādītājs ACĪMREDZOT* – Liepājas Universitātes 18. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti”. Liepāja, Liepājas Universitāte, 28.–29.11.2013.
2. Kalviša, L. *Noliegums kā evidenciālas/epistēmiskas nozīmes slēptais saturs* – LU HZF Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras zinātnisks seminārs „Noliegums un tā izpausme valodā”. Rīga, LU HZF, 26.04.2013.
3. Kalviša, L. *Tiešas uztveres verbi un evidencialitāte* – LU 71. konferences Latviešu un vispārīgās valodniecības sekcija „Kategoriju robežas gramatikā”. Rīga, LU, 27.02.2013.
4. Kalviša, L. *Pieredzes izteikšana un perceptīvie verbi latviešu valodā* – akadēmiķa Jāņa Endzelīna 140. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Baltu valodas: vēsture un aktuālie procesi”. Rīga, LZA, 22.02.2013.
5. Kalviša, L. *Atstāstījuma izteiksmes semantika un teikuma tips* – Liepājas Universitātes 17. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti”. Liepāja, Liepājas Universitāte, 29.–30.11.2012.
6. Kalviša, L. *The Verbs of Speech as Grammatical Markers of Evidentiality in Latvian* – 23. starptautiskā zinātniskā konference „The Global Baltics: The Next Twenty Years”. Čikāga (ASV), Ilinoisas Universitāte, 26.04.–28.04.2012.
7. Kalviša, L. *Partikulas SAK modalitāte* – LU HZF Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras zinātnisks seminārs „Gramatizēšanās un leksikalizēšanās latviešu valodas sistēmā”. Rīga, LU HZF, 12.04.2012.

8. Kalviša, L. *Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids un evidencialitāte* – 48. prof. Artura Ozola dienas starptautiskā zinātniskā konference „Valodas gramatiskā un leksiskā sistēma, tās funkcionalitāte un normatīvums”. Rīga, LU HZF, 16.03.2012.
9. Kalviša, L. *Evidencialitātes izteikšanas leksiskie līdzekļi* – LU 70. konferences Latviešu un vispārīgās valodniecības stenda referātu sekcija „Gramatiskā un leksiskā semantika”. Rīga, LU HZF, 09.02.2012.
10. Kalviša, L. *Darbības vārda saliktie laiki – evidenciālas nozīmes marķētāji latviešu valodā* – Šauļu Universitātes starptautiskā zinātniskā konference „Teksts: lingvistika un poētika 18”. Šauļi (Lietuva), Šauļu Universitāte, 11.11.2011.
11. Kalviša, L. *Evidencialitāte un darbības vārda salikto laika formu semantika* – IV Letonikas un III Pasaules latviešu zinātnieku apvienotais kongress (Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras sekcija „Teorija un metodoloģija latviešu valodniecībā”). Rīga, LZA, 26.10.2011.
12. Kalviša, L. *Evidentiality in Latvian: the Development of Its Conception* – 9. Baltijas studiju konference „Transitions, Visions and Beyond”. Stokholma (Zviedrija), Sodertornas Universitāte, 12.–15.06.2011.
13. Kalviša, L. *Šķietamības verbu evidencialitāte un epistēmiskums* – LU 69. konferences Latviešu un vispārīgās valodniecības sekcija „Diatēze, kārtas kategorija un atgriezeniskums”. Rīga, LU HZF, 18.02.2011.
14. Kalviša, L. *Iespraudumi un evidencialitāte* – Liepājas Universitātes 15. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti”. Liepāja, Liepājas Universitāte, 02.–03.12.2010.
15. Kalviša, L. *Iespraudumi – informācijas avota marķētāji latviešu valodā* – XI starptautiskais baltistu kongress „Baltu valodu pagātne, tagadne un nākotne”. Rīga, LZA, 27.–30.09.2010.
16. Kalviša, L. *Informācijas avota marķēšanas iespējas latviešu valodā. Ieskats problemātikā* – Daugavpils Universitātes 52. starptautiskā zinātniskā konference. Daugavpils, Daugavpils Universitāte, 14.–16.04.2010.
17. Kalviša, L. *Evidencialitātes jēdziena izpratne un aizsākumi valodniecībā* – LU 68. konferences Latviešu, baltu un vispārīgās valodniecības sekcija „Valodas gramatiskā sistēma sinhroniskā un diahroniskā aspektā”. Rīga, LU HZF, 18.–19.03.2010.

18. Kalviša, L. *Latvian šķist, šķisties, rādīties, likties 'seem, appear' and evidentiality* – Viļņas Universitātes starptautisks zinātnisks seminārs (projekta „Non-grammatical Evidentiality in the Baltic Language: content, realization, functions” ietvaros). Viļņa (Lietuva), Viļņas Universitāte, 02.–03.12.2009.
19. Kalviša, L. *Atstāstījuma izteiksme un modalitāte* – Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes starptautiska jauno filologu zinātniska konference. Rīga, LU FMZF, 04.–05.11.2009.
20. Kalviša, L. *Evidentiality and Its Grammatical Markers in Latvian* – VU Kauņas Humanitārās fakultātes starptautiska zinātniska konference „Languages and Cultures of the Modern World”. Kauņa (Lietuva), VU Kauņas Humanitārā fakultāte, 29.–30.10.2009.
21. Kalviša, L. *Evidentiality and Its Manifestations in Latvian* – Viļņas Universitātes starptautisks zinātnisks seminārs „Negramatinis evidencialumas baltu kalbose”. Viļņa (Lietuva), Viļņas Universitāte, 07.–09.05.2009.
22. Kalviša, L. *Evidencialitātes kategorija un tās nozīme latviešu valodā* – Šauļu Universitātes XIII bakaluru un maģistrantu zinātnisko darbu konference „Studentu darbi – 2009”. Šauļi (Lietuva), Šauļu Universitāte, 02.04.2009.
23. Kalviša, L. *Darbības vārda nākotnes formas un modalitāte* – Daugavpils Universitātes starptautiskā konference „XIX zinātniskie lasījumi”. Daugavpils, Daugavpils Universitāte, 29.–30.01.2009.

Referāti vietējas nozīmes konferencēs un semināros

1. Kalviša, L. *Gramatiskā evidencialitāte latviešu valodā* – Latvijas Universitātes, Liepājas Universitātes un Ventspils Augstskolas valodniecības nozares doktorantu seminārs. Rīga, LU HZF, 18.05.2012.
2. Kalviša, L. *Evidencialitāte un epistēmiskā modalitāte – kopīgais un atšķirīgais jēdzienu izpratnē* – LU Valodniecības DSP doktorantu zinātnisks seminārs. Rīga, LU HZF, 20.05.2011.
3. Kalviša, L. *Darbības vārds SAKA un netiešas informācijas izteikšana* – LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras zinātnisks seminārs „Gramatizēšanās un leksikalizēšanās latviešu valodas sistēmā”. Rīga, LU HZF, 17.05.2011.
4. Kalviša, L. *Darbības vārds likties, modalitāte un gramatizēšanās* – LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras

zinātnisks seminārs „Gramatizēšanās un leksikalizēšanās latviešu valodas sistēmā”. Rīga, LU HZF, 28.04.2010.

5. Kalviša, L. *Uztveres verbu semantika un saikne ar tiešas – netiešas informācijas pārraidi* – LU Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras zinātnisks seminārs „Latviešu gramatika: norma un lietojums”. Rīga, LU FMZF, 10.12.2009.

1. Evidencialitātes jēdziena izpratne

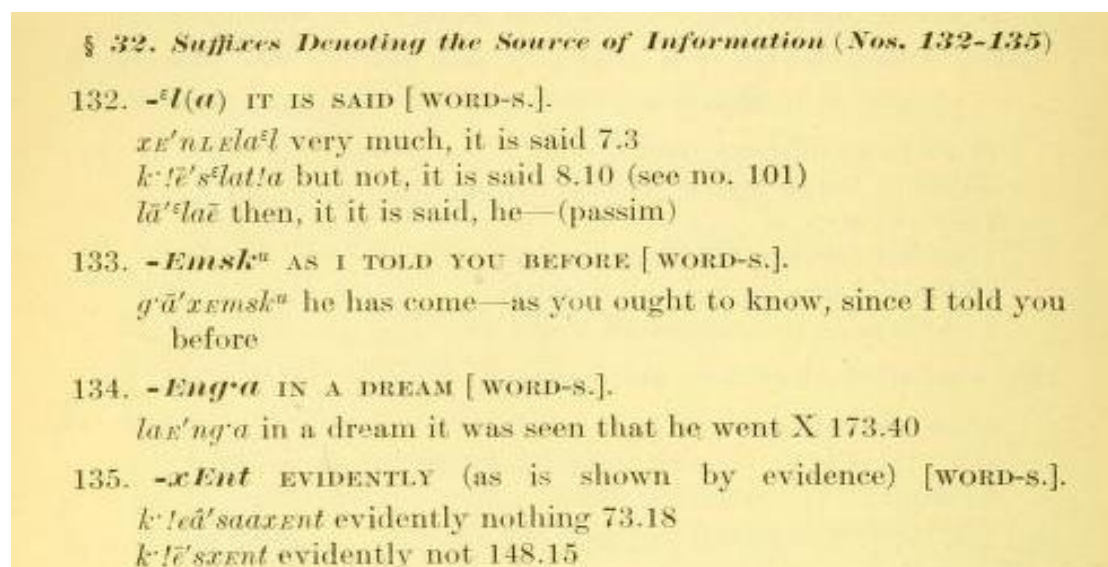
Pasaules valodniecībā evidencialitāte ir pētīta daudzpusīgi, pievēršot uzmanību dažādiem tās aspektiem un analīzes iespējām. Evidencialitātes analīze atklāj ne tikai daudzveidīgas tās izpausmes iespējas valodā, bet zināmā mērā parāda arī konkrētās valodas lietotāju domāšanas, informācijas uztveres īpatnības, valodas tradīcijas, arī attieksmi un pieeju savstarpējai komunikācijai. Evidencialitāte atsevišķās valodās saistīta pat ar valodas kultūras un valodas lietotāju kompetences līmeni. Šajā nodaļā tiks aplūkota evidencialitātes vēsturiskā sākotne, tās daudzveidīgā izpratne un analīzes iespējas.

1.1. Evidencialitātes apraksta vēsture

Evidencialitātes jēdziena vēsturiskie aizsākumi meklējami jau 11. gs., kad Mahmuda al-Kašgari (*Mahmud al-Kashgari*) turku valodas krājumā analizētas turku valodas verbu pagātnes formas, kurās novērotas evidenciālas nozīmes opozīcijas (šā krājuma tulkojumu angļu valodā sk.: Dankoff 1982). 19. gs. beigās īpašām albāņu valodas verbu formām uzmanību pievērsis franču folklorists, filologs un dzejnieks Ogists Dozo (*Auguste Dozon*), viņš arī ierosinājis vēlākajos gados plaši lietoto terminu *admiratīvs*. A. Dozo kā sava pētījuma pamatu izvēlējies izteiktās informācijas emocionālo vērtējumu, kas piemīt albāņu valodas darbības vārda formām blakus inferenciālajai un renaratīva nozīmei (Dozon 1879; plašāk – Friedman 1986). A. Dozo pētījumi atstājuši vērā ņemamu ietekmi uz terminoloģijas izveidi un noteikuši tālāko pētījumu virzību Balkānu valodu izpētē un tradicionālajā filoloģijā. Abu pētnieku devums uzskatāms par evidencialitātes pētniecības priekšvēsturi.

20. gs. sākumā evidencialitātes iezīmes tika pamanītas Amerikas indiāņu valodu pētnieku (E. Sepīra, F. Boasa u. c.) darbos (Boas 1911; Sapir 1922). Tieši šis posms tiek uzskatīts par evidencialitātes vēsturisko sākotni mūsdienu valodniecībā (Plungjan 2011, 458), Tiesa, tolaik šim jēdzienam nebija īpaša termina, taču pētnieki analizēja dažādus gramatiskus marķētājus, kuru funkcija ir norādīt uz informācijas

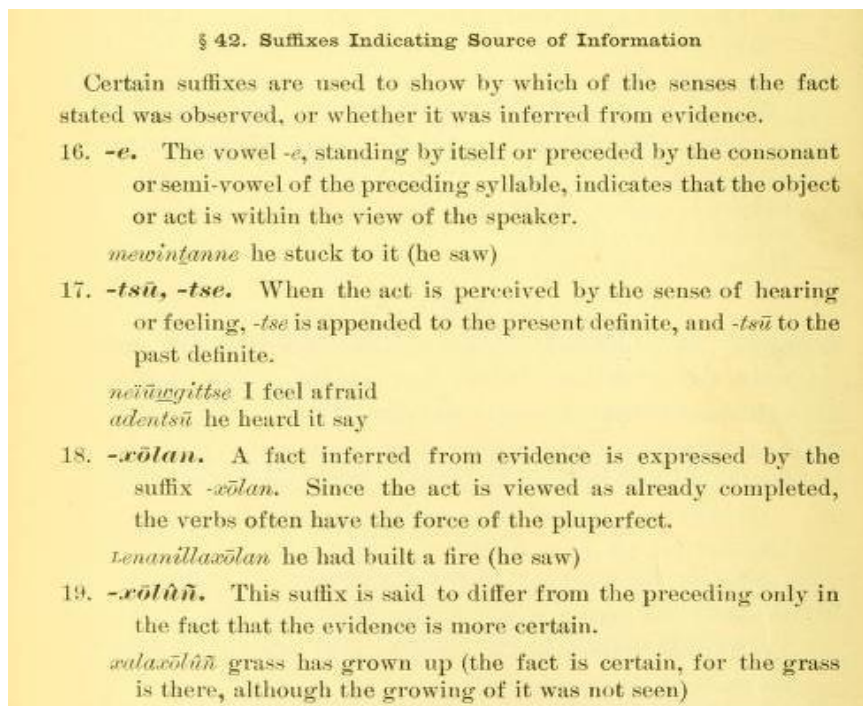
avotu vai tā ieguves veidu. Īpaši jāuzsver amerikāņu antropologa Franca Boasa (*Franz Boas*) un valodnieka, antropologa Edvarda Sepīra (*Edward Sapir*) pētījumi, kuros pirmo reizi tiek runāts par veidu, kā valodā izpaužas norāde uz informācijas ieguves avotu. Pirmo reizi evidencialitātes kategorija aprakstīta F. Boasa apcerējumā par kvakiutla (*Kwakiutl*) valodu (tiek runāta Vankūveras salas reģionā), kas atrodams viņa 1911. gada rokasgrāmatā par Amerikas indiāņu valodām. Kā norādījis V. Plungjans, tieši F. Boass pirmais sācis lietot terminu *evidenciāls*, taču viņš apzīmē ar to nevis gramatisku kategoriju, bet vienu no evidenciālajām nozīmēm (Plungjan 2011, 458). F. Boasam īpaši svarīgi bija izcelt evidenciālo nozīmju izteikšanas obligātumu darbības vardu sistēmā Ziemeļamerikas valodās. F. Boass, aplūkojot dažādus vārddarināšanas līdzekļus un to funkcijas, analizē arī sufiksus, kas norāda informācijas avotu. Tas var būt citas personas teiktais, paša teksta autora iepriekšējs izteikums, arī sapnis un visbeidzot – tieša pieredze, tātad informācijas tieša uztvere (Boas 1911, 496).

Boas F. Kwakiutl. *Handbook of American Indian Languages*, 1911, part 1.

Šajā rokasgrāmatā evidenciāla rakstura iezīmes analizējis arī Plīnijs Godārs (*Pliny E. Goddard*). Pievēršoties izteiksmes kategorijas analīzei un klasificējot modālos sufiksus atapaskanas (*Athapaskan*) saimes valodā Dienvidamerikā un šai saimei piederošajā Hupa (*Hupa*) dialektā, P. Godārs norāda uz sufiksu grupu, kas raksturo informācijas avotu (Goddard 1911, 105, 124). Runājot par pagātnes

notikumiem, vienmēr tiek lietoti sufiksi, kas norāda informācijas avotu un savā ziņā kalpo arī kā autoritāte informācijas patiesumam. Ja informācija uztverta ar dzirdi, tiek lietoti sufiksi *-tsū* un *-tse* (pirmais, runājot par pagātnes notikumiem, un otrs – par tagadni). Kad runa ir par notikumiem, kas uztverti vizuāli, verbam tiek pievienots sufikss *-e*. Ja runa ir par pieņēmumiem, kas ir izsecināti pēc konkrētiem apstākļiem, verbam pievieno sufiksu *-xōlan*.

Goddard P. E. Athapascan (Hupa). *Handbook of American Indian Languages*, 1911, part 1.

Gadu vēlāk arī E. Sepīrs apcerējumā par takelma (*Takelma*) valodu, kas publicēts 1922. gada Amerikas indiāņu valodu rokasgrāmatā, akcentē tieši un netieši saņemtas informācijas pretstatījumu, kas izteikts ar gramatiskiem līdzekļiem. Takelma valodā, runājot par notikumiem, par ko teksta autors nav pilnībā pārliecināts vai kas tiek izsecināti pēc konkrētām pazīmēm, tiek lietots īpašs inferenciālas nozīmes marķētājs. Savukārt, ja runa ir par notikumiem, kas teksta autoram ir skaidri zināmi un personiski pieredzēti, tiek lietots aorists⁴ (Sapir 1922, 158). Tātad jau 20. gs. sākumā tika pievērsta uzmanība dažādiem valodas gramatiskās sistēmas elementiem,

⁴ Darbības vārda pagātnes forma, kas izsaka pabeigtu darbību (VPSV 2007, 36).

kas saistīti ar informācijas avota norādi. Redzams, ka sākotnēji evidencialitāte tika saistīta ar valodas gramatiskās sistēmas daļu. V. Plungjans norāda, ka šajā laikā joprojām vērojama nekonsekvence terminoloģijas izpratnē un evidencialitātes rādītāji saistīti ar īpašu darbības vārda izteiksmes tipu, resp., evidencialitātes kategorijas izpratne vēl nebija nostiprinājusies citu darbības vārda gramatisko kategoriju vidū (Plungjan 2011, 459).

Evidencialitātes kategorijas teorētiskos pamatus 1957. gadā formulējis R. Jakobsons apcerē par krievu valodas verbu sistēmu „Šifteri, verba kategorijas un krievu valodas verbs”. R. Jakobsons evidencialitāti uzlūko par gramatisku kategoriju un runā par tās gramatiskām pazīmēm. Klasificējot verba gramatiskās kategorijas, R. Jakobsons norāda, ka nepieciešams šķirt šādas pazīmes:

- runas akts (^s) un tā temats (ⁿ);
- notikums (E) un tā dalībnieki (P).

No pazīmju dalījuma izriet tālākais šķīrums:

- notikums, par ko tiek stāstīts (Eⁿ);
- pats runas akts (E^s);
- notikuma dalībnieks (Pⁿ);
- runas akta dalībnieks (P^s) (Jakobson, 1990, 389–390)⁵.

R. Jakobsons uzskata, ka verba kategorijas var tikt aplūkotas atkarībā no tā, cik liela ir to saikne ar situācijas dalībnieku. Kategorijas, kas ir saistītas ar situācijas dalībnieku, var raksturot vai nu pašu dalībnieku vai tā saistību ar notikumu. Līdz ar to situācijas dalībnieks var būt gan tās sastāvdaļa, gan situācijas un runas momenta savienotājs. Evidencialitāte ir saistīta ar šādiem trim elementiem: atstāstāmo notikumu, pašu runas momentu un atstāstāmā notikuma pamatā esošo informācijas avotu (E^{ns}). Kopējā formula ir šāda (Jakobson 1990, 392):

$$E^n E^{ns} / E^s$$

⁵ R. Jakobsona sniegto apzīmējumu skaidrojums:

^s – ziņojums (*speech*);

ⁿ – ziņojuma tēma (*narrate*);

E – notikums (*event*);

P – notikuma dalībnieks (*participant*).

R. Jakobsons norāda arī iespējamās informācijas saņemšanas veidus:

- citas personas teiktais;
- sapņi (informācija, kas saņemta atklāsmes ceļā);
- minējumi;
- personiskā pieredze (informācija, ko sniedz atmiņa).

R. Jakobsons norāda arī uz evidencialitātes izteikšanas līdzekļiem dažās valodās un ir nostiprinājis evidencialitātes jēdziena lietojumu.

Būtisks ir arī Žilbēra Lazāra (*Gilbert Lazard*) pētījums, kurā analizēta darbības vārdu sistēma un evidencialitātes kategorijas gramatiskā izpausme tadžiku valodā (Lazard 1957). Ž. Lazārs ieviesis terminu *mediatīvs*⁶, kas apzīmē jebkuras formas pastarpinātu situācijas atspoguļojumu, kas nebalstās uz runātāja tiešu pieredzi un viņa uzskatiem par pasauli. Sākotnēji Ž. Lazāra devums evidencialitātes pētniecībā netika novērtēts, tomēr vēlāk, pieaugot pētījumu apjomam un zināšanām par evidencialitātes sistēmām pasaules valodās, termins *mediatīvs* Ž. Lazāra izpratnē lietots balkānu valodu evidenciālo sistēmu aprakstos, īpaši franču valodniecības tradīcijā (Plungjan 2011, 461).

R. Jakobsona darbs bija kā impulss, kas veicināja jaunu pētījumu rašanos laika posmā no 20. gs. 60. gadu sākuma līdz 80. gadu vidum. Šajā laikā radusies virkne pētījumu, kuros analizētas evidencialitātes sistēmas dažādās valodās – Viktora A. Frīdmena (*Victor A. Friedman*) kaukāza valodu materiāla analīze (Friedman 1979), Marta J. Hardmena (*Martha J. Hardman*) un Džona Bērnsa (*John Barnes*) pētījumi par Dienvidamerikas valodām (Hardman 1981; Barnes 1984), T. Givona teorētiskais raksts par evidencialitātes un modalitātes attieksmēm (Givòn 1982) u. c.

Bērklijas Universitātes konference 1981. gadā, kas bija veltīta evidencialitātes izpausmei dažādās pasaules valodās, bija pirmais nozīmīgais notikums evidencialitātes jēdziena atpazīstamības veicināšanā. Konferences materiāli tika apkopoti Velisa L. Čeifa (*Wallace L. Chafe*) un Džoannas Nikolsas (*Johanna Nichols*) sastādītajā rakstu krājumā „Evidentiality: The linguistic coding of epistemology” (1986). Šī joprojām uzskatāma par visvairāk citēto grāmatu, kas veltīta evidencialitātes jēdziena analīzei. Šajā grāmatā apkopots ne tikai interesants materiāls

⁶ Termins tiek lietots franču valodniecībā.

par dažādu pasaules areālu valodām, bet piedāvāta arī evidenciālo nozīmju klasifikācija (Willett 1988), uz kuras tiek balstīti arī nākamie pētījumi (Plungjan 2011, 461–462). No šā brīža evidencialitātes jēdziens valodniecībā nostiprinājies un tā tiek analizēta jau daudz plašākā perspektīvā, ne vairs tikai kā gramatiska kategorija, jo pasaules valodas piedāvā daudzveidīgas iespējas izteikt evidenciālas nozīmes. Ir pat valodas, kuru gramatiskajā sistēmā ir iestrādātas obligātas norādes uz informācijas avotu un teksta autors nevar nepieminēt veidu, kādā informācija saņemta (Plungjan 2000, 321). Iespējama arī tādu gadījumu marķēšana, kad teksta autors uzsver, ka ir bijis aprakstītās situācijas liecinieks. Kopš pirmajiem pētījumiem, kuros evidencialitāte analizēta kā gramatiska kategorija, tās izpratne laika gaitā ir paplašinājusies, ļaujot aplūkot tās funkcionēšanu arī tādās valodās, kurās evidencialitāte netiek izteikta ar gramatiskiem līdzekļiem.

Kā jau minēts promocijas darba ievadā, sākotnēji evidencialitāte tika aprakstīta kā valodas tipoloģisku studiju objekts, vēlāk tās analīzes perspektīva paplašinājusies un tā pētīta kontekstā ar citām valodniecības nozarēm – kognitīvo lingvistiku (rakstu krājums „Evidentiality: A Window into Language and Cognitive Development: New Directions for Child and Adolescent Development” (S. A. Fitneva, T. Matsui, 2009)), sintaksi („On the Syntax and Semantics of Evidentials” (P. Speas, 2008)), pragmatiku („Semantics and pragmatics of evidentials in Cuzco Quechua” (M. T. Faller, 2002), „Evidence from evidentials” (T. Peterson, U. Sauerland, 2010)), gramatizēšanās teoriju (Willett 1988, Matlock 1989, Lazard 2001, Kehayov 2002, Aikhenvald 2004) un analizēta pat kā filozofijas pētījumu objekts (Mushin 2001). Ir grūti nošķirt autorus un pētījumus, kas pievēršas tikai vienai evidencialitātes izpratnes jomai, jo katrs pētījums zināmā mērā apvieno sevī dažādus skatījumus, kas galvenokārt norāda uz faktu, ka evidencialitāti nevar analizēt tikai kā tīri gramatisku, semantisku vai modālu kategoriju, neņemot vērā arī tās saistību ar domāšanu, lomu saziņā vai pasaules uztverē un skatījumā.

1.2. Evidencialitātes jēdziena teorētisks apskats

Lai izprastu evidencialitātes jēdziena robežas un funkcionēšanu konkrētā valodā, nepieciešams aplūkot, ar kādu līdzekļu palīdzību valodā tiek izteiktas evidenciālas nozīmes un kā šīs nozīmes mijiedarbojas ar citām. Teorētiskajā literatūrā ir atrodama atšķirīga pieeja evidencialitātes izpratnē un analīzē. Vienojošā iezīme ir evidencialitātes saistība ar informācijas saturu un tā avotu. Salīdzinot dažādus evidencialitātes jēdziena skaidrojumus, jāsecina, ka tie akcentē galvenokārt trīs pazīmes: informācijas avots, teksta autors, modalitāte.

VPSV evidencialitāti definē kā modalitātes paveidu, un šāda jēdziena izpratne ir viens no veidiem, kā evidencialitāte tiek aplūkota lielā daļā teorētiskās literatūras (par evidencialitātes un modalitātes attieksmēm plašāk sk. darba 2. nodaļā):

„ .. modalitātes paveids, kas izsaka teksta autora attieksmi pret izteikuma (sprieduma apgalvojuma) saturu, norādot, ka teksta autors nav pārliecināts par teksta satura patiesumu vai ka tekstam ir cits autors.” (VPSV 2007, 112)

A. Aihenvalde monogrāfijā „Evidentiality” apraksta evidencialitātes gramatisko izpausmi pasaules valodās. Viņas sniegtā definīcija ir vispārīga, tā akcentē tikai evidencialitātes pamatfunkciju, nekonkretizējot tās izpausmes veidus vai semantiskās īpatnības.

„ .. gramatiska kategorija, kuras galvenā funkcija ir norāde uz informācijas avotu.” (Aikhenvald 2004, 1)

Kā norāda A. Aihenvalde, evidencialitāte kā gramatiska kategorija ir atrodama ceturtajā daļā pasaules valodu. Šo valodu gramatiskā sistēma paredz katrā izteikumā norādi uz informācijas avotu – vai runātājs notikušo ir redzējis, dzirdējis vai uzzinājis netiešā ceļā u. tml. (Aikhenvald 2004, 1). A. Aihenvalde savā pētījumā vairākkārt piemin arī latviešu valodu un norāda, ka latviešu, lietuviešu un arī igauņu valodā ir atrodama netiešo evidenciāļu paradigma, resp., darbības vārda izteiksme, kam piemīt citējošā funkcija (Aikhenvald 2004, 68).

B. Vīmers arī norāda uz evidencialitātes saistību ar informācijas avotu, kā arī nosauc iespējamās informācijas ieguves veidus.

„.. evidencialitāte attiecas uz informācijas avotu, uz kura pamata runātājs izsaka savu apgalvojumu; tas var būt cita runātāja izteikums, secinājums, kas balstīts uz redzētas, dzirdētas vai citā veidā uztvertas informācijas, kā arī pieņēmumi, kas balstīti uz veselā saprāta vai vispārīgām zināšanām.” (Wiemer 2006, 34)

N. Kozinceva uzsver evidencialitātes saistību ar informācijas avotu un teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu.

„Evidencialitātes kategorija saistīta ar vienu no izteikuma semantiskajiem parametriem, kas atspoguļo teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu, konkrēti, atsauci uz informācijas avotu.” (Kozinceva 2007(b), 13–14)

T. Vijē arī akcentē evidencialitātes saistību ar informācijas avotu.

„Evidencialitāte norāda, kādā veidā runātājs ir ieguvis informāciju, kas ir viņa izteikuma pamatā.” (Willet 1988, 55)

Evidencialitātes izpratnes neviendabīgo raksturu rada arī apstākļi, ka pētnieki evidencialitāti analizē, balstoties uz dažādu valodu materiālu, tādēļ katrs pētnieks piedāvā savu skatījumu un izpratni. Var pat teikt, ka katrs pētnieks evidencialitātes analīzi zināmā mērā pielāgo analizējamās valodas materiālam, tādējādi arī veidojas dažādas pieejas jēdziena interpretācijā, kas atkarīgas galvenokārt no tā, kādi līdzekļi konkrētajā valodā var izteikt evidenciālu nozīmi. Latviešu valodā ir gan morfoloģiski, (atstāstījuma izteiksme), gan nemorfoloģiski evidencialitātes izteikšanas līdzekļi (piem., partikulas, iespraudumi), savukārt, piem., krievu un angļu valodā nav evidencialitātes gramatiski marķētāju, šajās valodas evidencialitāti izsaka modālie darbības vārdi un dažādu vārdšķiru vārdi vai konstrukcijas (piem., angļu val. *allegedly, reportedly* ‘kā runā’, *it seems to me, it appears that* ‘šķiet, liekas’ u. c., krievu val. *mol, de, deskat* ‘kā sacīt’, *jakoby* ‘it kā’ u. c.). A. Aihenalde uzsver, ka lielākā problēma, kas apgrūtina evidencialitātes analīzi, ir kvalitatīva apraksta un

analīzes trūkums. Evidencialitāte atšķirībā no tādām gramatiskām kategorijām kā dzimte, izteiksme, laiks u. c., nav atrodama lielā daļā indoeiropiešu valodu, un tāpēc tā nevar tikt saistīta ar vispārzināmām gramatiskām kategorijām (Aikhenvald 2004, 18).

Evidencialitātes sistēmas atšķiras savā starpā pēc semantikas un izteikšanas līdzekļu veida. Plašs evidenciālo nozīmju un to marķētāju skaits atrodams, piem., tariana valodā (*Tariana*) Brazīlijā, kurā runātājam visos gadījumos ir jānorāda informācijas avots, kas ir viņa izteikuma pamatā. Izteikums *Hosē spēlēja futbolu* šajā valodā nav iespējams, ja netiek norādīts, kādā veidā runātājs ir saņēmis informāciju. Pretējā gadījumā izteikums konkrētajā valodā teksta adresātam nebūs skaidrs. Tariana valodā izteikumu *Hosē spēlēja futbolu* iespējams izteikt, izmantojot piecus dažādus marķētājus – atkarībā no informācijas avota. Situācija (futbola spēle) var būt:

- redzēta;
- dzirdēta;
- secināta, balstoties uz konkrēti novērojamiem faktiem;
- secināta, balstoties uz zināmiem faktiem;
- atstāstīta (Aikhenvald 2004, 1–3).

Lai morfēmu varētu uzskatīt par evidenciālu, tās galvenajai nozīmei jābūt saistītai ar informācijas avotu (Aikhenvald 2004, 3).

Tradicionāls evidencialitātes dalījums atkarībā no informācijas avota tipa ir tieši saņemta informācija (teksta autors pats ir bijis situācijas liecinieks) un netieši saņemta informācija (uztverta caur netiešiem faktiem – secināta, dzirdēta no citas personas u. tml.). Evidenciālo nozīmju klasifikācijā visbiežāk par pamatu tiek ņemta T. Vijē izveidotā evidencialitātes taksonomija.

Tieša informācija:

- 1) dzirdēta;
- 2) redzēta;
- 3) ar citiem sajūtu orgāniem uztverta.

Netieša informācija:

1) atstāstīta:

- a) no konkrētas personas saņemta;
- b) dzirdēta no nekonkrētiem avotiem;
- c) tautas kopējais zināšanu fonds, pieredze;

2) secināta:

- a) no rezultātiem;
- b) ar spriedumu palīdzību (Willett 1988, 57).

Šis dalījums aptver gandrīz visus iespējamus evidencialitātes tipus, tradicionāli iedalot to tiešajā un netiešajā evidencialitātē, kas attiecīgi tālāk var tikt dalīta sīkāk. Komentējot dalījumu, redzams, ka tiešs informācijas avots ir teksta autora izpratnē pārbaudīts, zināms, tātad viņš pats ir bijis situācijas dalībnieks. Tieša informācija tiek iedalīta vizuālā, auditīvā un ar citiem sajūtu orgāniem uztvertā. Netieša informācija tiek iedalīta no trešās personas saņemtā un ar secinājumu palīdzību iegūtā. Savukārt secinošā daļa tiek dalīta atkarībā no darbības rezultativitātes vai paša teksta autora spriedumiem, zināšanām. No trešās personas saņemtai informācijai arī var būt dažādas vispārinājuma pakāpes – sākot no informācijas, kas saņemta no konkrēta avota, līdz pat informācijai, ko sniedz tautas kopējais zināšanu fonds. Tieši un netieši saņemtas informācijas marķētāji un to semantika tiks analizēti darba 3., 4. un 5. nodaļā.

N. Kozinceva evidencialitātes semantiskos apakštipus šķir pēc līdzīgām pazīmēm (Kozinceva 2007(b), 16):

- 1) ar sajūtu palīdzību uztverta informācija;
- 2) informācija, kas iegūta loģiska secinājuma ceļā (pēc ārējām pazīmēm);
- 3) informācija, kas saņemta no citas personas.

Norādot, ka informācija saņemta netieši, teksta autors vienlaikus ziņo, ka viņš nav bijis situācijas liecinieks un viņam nav pilnīgas pārlicības par teiktā patiesumu. Persona šādi noņem no sevis daļu atbildības un distancējas no situācijas, par kuru tiek ziņots. N. Kozinceva piedāvā informācijas tiešo un netiešo raksturu aprakstīt pēc šādas shēmas (Kozinceva 2007(b), 15):

R ziņo, ka [X redzēja/uzzināja/uzskata, ka]

R – runātājs

X – subjekts (informācijas „saimnieks”)

R=X – tieša evidencialitāte

R≠X – netieša evidencialitāte

Kā redzams, ja R=X, resp., runātājs vienlaikus ir arī informācijas īpašnieks un konkrētās situācijas liecinieks vai dalībnieks, tad runa ir par tieši saņemtu informāciju. Turpretī, ja runātājs un situācijas dalībnieks ir atšķirīgas personas, tad izteikumā pausta netieša evidencialitāte (Kozinceva 2007(b), 15). Plašāk evidencialitātes nozīmes analizētas 4.–6. nodaļā.

Lietuviešu valodā līdztekus terminam *evidencialitāte* (*evidencialumas*) tiek lietots arī termins *akivaizdumas* (DLKG 1994, 304; Usonienė 2004). Evidencialitāti lietuviešu valodā plaši pētījis B. Vīmers, kurš pievērsies gan tās gramatiskajiem, gan negramatiskajiem izteikšanas līdzekļiem un to analīzei, Aurēlija Usoniene (*Aurēlija Usonienė*), Klēra Gronemeijere (*Claire Gronemeyer*), A. Holvūts, P. Kehajovs, Saule Petroniene (*Saulė Petronienė*) u. c. Līdzīgi kā latviešu valodā arī lietuviešu valodā ir darbības vārda izteiksme, kas norāda uz informāciju, kura saņemta no citiem avotiem. Lietuviešu valodā evidencialitāti izsaka t. s. netiešā izteiksme (DLKG 1994, 310; Gronemeyer 1997, 97; Holvoet 2007, 81), ko var uzskatīt par analogu latviešu valodas atstāstījuma izteiksmei, piem.:

<i>Jis</i>	<i>buves</i>	<i>labai</i>	<i>pavarges.</i>
Viņš.NOM	būt.QUOT	ļoti	nogurt.PTCP

‘Viņš esot bijis ļoti noguris’

<i>Jis</i>	<i>gyvenas</i>	<i>kaime.</i>
Viņš.NOM	dzīvot.QUOT	lauki.LOC

‘Viņš dzīvojot laukos’

Arī igauņu valodā ir atstāstījuma izteiksme jeb kvotatīvs, kuras pazīme ir marķētājs *-vat*. Tā norāda uz informācijas pastarpināto raksturu (Krautmane 2006, 67–68; Kehayov 2008, 172).

Jaan *olevat* *sõitnud* *Pärnusse.*
 Jāns.NOM būt.QUOT. braukt.PTCP Pērnavā.ILL

‘Jāns esot aizbraucis uz Pērnavu’

Kā norāda Ē. Krautmane, lībiešu valodā atstāstījuma izteiksmes nozīmē tiek lietots darītājsvārds ar formantu *-ji*, kas mainās skaitlī un nav sastingusi forma. Atstāstījuma izteiksmes pagātni veido palīgverba *võlda* ‘*būt*’ atstāstījuma izteiksmes tagadnes forma *võlli* kopā ar attiecīgā darbības vārda pagātnes aktīvo divdabi: *võlli luggõn*, *võllid luggõnd*. Savs nozīmes marķētājs lībiešu valodā ir arī atstāstījuma izteiksmes vienkāršās un saliktās nākotnes apzīmēšanai (Krautmane 2006, 69).

Angļu valodā evidencialitāti izsaka modālie darbības vārdi un dažādi apstākļa vārdi:

Sam *seems* *tired.*
 Sems.NOM izskatīties.PRS.3SG nogurt.PTCP

‘Sems izskatās noguris.’

John *must* *be* *at* *home.*
 Džons.DAT. vajadzēt.MOD būt PREP mājas

His *car* *is* *in* *garage.*
 viņš.GEN mašīna.NOM būt.PRS.3SG PREP garāža

‘Džonam jābūt mājā. Viņa mašīna ir garāžā.’

He *is* *reportedly* *ill.*
 viņš.NOM būt.AUX.PRS.3SG kā_saka.ADV slim.NOM

‘Viņš esot slim.’

Vācu valodā evidencialitāti var izteikt gan ar gramatisku, gan leksisku līdzekļu palīdzību. Evidenciālu nozīmi vācu valodā izsaka konjunktīvs un modālie darbības vārdi. Visas evidenciālās nozīmes vācu valodā var izteikt ar attiecīgas semantikas darbības vārdu un dažādu leksisku konstrukciju palīdzību (Hanzen 2007, 242, 250–251).

Peter *soll* *gearbeitet* *haben.*
 Peters.NOM vajadzēt.MOD.PRS.3SG strādāt.PTCP būt.INF

‘Runā, ka Peters strādāja’

Oliver will in Regensburg gewesen
Olivers.NOM gribēt.MOD.PRS.3SG PREP Rēgensburga.DAT būt.PTCP.

sein.
būt.INF

‘Olivers apgalvo, ka viņš bija Rēgensburgā’

Ihm scheint es besser zu gehen.
Viņš.DAT šķist.PRS.3SG COR labāk.ADV.COMPR PRT iet.INF

‘Viņam it kā ir labāk’

Franču valodā evidencialitātes marķēšanai izmanto kondicionāli un nākotnes laika formas, ar kuru palīdzību tiek marķēta no citiem avotiem un secinājumu ceļā iegūta informācija (Korbi 2007, 288).

Evidenciālu nozīmju izteikšanai krievu valodā tiek izmantotas partikulas, apstākļa vārdi, dažādas iespraustas, aprakstošas konstrukcijas:

Mne skazali, chto noch'ju mol shjol dozhd'.
es.DAT teikt.PST.3PL ka nakts.LOC sak iet.PST.3SG lietus.NOM

‘Man teica, ka naktī esot lijis’

On jakoby uehal v otpusk.
Viņš.NOM it kā aizbraukt.PST.3SG PREP atvaļinājums.ACC

‘Viņš it kā esot aizbraucis atvaļinājumā’

Ja ego prosil priehat', a on
es.NOM viņš.ACC prasīt.PST.1SG atbraukt.INF bet viņš.NOM

govorit, vremeni, deskat', net.
sacīt.PRS.3SG laiks.GEN kā saka.INSET nebūt.PRS.3SG

‘Es lūdzu viņu atbraukt, bet viņš saka, ka neesot laika’

Analizējot evidencialitātes semantiskās īpatnības pasaules valodās, konstatēts, ka 166 valodās ir tikai netiešas evidencialitātes gramatiskie marķētāji, 71 valodā ir

gan tiešas, gan netiešas evidencialitātes gramatiskie marķētāji (Haan 2011(b)). Kā gramatiski evidencialitātes marķētāji visbiežāk izplatīti šādi morfoloģiski līdzekļi:

- verbāls afikss vai klītika (131 valodā);
- atsevišķa partikula (65 valodās);
- laika sistēmas daļa (24 valodās);
- dažādi morfoloģiski līdzekļi (7 valodās);
- modāla morfēma (7 valodās) (Haan 2011(a)).

Latviešu valoda iekļauta pirmajā grupā, jo evidencialitāti tajā izsaka atstāstījuma izteiksme, ko veido darbības vārda forma ar formantu *-ot*.

Evidenciālas nozīmes gramatiskie marķētāji ir sastopami daudzās pasaules valodās un aptver visus kontinentus, izņemot Āfriku, kurā evidencialitāte sastopama tikai dažās valodās. Valodas, kurās ir netiešas evidencialitātes gramatiskie marķētāji, ir izplatītas Eiropas reģionā, īpaši daudz to ir ģermāņu valodās (Haan 2011(b)).

A. Aihenvalde valodas grupē pēc tajās sastopamo evidenciālo nozīmju jeb t. s. evidenciālo izvēļu (*evidential choices*) skaita (balstoties uz nozīmju skaita, ko var izteikt ar gramatisku līdzekļu palīdzību):

- A tipa valodas: 2 izvēles;
- B tipa valodas: 3 izvēles;
- C tipa valodas: 4 izvēles;
- D tipa valodas: 5 un vairāk izvēļu.

Attiecīgi katrs tips tiek dalīts sīkāk pēc konkrēto nozīmju jeb izvēļu pretstatījumiem, piem., A tipa valodās tiek šķirtas šādas izvēles:

- A₁ tieša/netieša (*firsthand/non-firsthand*);
- A₂ netieša/‘viss pārējais’ (*non-firsthand/‘everything else’*);
- A₃ no citiem avotiem saņemta/‘viss pārējais’ (*reported or hearsay/‘everything else’*);
- A₄ ar maņu orgāniem saņemta/no citiem avotiem saņemta (*sensory evidence/reported or hearsay*);

- A₅ ar dzirdes palīdzību saņemta/‘viss pārējais’ (*auditory/everything else*) (Aikhenvald 2004, 25).

Latviešu valodu var attiecināt uz A₃ valodu grupu. Atstāstījuma izteiksme ir vienīgais evidencialitātes morfoloģiskais marķētājs latviešu valodā. Līdz ar to atstāstījuma izteiksme ir opozīcijas marķētais loceklis, kam tiek pretstatīta pārējā informācija kā nemarkētais opozīcijas loceklis. A. Aikhenvalde norāda, ka šā tipa opozīcija ir izplatīta visā pasaulē. Īpaša verba forma, kas marķē no citiem avotiem saņemtu informāciju, sastopama Ziemeļamerikas indiāņu valodās; autore min arī igauņu, lībiešu un latviešu valodu, kurā ir īpašs šīs nozīmes marķētājs. Evidenciāli, kas marķē no citiem avotiem saņemtu informāciju, atšķiras pēc to semantikas, piem., tiem var piemist arī apšaubāmas, neuzticamas informācijas raksturs (Aikhenvald 2004, 34).

Evidencialitātes analīze saistīta ar diviem galvenajiem problēmjasautājumiem:

- 1) evidencialitātes un modalitātes attiecsmes;
- 2) tiešas/netiešas informācijas šķīrums.

Aplūkojot evidencialitātes problemātiku, svarīgs ir tās norobežošanas kritērijs – kā nošķirt norādi uz informācijas avotu un teksta autora subjektīvo un vērtējošo attieksmi un vai vispār iespējams strikti noteikt šīs robežas. Daudzveidīgi analizējami ir arī evidencialitātes izteikšanas līdzekļi, kas aptver gan valodas morfoloģisko, gan nemorfoloģisko sistēmu. Šajā sakarā ir svarīgi aplūkot arī problēmu loku, kas saistīts ar evidencialitāti un tās izteikšanu valodā. Nevar noliegt, ka jebkura izteikuma pamatā ir konkrēta pieredze, zināšanas un reti kad persona izsaka apgalvojumu bez jebkāda pamatojuma. Līdz ar to rodas loģisks jautājums par evidencialitātes norobežošanu un lomu valodas sistēmā.

Katrā valodā ir valodas līdzekļi, ar kuru palīdzību iespējams atsaukties uz informācijas avotu, taču ne katrā valodā evidencialitāte ir valodas gramatiskās sistēmas daļa. Evidencialitāti var izteikt arī leksiski valodas līdzekļi, tā var būt ietverta citu gramatisko kategoriju (personas, laika, modalitātes, izteiksmes u. c.) sastāvā (Aikhenvald 2004, 105). Valodas leksiskie līdzekļi var tikt izmantoti daudzveidīgu nozīmju izteikšanā. Var uzskatīt, ka leksisku līdzekļu izmantojums evidenciālu nozīmju izteikšanai ir universāls veids, kā atsaukties uz iegūtās informācijas avotu. Tādēļ rodas jautājums, vai un cik lietderīgi ir analizēt virkni leksisku vienību, ņemot vērā, ka tādā veidā iespējams izteikt neierobežotu skaitu dažādu nozīmju, tostarp

evidencialitāti. Kā norāda A. Aihenvalde, leksisku līdzekļu attiecināšanu uz evidencialitāti var salīdzināt ar lietvārdu *sieviete* un *vīrietis* iekļaušanu dzimtes kategorijā vai apstākļa vārdu *vakar*, *šodien*, *rīt* saistīšanu ar laika kategoriju (Aikhenvald 2004, 148). Tomēr jāatzīst, ka evidencialitātes analīzē nebūtu pareizi pilnībā atteikties no valodas leksisko vienību aplūkojuma, ņemot vērā, ka daļai leksisku vienību evidenciālas nozīmes marķēšana ir būtiska semantikas daļa. Evidencialitātes kategorija ir sarežģīta tajā aspektā, ka tā semantiski ir tuva modalitātes kategorijai un to savstarpējās attiecības ir dažādi interpretējamās un skaidrojamas (par to plašāk sk. 2. nodaļā).

A. Aihenvalde pētījumā par evidencialitātes gramatisko izpausmi pasaules valodās ievieš evidenciālo stratēģiju jēdzienu, ko attiecina uz kategorijām un formām, kuras savā blakus nozīmē var izteikt evidenciālu nozīmi, taču to galvenā funkcija ir saistīta ar citu nozīmju izteikšanu (Aikhenvald 2004, 105). Evidenciālas semantikas iezīmes var piemist modalitātes, laika, personas kategorijai. Kā piemēru A. Aihenvalde min franču valodas kondicionāli, kurš var marķēt informāciju, kas saņemta no kāda apšaubāma avota un par kuras patiesumu teksta autors nevar galvot, tomēr šī kondicionāļa sekundārā nozīme nepadara to par pilntiesīgu evidencialitātes gramatiskās sistēmas daļu (Aikhenvald 2004, 105). Kā redzams, A. Aihenvaldes uzskati par evidencialitātes izpausmi valodā tiek saistīti tikai ar valodas gramatiskās sistēmas pētniecību, turklāt arī gramatiskajā sistēmā par evidenciāliem uzskatīti tikai tādi valodas līdzekļi, kuru primārā funkcija ir informācijas avota marķēšana. Tomēr jāatzīst, ka tikai nedaudzās valodās evidencialitāte ir patstāvīga gramatiska kategorija, un bieži vien evidenciālas nozīmes tiek izteiktas līdztekus nozīmēm, ko izsaka citas kategorijas vai formas, kā epistēmiskā modalitāte, perfekts, svešas runas pārraide (Kozinceva 2007(c), 37), veids (Kehayov 2008, 20). Interesanti, ka N. Kozinceva svešas runas pārraidi uzskata par atsevišķu jēdzienisku kategoriju, nevis pilntiesīgu evidencialitātes nozīmi.

Analizējot evidencialitāti kā gramatisku kategoriju, par tās primāro funkciju kļūst norāde uz informācijas avotu vai tās ieguves veidu (t. s. šaurākā evidencialitātes izpratne). Turpretī, ja par evidenciālas nozīmes marķētājiem uzskata arī leksiskus līdzekļus (partikulas, darbības vārdus, dažādas iespraustas valodas vienības u. c.), tad tās izpratne paplašinās, jo līdztekus norādei uz informācijas ieguves avotu izteikums ietver arī dažādus modālas nozīmes komponentus, kas izsaka teksta autora attieksmi

pret informācijas avotu. Jāņem vērā, ka leksiskie valodas līdzekļi bieži vien savā semantikā ietver modālu nozīmi, un tādā gadījumā galvenā problemātika ir evidencialitātes un modalitātes norobežošana viena izteikuma ietvaros. Ar leksisku līdzekļu palīdzību var izteikt neierobežotu daudzumu nozīmju, bet ir svarīgi nošķirt tos līdzekļus, kuriem evidencialitātes izteikšana ir galvenā vai vismaz viena no svarīgākajām. Promocijas darba gaitā tiks pievērsta uzmanība gan morfoloģiskiem evidencialitātes izteikšanas līdzekļiem, gan analizēti nemorfoloģiski līdzekļi, vērtējot, cik cieša ir to saistība ar evidenciālu nozīmi.

Latviešu valodā ir iespējamās vairākas evidencialitātes analīzes iespējas atkarībā no tās izteikšanas līdzekļiem:

- par evidencialitātes izteikšanas līdzekļiem var uzskatīt tādas, kas norāda, kādā veidā informācija saņemta. Tādā gadījumā latviešu valodā iespējams aplūkot līdzekļus, kas norāda uz netieši saņemtu informāciju, piem., darbības vārda izteiksmes, īpaši atstāstījuma izteiksmi un vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveidu, kā arī īstenības izteiksmes saliktās laika formas;
- evidenciālu nozīmi var izteikt tādi valodas līdzekļi, kas konkrēti nosauc teksta autora rīcībā esošās informācijas avotu, resp., norāda, no kādiem avotiem teksta autors informāciju saņēmis; par tādiem līdzekļiem var uzskatīt iespraustus vārdus, vārdu savienojumus, teikumus, sintaktiskas konstrukcijas ar informācijas avota norādi virsteikumā;
- ar evidenciālas nozīmes marķēšanu var saistīt arī tādas līdzekļus, kuru galvenā funkcija ir modalitātes izteikšana, resp., norādīt teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu; šādi valodas līdzekļi ir partikulas, modālas semantikas darbības vārdi.

Darbā tiek aplūkotas visas minētās evidencialitātes analīzes iespējas un to izteikšanas līdzekļi.

Neatkarīgi no tā, vai valodā ir morfoloģiski vai tikai leksiski evidenciālas nozīmes marķētāji, evidencialitāte tiek izteikta vienmēr. Atšķiras tikai tās obligātums/neobligātums konkrētās valodas sistēmā, taču informācijas avota marķēšana ir aktuāla jebkurā valodā un ir daudz veidu, kā tā tiek īstenota. Galvenais problēmjautājums – evidencialitātes norobežošana no citām valodas kategorijām, par ko tiks runāts darba turpmākajā daļā.

2. Evidencialitāte un modalitāte

Evidencialitātes un modalitātes savstarpējās attiecības ir viens no visplašāk aplūkotajiem un tajā pašā laikā joprojām problemātiskākajiem jautājumiem, kas tiek analizēti teorētiskajā literatūrā. Visbiežāk tiek risināts jautājums, vai modalitāte un evidencialitāte ir savstarpēji saistīti jēdzieni vai arī tās uzskatāmas un analizējamas kā divas neatkarīgas semantiskas kategorijas.

Pamatā var runāt par divām evidencialitātes jēdziena izpratnēm – šaurāko un plašāko:

- saskaņā ar šaurāko izpratni evidencialitātes galvenā funkcija ir norāde uz informācijas avotu vai tā ieguves veidu, un tā netiek saistīta ar teksta autora attieksmi pret izteikumu un pārlicību par tā satura patiesumu (šo uzskatu pārstāv R. Jakobsons (Jakobson 1972), F. de Hāns (Haan 2001), Ž. Lazārs (Lazard 2001), V. Hrakovskis (Hrakovskij 2005, 2007), A. Aihenvalde (Aikhenvald 2004), Berts Kornilijs (*Bert Cornillie*) (Cornillie 2009) u. c.);
- saskaņā ar plašāko izpratni evidencialitāte ir cieši saistīta arī ar teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu, resp., norādot uz zināšanu avotu, vienlaikus tiek izteikts arī tā vērtējums (šo uzskatu pārstāv T. Givons (Givon 1982), T. Vijē (Willett 1988), Viljams Frolijs (*William Frawley*) (Frawley 1992), Dž. Laionss (Lyons 1995), Sjūzene Fleišmane (*Suzanne Fleischman*), Džoanna Baibija (*Joanna L. Bybee*) (Bybee, Fleischman 1995), F. R. Palmers (Palmer 2001), Džekija Nordštrēma (*Jackie Nordström*) (Nordström 2010)).

Saistībā ar plašāko izpratni evidencialitāte tiek uzskatīta par modālu valodas kategoriju. Galvenais iemesls, kādēļ radies abu terminu savstarpējais saistījums, ir tāds, ka liela daļa evidencialitātes izteikšanas līdzekļu izsaka arī modalitāti. Tādējādi aktuāls kļūst jautājums par evidencialitātes kategorijas robežām un modalitātes lomu evidencialitātes semantikā, no kā izriet divējādi uzskatu virzieni:

- evidencialitāte ir modāla kategorija, un līdztekus norādei uz informācijas avotu tā var izteikt arī teksta autora attieksmi pret izteikumu;
- valodas līdzekļi, kas norāda teksta autora attieksmi pret izteikumu, saistāmi tikai ar epistēmisko modalitāti, turpretī evidencialitātes galvenā funkcija ir informācijas avota norāde.

Plašākajā izpratnē starp evidencialitāti un epistēmisko modalitāti iespējamās divu veidu attieksmes:

- ietveršana – saskaņā ar šo uzskatu evidencialitāte ir viens no epistēmiskās modalitātes tipiem un norāda gan uz zināšanu avotu, gan attieksmi pret teikto (evidencialitātes plašākā izpratne) (Matlock 1989, 215; Palmer 2001, 9). Ietveršanas attieksmes pētnieku darbos tiek interpretētas dažādi, piem., Tīnijs Matloks (*Teenie Matlock*) uzskata, ka evidenciālas vienības ietver arī epistēmiskās modalitātes nozīmi un norāda teksta autora pārliecību par izteikuma saturu. Tādējādi modalitāte tiek skaidrota kā viens no evidencialitātes semantiskajiem komponentiem (Matlock 1989, 215). F. R. Palmers evidencialitāti uzskata par epistēmiskās modalitātes apakštipu (Palmer 2001, 9), no kā izriet, ka epistēmiskā modalitāte ietver evidenciālas nozīmes komponentu;
- abu jēdzienu kopīgu nozīmju pārklāšanās⁷, mijiedarbe (Auwera, Plungian 1998).

Evidencialitātes un modalitātes savstarpējo problemātiku var ilustrēt ar šādiem latviešu valodas piemēriem:

- (2.1.) *Viņa apsēdās pie galda un atšķīra. Lappuses bija krietni apņurcītas, acīmredzot bieži šķirstītas.* (K)
- (2.2.) *Segums būs vienkāršs un lēts – Onduline viļņplāksnes. Tām it kā vajadzētu kalpot vismaz 15 gadus.* (K)

Uz evidencialitātes un/vai epistēmiskās modalitātes marķēšanu šajos piemēros var attiecināt pasvītrotās valodas vienības – partikulas *acīmredzot* un *it kā*. Abas partikulas var saistīt ar evidencialitātes marķēšanu, ja uzskata, ka tās norāda uz

⁷ Šī parādība vērojama, analizējot inferenciālo nozīmi, kas ietver gan evidenciālas, gan epistēmiskas nozīmes komponentu, resp., inferencialitāte ir galvenā semantiskā sfēra, kurā saskaras evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes nozīmes. Par to plašāk sk. 5. nodaļā.

informācijas netiešo raksturu un izteikumā ietverto pamatojumu. (2.1.) teikumā partikula *acīmredzot* norāda, ka teksta autors izsaka secinājumu par konkrēto situāciju, balstoties uz saviem novērojumiem, resp., par grāmatas biežo lasīšanu liecina tās nolietotais izskats. Partikula *acīmredzot* šādā kontekstā var būt uzskatāma par evidenciālas nozīmes marķētāju. (2.2.) teikumā partikulas *it kā* lietojums var norādīt uz informācijas netiešo raksturu. Proti, teksta autoram no kāda avota ir tapis zināms, ka *Onduline* viļņplāksnes kalpo 15 gadus. Taču abi teikumi var tikt interpretēti arī citādi. Var uzskatīt, ka partikulas *acīmredzot* un *it kā* abos gadījumos norāda uz teksta autora attieksmi pret izteikumu un saistāmas ar epistēmiskās modalitātes marķēšanu. Pirmajā teikumā *acīmredzot* norāda, ka teksta autors secinājumu balsta uz diezgan stingriem un pārliecinošiem apsvērumiem, otrajā piemērā partikula *it kā* norāda uz šaubām un neuzticēšanos apgalvojuma saturam. Iespējama arī abu iepriekš minēto uzskatu apvienošana, uzskatot, ka evidencialitāte un epistēmiskā modalitāte šajos teikumos izpaužas sinkrētiski, resp., tajos ir norāde gan uz informācijas avotu, gan teksta autora attieksmi pret izteikumu.

Lai analizētu evidencialitātes un modalitātes attieksmes, turpmākajā darba daļā tiks aplūkoti dažādi evidencialitātes un modalitātes savstarpējo attieksmju traktējumi. Kā norādījusi A. Kalnača, „mūsdienu valodu gramatiskajā sistēmā ienākot filozofijas un formālās loģikas principiem, modalitātes analīzē un klasifikācijā par svarīgāko tiek uzskatīta teksta autora attieksme vai nu pret darbības norisi vai arī izteikuma saturu” (Kalnača 2007, 168). VPSV modalitāte tiek definēta kā „semantiska kategorija, kas izsaka teksta autora attieksmi, kā arī vērtējumu vai nu par sprieduma saturu, vai arī par situācijas norisi” (VPSV 2007, 236). Parasti tiek uzsvērtas divas galvenās izteikuma pazīmes, kas saistītas ar modalitātes kategoriju:

- teksta autora attieksme pret izteikumu;
- izteikuma satura attieksme pret reālo īstenību.

Šīs pazīmes ļauj modalitāti definēt kā semantisku kategoriju, kas ar dažādu valodas līdzekļu palīdzību izsaka attieksmes starp trim galvenajiem posmiem, kas ir katra teikuma jēdzieniskās struktūras pamatā:

- teksta autors;
- izteikuma saturs;
- reālā īstenība.

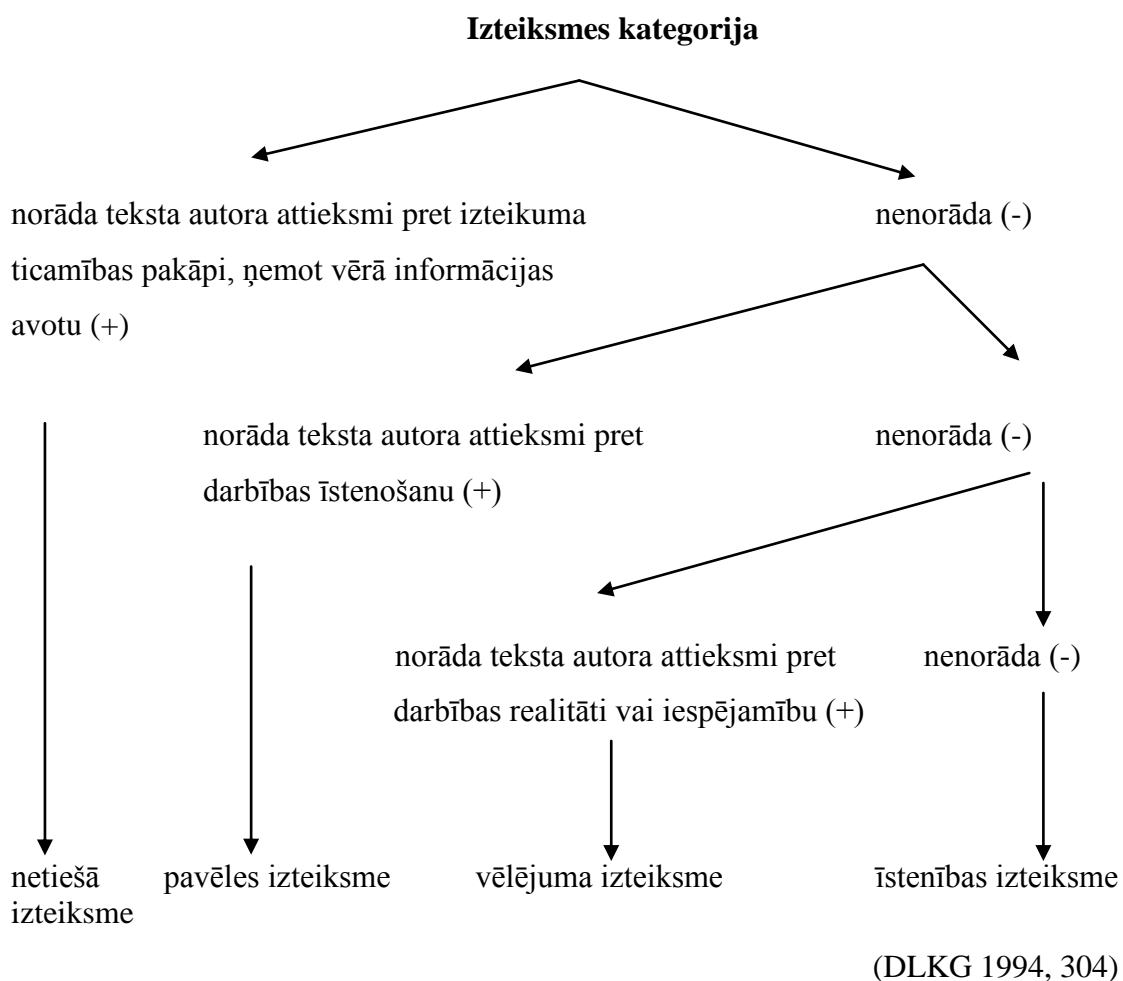
Latviešu valodā modalitātes centru veido izteiksmes kategorija, kas tiek uzskatīta par modalitātes gramatisko izpausmi (Plungjan 2000, 317; Kalnača 2013, 481), perifērijā atrodas pārējie modalitātes izteikšanas līdzekļi (fonoloģiskie, morfonoloģiskie, leksiskie, sintaktiskie, kā arī gramatisko formu sinonīmijas un polisēmijas gadījumi) (Kalnača 2000, 174). VPSV izteiksmes kategorija definēta šādi: „Darbības vārda gramatiskā kategorija, kas izsaka modalitāti, kā arī teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu un darbības realitāti.” (VPSV 2007, 173) Latviešu valodniecībā, līdzīgi kā citās valodās, modalitāti tradicionāli analizē realitātes/irealitātes opozīcijas ietvaros. Šāds modalitātes dalījums pazīstams jau kopš Aristoteļa laikiem (Plungjan 2000, 312). Realitātes modalitāti izsaka īstenības izteiksme visos laikos, irealitātes modalitāti izsaka pārējās darbības vārda izteiksmes – vajadzības, pavēles, atstāstījuma un vēlējuma (Freimane 1985, 16–17; Kalnača 2007, 166). Īstenības izteiksme izsaka reālu darbību, kas ir notikusi, notiek vai ir tikai gaidāma. Atstāstījuma, vajadzības, vēlējuma un pavēles izteiksme izsaka darbību, „kas ir vēlama, vajadzīga, nepieciešama vai atstāstīta, bet nav realizējusies” (Paegle 2003, 113), tā tikai eksistē teksta autora apziņā. Pasaules valodās dažādi tiek interpretēta realitātes/irealitātes opozīcija, un ne vienmēr tikai īstenības izteiksme tiek uzskatīta par reālas darbības izteicēju. Turpretī ir valodas, kurās realitātes/irealitātes opozīcija tiek saskatīta jau reālas darbības ietvaros, piem., par reāliem uzskata pagātnes, tagadnes notikumus un regulāri notiekošas darbības, bet kā ireālus min nākotnes notikumus, brīdinājumus, pamudinājumus un citas darbības (Palmer 2001, 147–148).

I. Freimane aprakstījusi modalitātes šķirumu objektīvajā un subjektīvajā modalitātē (Freimane 1985, 16–17). Objektīvā modalitāte balstās uz reāluma/ireāluma opozīcijas, un to izsaka ar darbības vārda izteiksmju palīdzību. Objektīvā modalitāte attēlo teksta satura attieksmi pret reālo īstenību, bet subjektīvā modalitāte – teksta autora attieksmi pret izteikumu. Subjektīvā modalitāte var izteikt dažādas izteikuma papildnozīmes – pārliecību, nepārliecinātību, nenoteiktību, šaubas vai citas nozīmes, un to izsaka ar partikulām, modālajiem darbības vārdiem, vārdu kārtu, izsaukmes vārdiem, fonētiskiem līdzekļiem, intonāciju utt. Līdzīga modalitātes izpratne vērojama arī krievu valodniecībā (Rozental', Telenkova 1976, 180; Hrakovskij, Volodin 1986, 54).

Interesants ir lietuviešu valodā izvirzītais darbības vārda izteiksmju un modalitātes attieksmju traktējums. Lietuviešu valodas darbības vārda formu paradigmām raksturīgi šādi modāli pretstatījumi:

- 1) pēc teksta autora attieksmes pret izteikuma ticamības pakāpi saistībā ar informācijas avotu (evidence, acīmredzamība);
- 2) pēc teksta autora attieksmes pret darbības īstenošanu (imperatīvs);
- 3) pēc teksta autora attieksmes pret darbības realitāti vai iespējamību (potencialitāte) (DLKG 1994, 304).

Redzams, ka šajā dalījumā netiešā izteiksme ir viens no modālo nozīmju tiem, ko var pretstatīt citiem. Kā teikts iepriekš, evidenciālu nozīmi lietuviešu valodā izsaka t. s. netiešā izteiksme, kuras semantikai raksturīga nepilnīga ticamība. Šī izteiksme funkciju ziņā ir latviešu valodas atstāstījuma izteiksmes analogs. Būtiski šķiet pieminēt, ka katra darbības vārda izteiksme semantiski veido pretstatījumu pārējām izteiksmēm pēc pazīmes piemītības un nepiemītības principa. Izteiksmes kategorija līdz ar to ietver jau trīs minētos pretstatījumus.

Šī shēma norāda, ka ikviena izteiksme atkarībā no savas semantikas kā marķētais opozīcijas loceklis (izņemot īstenības izteiksmi) veido pretstatījumu pārējām izteiksmēm. Netiešās izteiksmes semantiskā īpatnība, kas ļauj uzlūkot to kā opozīciju attieksmē pret pārējām darbības vārda izteiksmēm, ir fakts, ka tā norāda uz darbību, ko teksta autors uztvēris netiešā ceļā vai ko viņš pieņem par ticamu, negarantējot tās patiesumu (DLKG 1994, 310).

Atkarībā no konteksta un runas situācijas lietuviešu valodas netiešā izteiksme izsaka:

- 1) informāciju, kas saņemta pēc citu teiktā vai no citiem informācijas avotiem;
- 2) apšaubāmu, netieši zināmu informāciju;
- 3) darbību, kas secināta pēc tās rezultāta;
- 4) neticamu un pārsteidzošu informāciju (DLKG 1994, 311–312).

Redzams, ka lietuviešu valodas netiešajai, tāpat kā latviešu valodas atstāstījuma izteiksmei arī piemīt ne tikai citējošā semantika, bet krietni plašāks nozīmju loks, kas norāda uz tās saistību ar modalitātes kategoriju.

Iepazīstoties ar latviešu, lietuviešu, krievu valodniecībā paustajām teorētiskajām atziņām par modalitātes tipoloģiju, var secināt, ka ir tikuši meklēti dažādi izteiksmju modālās semantikas sistematizācijas modeļi, tomēr bez saiknes ar evidencialitātes idejām (MLLVG II 1962; Rozental', Telenkova 1976; Hrakovskij, Volodin 1986; Freimane 1985; Cepļītis, Rozenbergs, Valdmanis 1989; Paulauskienė 1994; DLKG 1994; Karaliūnas 1997; Beitiņa 2009 u. c.). Eiropas valodniecībā evidencialitātes jēdziens tika iepazīts salīdzinoši vēlu – tikai apmēram 20. gs. 80. gados, latviešu valodniecībā tas ienāk tikai 21. gs., un no tā izrietoša ir evidencialitātes analīze, balstoties uz jaunākajiem modalitātes semantiskās tipoloģijas pētījumiem.

Ņemot par pamatu filozofijā un loģikā iedibinātos principus, tradicionāls ir modalitātes kategorijas dalījums sprieduma jeb epistēmiskajā modalitātē un notikuma jeb deontiskajā modalitātē (Lyons 1995, 253–254). Uz šo dalījumu attiecināms arī uzskats par modalitātes saistāmību ar iespējamības un nepieciešamības modālajām nozīmēm (Plungjan 2000, 312; Haan 2001; Fintel 2006; VPSV 2007, 107). Modālajā

loģikā sakņotus spriedumus par dažādu modalitātes tipu saistību ar t. s. *iespējamām pasaulēm* izteikusi Andželika Kracere (*Angelika Kratzer*) (Kratzer 1981; 1991).

Deontiskā modalitāte norāda teksta autora attieksmi pret situācijas norisi un visbiežāk izsaka pavēli, aizliegumu, ieteikumu (Matthews 1997, 91; VPSV 2007, 84). Latviešu valodā deontiskā modalitāte piemīt pavēles izteiksmei, noteiktā konsituācijā vajadzības izteiksmei, kā arī īstenības izteiksmei, ja tā lietota pavēles izteiksmes funkcijā (Kalnača 2012, 123–124; Kalnača 2013, 499).

Epistēmiskā modalitāte izsaka teksta autora attieksmi pret izteikumu, tā vērtējumu un aptver iespējamības un nepieciešamības semantiku (Plungjan 2000, 312; Haan 2001, 3; VPSV 2007, 107). Kā norāda V. Plungjans, jau kopš Aristoteļa laikiem par divām galvenajām modalitātes nozīmēm pieņemts uzskatīt nepieciešamību un iespējamību (Plungjan 2000, 312; sk. arī Lyons 1995, 328). Latviešu valodā epistēmiskā modalitāte piemīt vēlējuma, atstāstījuma, vajadzības, īstenības izteiksmei (Kalnača 2012, 124; Kalnača 2013, 499–500).

Viena no galvenajām šāda modalitātes jēdziena izpratnes atšķirībām ir tāda, ka deontiskās un epistēmiskās modalitātes pretstatījums nav saistīts ar realitātes/irealitātes norobežošanu, kas nozīmētu, ka opozīcija balstās uz izteiksmes kategorijas un zināmā mērā ierobežo izteikuma semantisko kodolu. Tādēļ ir būtiski, ka šeit vispirms tiek ņemts vērā pats izteikums un tā semantika.

A. Kalnača rakstā „Darbības vārda izteiksmes un modalitāte” (2012) analizējusi latviešu valodas izteiksmju semantiku saistībā ar dažādiem modalitātes paveidiem, secinot, ka „latviešu valodas izteiksmes modalitātes ziņā var būt polifunkcionālas – viena un tā pati izteiksme atkarībā no konteksta un situācijas var izteikt dažādus modalitātes paveidus vai arī evidencialitāti” (Kalnača 2012, 127). Evidencialitāti A. Kalnača nesaista ar modalitāti un uzskata par īpašu semantisku kategoriju, „kas apvieno valodas līdzekļus, kuros ietverta norāde uz informācijas avotu un izteikuma satura vērtējumu” (Kalnača 2012, 123; sk. arī Wiemer 2007, 198). Darbības vārda izteiksmes latviešu valodā var izsacīt dažādas modālas nozīmes:

- atstāstījuma izteiksmei atkarībā no konteksta var piemist gan evidenciāla, gan epistēmiska semantika;
- vajadzības izteiksme atkarībā no konteksta var izteikt gan epistēmisku, gan deontisku modalitāti;

- vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids sinkrētiski var izteikt dažādas modālu nozīmju kombinācijas: evidencialitāte + epistēmiskā modalitāte, evidencialitāte + deontiskā modalitāte;
- vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids var izteikt epistēmiskas un deontiskas modalitātes kombināciju (Kalnača 2012).

Par monosēmiskām modalitātes izteikšanā A. Kalnača uzskata vēlējuma un pavēles izteiksmi (Kalnača 2012, 127).

Šāds modālo nozīmju dalījums piedāvā paraudzīties uz izteiksmi kā *elastīgāku* kategoriju, kas atkarībā no konkrēta lietojuma un izteikuma semantikas spēj ietiekties dažādās modālās nozīmēs. Sevišķi tas attiecināms uz vajadzības izteiksmi, kas var izsacīt gan deontiskās, gan epistēmiskās modalitātes nozīmes, turklāt ir grūti izcelt vienu no tām kā svarīgāko, jo abas latviešu valodā uzskatāmas par vienlīdz būtiskām (Kalnača 2007, 171; Kalnača 2012, 126).

Evidencialitātes kā atsevišķas semantiskas opozīcijas postulēšana saistīta ar tās īpašo semantiku – teksta autors izsaka informāciju, kas iegūta netiešā ceļā un nav atbildīgs par izteiktā satura patiesumu. Tā ir būtiska pazīme, kas ļauj veidot semantisku pretstatījumu izteiksmes kategorijas ietvaros (atstāstījuma izteiksme un pārējās darbības vārda izteiksmes), bet arī modalitātes kategorijas ietvaros. Ja uzskata, ka modalitāte ir saistīta ar trim pazīmēm, kas ietvertas gandrīz ikviena izteikuma semantikā – teksta autors, izteikuma saturs un reālā īstenība, tad evidencialitātes gadījumā var runāt par ceturto pazīmi, proti, informācijas avotu, kas pēc būtības ir galvenais semantiskais elements, lai izteikumu varētu saistīt ar evidencialitāti.

Kā jau minēts, evidencialitātes un modalitātes (konkrēti – epistēmiskās modalitātes) attieksmes ir visaktuālākais teorētiskais jautājums. Atkarībā no tā, kāda ir katra pētnieka attieksme pret šo abu jēdzienu savstarpējām attieksmēm, veidojas arī evidencialitātes izpratne, resp., vai evidencialitāte tiek uzskatīta par modālu vai ar modalitāti nesaistītu kategoriju. Jāatzīst, ka joprojām lingvistu vidū nav izstrādāta viena konsekventa šā jēdziena definīcija.

Jau pirmajos pētījumos, kuros autori runājuši par evidenciāla rakstura nozīmēm, atsauce uz informācijas avotu tikusi saistīta ar informācijai piemītošo epistēmisko statusu, jo šo abu nozīmju izteikšanai parasti tiek lietoti vieni un tie paši līdzekļi (Dendale, Tasmowski 2001, 340). Jau F. Boass un E. Sepīrs saista norādi uz

informācijas avotu un norādi uz zināšanu statusu, pārliecības pakāpi. Piem., E. Sepīrs, aprakstot evidenciālas nozīmes formu funkcijas, norāda, ka tās akcentē cilvēka zināšanu avotu un raksturu (Sapir 1922, 114). Inferenciālas nozīmes evidenciāli takelma valodā E. Sepīrs uzskata par piederīgu vienai no sešām laika – izteiksmes kategorijām. Savukārt F. Boass, analizējot kvakiutla valodas gramatisko sistēmu, vērš uzmanību uz nelielu sufiksu grupu, kas norāda zināšanu avotu (Boas 1911, 496), bet, analizējot cimšeanas valodas gramatiku, evidenciāļus grupē kopā ar modāliem afiksiem (Boas 1911, 348–349).

Lai arī pirmajos Amerikas indiāņu valodu pētījumos evidencialitāte analizēta kā modāla kategorija, tomēr jau vēlākajos gados nepieciešamība izcelt informācijas avota marķēšanu kā atsevišķu kategoriju uzsvēta vairākās Ziemeļamerikas indiāņu valodu gramatikās. Piem., Doroteja Lī (*Dorothy Lee*) apcerē par vintu valodu (*Wintu*) nošķir evidenciāļus kā īpašu kategoriju un analizē tos kā sufiksus, kas norāda informācijas avotu (Lee 1938, 102).

Kā jau minēts, plašākajā izpratnē evidencialitāte tiek interpretēta kā modāla kategorija vai epistēmiskās modalitātes paveids. Piem., Dž. Baibija un S. Fleišmane evidencialitāti aplūko kā vienu no epistēmiskās modalitātes tipiem un uzskata, ka netiešā evidencialitāte norāda uz faktu, ka teksta autors nav pilnībā pārliecināts par izteikuma satura patiesumu un tādējādi izteikumam pievieno epistēmisku vērtējumu (Bybee, Fleischman 1994, 180). Savukārt V. Frolijs uzsver, ka epistēmiskā modalitāte ir *ērts* termins, kas apzīmē dažādus valodas konceptus: iespējamība, varbūtība, secinājums, pārliecība, viedoklis, citēšana, šaubas, pierādījums u. c. (Frawley 1992, 407). Kā redzams, V. Frolijs ar epistēmisko modalitāti saista arī evidenciālas nozīmes. Analīzei autors piedāvā divus teikumus:

(2.3.) a *Bob* *must* *be* *home.*
 Bobs.DAT vajadzēt.MODbūt māja.LOC

‘Bobam jābūt mājā’

b *Bob* *might* *be* *home.*
 Bobs.DAT varēt.MOD būt māja.LOC

‘Bobs varētu būt mājā’

Abi teikumi izsaka aptuveni vienu nozīmi, taču tie atšķiras ar teksta autora pārliecības pakāpi. (2.3.) a piemērs norāda, ka teksta autors ir pārliecināts par teikto un ka saistība starp teksta autoru un izteikuma saturu ir cieša. Savukārt (2.3.) b piemērs izsaka mazāku pārliecības pakāpi, tādējādi saistība starp teksta autoru un izsakāmo saturu ir vājāka. Epistēmiskā modalitāte kā būtisku elementu izceļ teksta autora konkrētā brīža zināšanas vai pārliecību par izteiktā sprieduma saturu, t. i., sasaista teksta autoru un izteikumu (Frawley 1992, 408).

T. Givons epistēmiskās modalitātes struktūru jeb epistēmisko telpu (*epistemic space*) dala trīs daļās pēc to semantikā ietilpstošās pārliecības pakāpes:

- 1) izteikumi ar viszemāko pārliecības pakāpi – apšaubāmas hipotēzes;
- 2) izteikumi ar vidēju pārliecības pakāpi – izteikumi, kam nepieciešami papildu pierādījumi;
- 3) izteikumi ar augstu pārliecības pakāpi – skaidri, neapstrīdami apgalvojumi (Givón 1982, 42).

Šo graduālo dalījumu T. Givons uzskata par universālu un piemērojamu visām pasaules valodām un kultūrām. Evidenciālo nozīmju analīze iespējama tikai vidējā pakāpē, proti, izteikumos, kam raksturīga vidēja pārliecības pakāpe un kuru semantika pieļauj balstīšanos uz papildu pierādījumiem (sk. T. Givona izstrādāto modeli). T. Givons evidencialitāti ietilpina epistēmiskās modalitātes *laiktelpā*.

F. R. Palmers arī ir pārliecināts, ka evidencialitāti un epistēmisko modalitāti nav iespējams šķirt, jo tās vieno kopējas iezīmes. F. R. Palmers kā galvenos teikuma semantiku raksturojošos modalitātes tipus šķir:

- sprieduma modalitāti – atspoguļo teksta autora attieksmi pret izteikumā ietvertu reālo īstenību;
- notikuma modalitāti – norāda teksta autora attieksmi pret situācijas norisi; notikuma modalitāte izsaka divas modālas nozīmes – deontisko un dinamisko modalitāti (Palmer 2001, 8).

Sprieduma modalitāte tiek iedalīta epistēmiskajā un evidenciālajā modalitātē. Tātad, lai objektīvi izprastu teksta autora attieksmi pret izteikumu, jāņem vērā abu šo modalitātes tipu rādītāji. Izsakot kādu spriedumu, teksta autors vienlaikus pauž arī attieksmi pret to. Dž. Laionss šo attieksmi nosauc par epistēmisko saistību (Lyons

1995, 254). Pēc Dž. Laionsa domām, ikviens, kurš izsaka pārliecinošu spriedumu, sevi ar to saista tādā ziņā, ka visiem viņa sekojošajiem izteikumiem jābūt saistītiem ar iepriekš izteikto apgalvojumu, resp., tiem jāatspoguļo ticība iepriekš teiktajam.

F. R. Palmers piedāvā trīs epistēmiskā sprieduma veidus:

1) šaubu, nenoteiktības paušana (angļu val. *speculative*):

(2.4.) a *Kate* *may* *be* *at* *home* *now*.
Keita.NOM varēt.MOD būt PREP māja tagad

‘Keita tagad varētu būt mājā.’

2) tāda sprieduma izteikšana, kas balstās uz acīmredzamiem pierādījumiem (angļu val. *deductive*):

b *Kate* *must* *be* *at* *home* *now*.
Keita.DAT vajadzēt.MOD būt PREP māja tagad

‘Keitai tagad jābūt mājā.’

3) teksta autors ir pārliecināts par sava sprieduma patiesīgumu (angļu val. *assumptive*):

c *Kate* *will* *be* *at* *home* *now*.
Keita.NOM būt.MOD.FUT būt PREP māja tagad

‘Keita tagad būs mājā.’

Savukārt evidenciālās modalitātes sfērā, balstoties uz Amerikas indiāņu valodu analīzi, F. R. Palmers šķir piecas nozīmes:

- 1) vispārīgas zināšanas;
- 2) personiski iegūta informācija (vizuāli uztverta);
- 3) auditīvi iegūta informācija;
- 4) informācija, kas iegūta no citiem cilvēkiem;
- 5) secinājumu ceļā iegūta informācija.

F. R. Palmers uzskata, ka tieši pēdējā evidenciālā nozīme (secinājumu ceļā iegūta informācija) ir saistāma ar epistēmisko modalitāti (Palmer 2001, 8). Kā piemērus autors min šādus teikumus:

(2.5.) a. *John may be in his office.*
 Džons.NOM varēt.MOD būt PREP viņš.GEN birojs

‘Džons varētu būt savā birojā.’

Izteikums ietver šaubas par teikto.

b. *John must be in his office.*
 Džons.DAT vajadzēt.MOD būt PREP viņš.GEN birojs

‘Džonam jābūt savā birojā.’

Izteikums balstīts uz konkrētiem redzamiem vai zināmiem faktiem (Džona nav mājās, biroja logā deg gaisma u. c.)

c. *John will be in his office.*
 Džons.NOM būt.FUT.MOD būt PREP viņš.GEN birojs

‘Džons būs savā birojā.’

Izteikums balstīts uz zināšanām par konkrētās personas paradumiem.

F. R. Palmers ar evidenciālu nozīmi saista modālā darbības vārda *must* lietojumu, kas lielā mērā balstīts uz secinājumu par iespējamo faktu – *es redzu Džona biroja logā gaismu, tāvad es secinu, ka tur ir viņš pats; es nesastopu Džonu mājās un secinu, ka viņam jābūt darbā.*

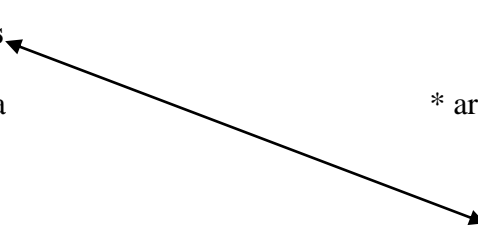
F. R. Palmera piedāvāto epistēmiskās modalitātes un evidencialitātes saistību, kas ir tipoloģisku pētījumu rezultāts, var ilustrēt ar šādas shēmas palīdzību:

Epistēmiskā modalitāte:

- * pieņēmums
- * **secinājums**
- * iespējamība

Evidencialitāte:

- * vispārīgas zināšanas
- * personiska pieredze
- * ar dzirdi uztverta informācija
- * baumas
- * **slēdziens, secinājums**

Runājot par latviešu valodu, jāsecina, ka (2.5.) b un c piemēri ir saistāmi ar epistēmisko modalitāti. Vajadzības izteiksmes lietojums atkarībā no konteksta var būt saistīts arī ar epistēmiskas nozīmes izteikšanu. Tas vērojams gadījumos, kad teksta autors izsaka spriedumu, par kura patiesumu ir pārliecināts, jo balstījies uz konkrēti novērotiem vai zināmiem faktiem:

(2.6.) *Veikalam jābūt vaļā* – jo ir sācies tā darba laiks.

(2.7.) *Studentam jābūt apmierinātam* – jo saņemts labs vērtējums.

Līdzīgas funkcijas var veikt arī nākotnes lietojums modālā nozīmē (tā var interpretēt (2.5.) c piemēru ar *will*). Arī vēlējuma izteiksmes (2.5.) a primārā funkcija ir epistēmiskās modalitātes izteikšana, resp., teksta autors nav pārliecināts par izteikuma satura atbilstību patiesībai, šaubās par teikto un drīzāk izsaka tikai pieņēmumu, iespējamību. Dž. Nordstrēma savā 2010. gada monogrāfijā „Modality and Subordinators” līdzīgi kā F. R. Palmers atbalsta evidenciālās modalitātes ideju (Nordström 2010).

Pētnieku darbos sastopama arī daudz detalizētāka epistēmiskās modalitātes semantiska izpratne, proti, izteikumu iedalījums pēc tiem piemītošās epistēmiskās subjektivitātes un epistēmiskās objektivitātes (Shakirova 2005, 128–129; Kozinceva 2007(b), 26–27). Epistēmiskais statuss raksturo izteikumu no propozicionālā⁸ satura modālā aspekta skatpunkta un attiecas gan uz informācijas avotu, uz kura pamata izteikums veidots, gan uz teksta autora kompetenci (Shakirova 2005, 128). Izteikuma epistēmiskā statusa izpratne var tikt attiecināta arī uz izteikuma semantisko kodolu, no kura lielā mērā ir atkarīga arī evidenciālas nozīmes iespējamība. Evidenciāls vērtējums nav iespējams ikkatrā gadījumā, ir svarīgs izteikuma propozicionālais saturs. Izteikumos, kam piemīt objektīvs epistēmisks vērtējums, propozīcija nepieļauj evidenciālas nozīmes klātbūtni. Piem., teikumā *Gadā ir 12 mēnešu* būtu pārprotama vārdu *laikam, šķiet, iespējams* iekļaušana, jo propozīcijai piemīt augstākā patiesuma pakāpe. Arī apgalvojumā *Suns rej*, kas izteikts, redzot suni un dzirdot tā rējienu, nav iespējams lietot evidenciālas nozīmes rādītājus. Turpretī izteikums *Pie mājas piebrauca mašīna*, ja pati situācija netiek novērota, bet dzirdams tikai mašīnas radītais troksnis, var lietot dažādus leksiskus līdzekļus, kas norāda apgalvojuma ticamības

⁸ Propozīcija – konkrēta teikuma semantiskais modelis, ko veido leksēmas neatkarīgi no to gramatiskajām formām (VPSV 2007, 314–315).

pakāpi teksta autora apziņā. Subjektīvs un objektīvs epistēmiskais statuss – opozīcija, kurā subjektīvs epistēmiskais vērtējums ir marķētais loceklis (Shakirova 2005, 129). Šāds izteikuma analīzes aspekts ir pietiekami sarežģīts un vēl pētāms, tomēr būtiski ir secināt, ka evidencialitāte un epistēmiskums ir cieši saistītas parādības, kuru analīzē būtiska loma ir ne tikai formālajiem izteikšanas līdzekļiem, bet arī izteikuma semantiskajai struktūrai.

Bjerns Hanzens (*Björn Hansen*), analizējot vācu valodas modālos darbības vārdus, norāda, ka tikai divi no tiem – *sollen* un *wollen* – var izteikt evidenciālu nozīmi, pārējie saistīti ar epistēmisku nozīmi. Fakts, ka vienas semantiskās grupas locekļi aptver abas modālās nozīmes, norāda uz šo nozīmju ciešo saistību, kas sevišķi skaidri redzama izteikumos, kuri izsaka secinājumus, slēdzienus (Hansen 2007, 246).

Ir arī pretējs viedoklis, kas neatbalsta evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes savstarpēju saistību. A. Aihenvalde pilnībā noraida abu jēdzienu saistību un atzīst, ka daudzu pētnieku darbos evidencialitāte kļūdaini tiek postulēta kā modāla kategorija. Tādā veidā rodas konceptuāla un terminoloģiska neskaidrība, kas noved pie tā, ka šāds evidencialitātes traktējums tiek uzskatīts par universālu un iespaido Eiropas valodu pētnieku attieksmi pret evidencialitātes analīzi (Aikhenvald 2004, 5). Resp., pētnieki daudz brīvāk interpretē evidencialitātes izpausmi valodas materiālā un saista tās izpratni ar modālu nozīmju izteikšanu. Sastatot divas valodas, no kurām vienā evidencialitāte ir gramatizēta, bet otrā nav, rodas būtiskas neprecizitātes nozīmju tulkojumā un turpmākajā interpretācijā, jo bieži konkrētais evidencialitātes marķētājs citā valodā tiek pārtulkots, izmantojot epistēmiskās modalitātes marķētāju. A. Aihenvalde min šādu tariāna valodas piemēru⁹:

(2.8.) Juse ifida di-manika-**sika**
 José football 3sgnf.play.**REC.P.ASSUM**

‘Hosē ir spēlējis futbolu (mēs to secinām, balstoties uz savām zināšanām)’.

Piemērā evidencialitātes marķētājs *-sika* norāda uz inferenciālu nozīmi. Ja šis piemērs tiktu tulkots, piem., angļu valodā, šīs nozīmes marķēšanai tiktu lietoti adverbi *apparently* ‘acīmredzot’ vai *probably* ‘laikam’. Tie pētnieki, kas vēlāk analizētu tariāna valodu, balstoties uz angļu valodas tulkojumu, tādā veidā tiktu maldināti (Aikhenvald 2004, 7). Tādējādi autore norāda uz nekonsekvenci un maldīgo

⁹ Piemērs citēts pēc A. Aihenvaldes (Aikhenvald 2004, 2), saglabājot autores izmantoto glosēšanas sistēmu.

priekšstatu, kas rodas, atspoguļojot svešas valodas gramatiskās sistēmas īpatnības tādā valodā, kurā šo pazīmju izteikšanai tiek lietoti citas kategorijas valodas līdzekļi. Šis ir arī viens no veidiem, kā rodas epistēmiskās modalitātes un evidencialitātes maldīgs saistījums. Evidenciālas nozīmes marķētājiem var piemist sekundāras modālas funkcijas, bet tām nav obligāti jāpiemīt (Aikhenvald, 2009, 6). Abu jēdzienu saistīšanu A. Aihenvalde skaidro arī ar faktu, ka lielākajā daļā Eiropas valodu nav gramatiskas evidencialitātes, un viens no veidiem, kā aplūkot mazāk zināmu kategoriju, ir izmantot vispārzināmu nojēgumu (Aikhenvald, 2009, 6). Veids, kādā gramatiski evidencialitātes marķētāji semantiski ietiecas modalitātes kategorijā, ir atkarīgs no visas evidencialitātes sistēmas kopumā, kā arī no katra evidencialitātes marķētāja semantikas. Kā piemēru A. Aihenvalde min igauņu valodu, kurā renaratīva nozīmes marķētājs norāda, ka informācija saņemta no citiem avotiem. Tomēr teksta autors var lietot šo pašu valodas līdzekli, ja nav pārliecināts un nevar galvot par izteikuma satura atbilstību īstenībai (Aikhenvald 2004, 7). Katras valodas gramatiskās sistēmas īpatnības ir analizējamās atsevišķi, un tās nepakļaujas universālām likumībām. A. Aihenvaldes pētījums balstīts uz dažādu pasaules valodu gramatiskās sistēmas analīzi, un pētniece evidencialitāti postulē kā gramatisku kategoriju, kas, neapšaubāmi, ir svarīgākais evidencialitātes analīzes aspekts. Sprotama arī autores nostāja pret gramatiskas evidencialitātes interpretāciju ar leksisku līdzekļu palīdzību valodās, kur evidencialitātei nav gramatisku izteikšanas līdzekļu.

No visa aplūkotā var secināt, ka valodā ir jāšķir evidencialitātes morfoloģiskā un nemorfoloģiskā izpausme, kas savā būtībā izsaka pilnīgi atšķirīgas pieejas struktūras, semantikas un lietojuma ziņā. Tāpat būtiska un katrā valodā atšķirīga ir arī analizēto valodas līdzekļu semantika, kas nosaka vienas vai otras nozīmes (konkrētajā gadījumā – evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes) dominanti. Līdz ar to evidencialitātes analīzē primārais ir individuāls skatījums uz konkrēto valodu un tās sistēmas īpatnībām.

Evidencialitātes saistību ar modalitāti noraida V. Plungjans, kā iemeslu minot faktu, ka detalizētās evidenciālās sistēmās evidencialitātes marķētāji parasti nav saistīti ar modalitāti (Plungjan 2000, 325). Evidencialitāte kā ar modalitāti nesaistīta kategorija tiek skaidrota ar faktu, ka tai galvenokārt piemīt citējošs raksturs, tomēr jāņem vērā, ka citējošā semantika ir tikai viena no evidencialitātes nozīmēm. V. Plungjans arī norāda, ka evidencialitātes marķētājiem nav obligāti jāietver

epistēmiskās modalitātes komponents. Informācijai piemītošā uzticamības pakāpe atkarīga no veida, kā tā saņemta. Vizuāli uztvertai informācijai piemīt visaugstākā objektivitātes pakāpe, turpretī informācija, kas saņemta pastarpinātā ceļā, ir mazāk uzticama (Plungian 2001, 354).

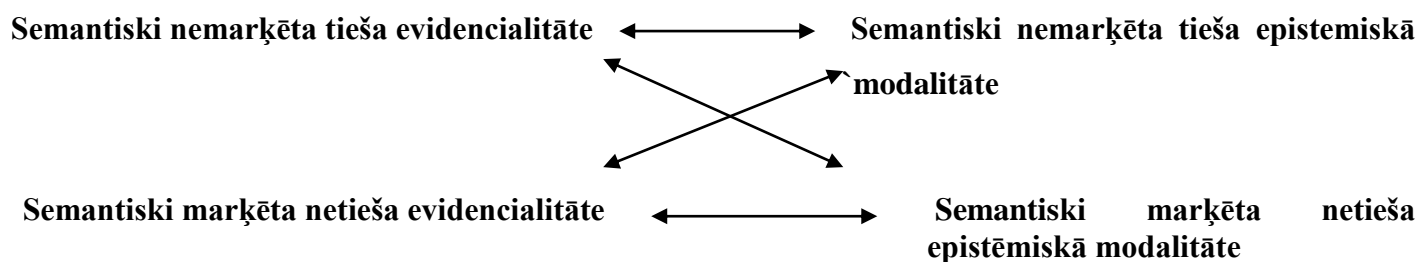
B. Kornilijs arī norāda uz evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes atšķirībām, proti, evidencialitāte attiecas uz argumentācijas procesu, bet epistēmiskā modalitāte vērtē izteikuma patiesuma pakāpi (Cornillie 2009, 46–47).

Arī F. de Hāns uzskata, ka evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes saistība nav objektīvi pamatota, jo pētnieki analizējuši tādas valodas, kur abas nozīmes tiek izteiktas ar vienu un to pašu līdzekli, kā tas ir ierasts, piem., ģermāņu valodās, arī latviešu valodā. Lai gūtu objektīvāku ieskatu problemātikā, autors ģermāņu valodu gramatiskās sistēmas iezīmes ir salīdzinājis ar apmēram 200 citām valodām, tas ļāvis izdarīt secinājumu, ka epistēmiskā modalitāte ir tikai viens no faktoriem, kas ir saistīts ar evidencialitātes kategoriju (Haan 2001, 2). F. de Hāns norāda, ka epistēmiskā modalitāte aptver divas izteikuma semantiskās zonas – iespējamību un nepieciešamību, ko formāli var izteikt ar „vājāku” un „stiprāku” epistēmiskās modalitātes marķētāju (Haan 2001, 3), un dažās valodās (piem., ģermāņu valodās) tieši „stiprākais” epistēmiskās modalitātes marķētājs vienlaikus izsaka evidenciālu nozīmi (Haan 2001, 7). Saistot šo izpratni ar latviešu valodu, „vāju” epistēmisko nozīmi izsaka vēlējuma izteiksme, „stipru” – vajadzības izteiksme. Resp., kad teksta autors lieto vēlējuma izteiksmi, viņa pārliecības pakāpe par izteikuma satura patiesumu ir zemāka, nekā lietojot vajadzības izteiksmi. Tomēr F. de Hāns cenšas noliegt viedokli, ka evidenciālu nozīmi var izteikt tikai „stiprs” modalitātes marķētājs, pamatojot, ka daudzās valodās evidencialitātes marķētāji nav attīstījušies no modāliem elementiem, piem., perfekta pāreja inferenciālu funkcijā vai runāšanas verbu gramatizēšanās par kvotatīva nozīmes marķētājiem (Haan 2001, 7). Šādā veidā F. de Hāns norāda, ka starp epistēmisko modalitāti un evidencialitāti nepastāv būtisks sakars, jo izteikumam var piemist evidenciāla nozīme neatkarīgi no epistēmiskā marķētāja. Tas apstiprina jau minēto atzinumu, ka pēc būtības evidencialitāte ir katra izteikuma pamatā, jo, izsakot spriedumu, ikviens balstās uz konkrētiem faktiem un avotiem (gan tiešiem, gan netiešiem). F. de Hāns secina, ka evidencialitāte un epistēmiskā modalitāte ir savstarpēji saistītas nozīmes, tomēr evidenciālas nozīmes izteikšanā ne vienmēr ir svarīga tieši epistēmiskā modalitāte (Haan 2001, 2). Arī

V. Plungjans norāda, ka evidencialais komponents ir vienmēr klātesošs epistēmiskajā nozīmē, bet ne visi evidencialitātes marķētāji ir modāli, epistēmiskās modalitātes izteikšana nav to nepieciešama funkcija (Plungian 2001, 354).

M. Medvedeva, analizējot evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes šķīrumu, kā galveno iemeslu modālo nozīmju un evidencialitātes saistībai min komunikācijas procesa norises raksturu. Komunikācijas norisi papildina dažādi ārēji faktori – psiholoģiski, sociāli, intelektuāli, kā arī sarunu biedru komunikatīvais nolūks un tā īstenošanai izmantotie valodas līdzekļi. Evidencialitātes jēdziena izpratne laika gaitā ir kļuvusi daudz sarežģītāka – gan struktūras, gan semantikas ziņā, un tā aptver daudz niansētākas nozīmes, kas attiecas uz informācijas avotu. Tādēļ arvien biežāk evidencialitātes analīzē parādās arī epistēmiskās modalitātes iezīmes (Medvedeva 2008). Kā redzams, M. Medvedeva evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes saistību skaidro ar dažādiem ekstralingvistiskiem faktoriem, kas ietekmē saziņas procesa norisi. Tā kā evidencialitāte ir ļoti daudzslāņaina kategorija, kas pēc būtības var būt analizējama ne tikai kā valodniecības jēdziens, bet arī daudz plašāk – kā jēdziens, kas saistīts ar epistemoloģiju un zināšanu dabu, ir loģiska tās semantikas saistīšana arī ar ārpus valodas esošiem faktoriem, kas atstāj iespaidu arī uz komunikācijas procesu. M. Medvedeva uzsver, ka galvenā atšķirība starp evidencialitāti un epistēmisko modalitāti ir tajā, ka evidencialitāte marķē informācijas avotu, bet epistēmiskā modalitāte saistīta ar veidu, kā teksta autors galvo par savu izteikumu (Medvedeva 2008).

Interesantu viedokli par evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes sakaru izsaka arī V. Hrakovskis. Viņš norāda, ka abām šīm nozīmēm piemīt savstarpēji neatkarīgas semantiskas pazīmes, kas papildina izteikumu atšķirīgā veidā. Tādējādi atsevišķas šo kategoriju nozīmes dažādā veidā saskaras. Turklāt autors uzskata, ka ne tikai evidencialitāti, bet arī epistēmisko modalitāti var iedalīt semantiski nemarkētā tiešā epistēmiskajā modalitātē un semantiski marķētā netiešā epistēmiskajā modalitātē, kas dažādos veidos savstarpēji mijiedarbojas ar evidencialitāti (Hrakovskij 2008, 103–104). V. Hrakovska izteikto evidencialitātes un modalitātes saistību darba autore ilustrē šādi:

Epistemiskā modalitāte norāda uz teksta autora attieksmi pret konkrēto faktu, tā vērtējumu, turpretī evidencialitāte saistīta ar pamatojumu, uz kā balstoties, teksta autors izteicis apgalvojumu. Epistemiskā modalitāte ir interesanta tajā aspektā, ka tās semantika robežojas, pirmkārt, ar informāciju par apkārtējo pasauli, un, otrkārt, kā šī informācija mainās, sastopoties ar cilvēka pieredzi un zināšanām. Līdz ar to epistemiskā modalitāte un tās izteikšanas līdzekļi ir lielā mērā atkarīgi no konteksta un teksta autora iepriekšējās pieredzes. Šādā aspektā raugoties, epistemiskā un evidenciālā nozīme izriet viena no otras un ir grūti šķiramas. Lai izteiktu drošu apgalvojumu, ir nepieciešams pamatojums, no kura izriet attieksme pret apgalvojuma statusu un tā vērtējums teksta autora apziņā. Tādēļ gribētos vērst uzmanību uz T. Givona piedāvāto evidencialitātes un epistemiskās modalitātes sakarību, proti, saistību starp abiem jēdzieniem viņš attēlo kā pakāpenisku pārejas posmu no vienas nozīmes otrā, atveidojot to it kā ķēdes saistījumā:

informācijas avots (*evidential source*) → **informācijas avota autoritāte, ticamības pakāpe** (*evidential strength*) → **epistemiskā pārliecība** (*epistemic certainty*).

(Givón 2001, 326)

Tādējādi uzsvērta evidencialitātes primārā funkcija norādīt uz informācijas avotu, no kā arī veidojas priekšstats par izteikuma pārliecības pakāpi. Turklāt epistemiskā modalitāte parasti attiecas uz netiešiem novērojumiem, un arī šādā aspektā var traktēt tās saistību ar evidencialitāti, kas liecina, ka epistemiskā modalitāte ietver īpašu evidenciālas nozīmes komponentu (Fintel, Gillies 2006, 8).

Kā redzams, evidencialitātes un epistemiskās modalitātes saikne tiek interpretēta ļoti daudzveidīgi – ņemot vērā gan izteikuma semantiku, gan abu nozīmju marķētāju lietojuma īpatnības, kā arī dažādus ekstralingvistiskus faktorus, kas ietekmē saziņas procesu. Analizējot aplūkotos viedokļus, jāsecina, ka evidencialitātes un

epistēmiskās modalitātes saikne neapšaubāmi ir ļoti cieša, jo abas šīs kategorijas izsaka nozīmes, kas, īstenojoties izteikumā, savstarpēji kombinējas un papildina viena otru. No visiem apskatītajiem viedokļiem gribētos izcelt tieši T. Givona piedāvāto evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes sakarību. Proti, gadījumos, kad izteikumā tiek lietoti līdzekļi, kas izsaka epistēmisko modalitāti, to izvēle ir atkarīga no teksta autora rīcībā esošās informācijas pilnīguma pakāpes. Pat gadījumos, kad izteikumā netiek iekļauti evidenciālas nozīmes rādītāji, teksta autors balsta savu spriedumu uz viņa rīcībā esošiem faktiem. Atkarībā no tā, cik pārliecinoši šie fakti ir, tiek izvēlēts attiecīgs nozīmes marķētājs:

(2.9.) *Bērni nenoliedzami ir viens no mūsu dzīves priekiem.* (K)

(2.10.) *Laikam sajaucu jums galvu ar savu runāšanu.* (K)

(2.11.) *Pāvesta virssulainim, visticamāk, būs jāstājas tiesas priekšā.* (G-1)

Piemēros lietotie epistēmiskās modalitātes marķētāji norāda uz lielāku vai mazāku pārliecības pakāpi. (2.9.) piemērā apgalvojums balstīts uz pilnīgu pārliecību par teiktā patiesumu, tādēļ izraudzīts attiecīgs nozīmes marķētājs. (2.10.) piemērā partikula *varbūt*, kā arī verbs *likās* izsaka šaubas, nepārliecinātību, kas liecina, ka teksta autors balstījies uz nedrošiem secinājumiem vai vērojumiem. (2.11.) piemērā pausta uzticamība apgalvojuma saturam, kas liek domāt, ka teksta autors balstījies uz konkrētiem faktiem. Var teikt, ka evidencialitāte šāda veida piemēros ir jau implicēta un netiešā veidā epistēmiskās modalitātes marķētāji norāda uz teksta autora zināšanu statusu.

Gadījumos, kad gan evidencialitāti, gan epistēmisko modalitāti izsaka viens un tas pats līdzeklis, abas nozīmes īstenojas vienlaikus, taču tas nenozīmē, ka tās izriet viena no otras vai atrodas savstarpēji atkarīgās attiecībās. Piemērs ar partikulas *it kā* lietojumu:

(2.12.) *Sanāksmē tika stāstīts par lidostas „Rīga” paplašināšanos, neskaidri minot, kam šis tilta turpinājums it kā būs nepieciešams – daudziem miljoniem tūristu.* (K)

Partikula *it kā* šajā teikumā vienlaikus marķē gan epistēmisko modalitāti, gan evidencialitāti, taču šīs abas nozīmes nav savstarpēji saistītas, *it kā* papildina

izteikuma semantiku ar dažādām nozīmes niansēm (plašāk par partikulas *it kā* funkcijām sk. 5.2.2. nodaļā). Epistēmiskajai modalitātei nav saistības ar norādi uz informācijas avotu, un evidencialitāte nav saistīta ar teksta autora attieksmi pret izteikumu. Jāpiekrīt V. Hrakovska teiktajam, ka abām kategorijām piemīt dažādas semantiskas pazīmes, kas līdztekus galvenajam saturam papildina izteikumu ar dažādām nozīmju niansēm.

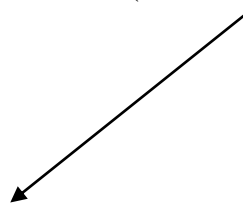
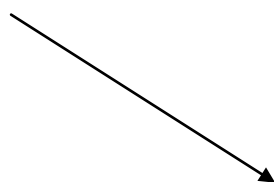
Evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes izpausmi partikulas *it kā* lietojumā var ilustrēt šādi:

Evidencialitāte

(informācijas netiešā rakstura marķēšana)

Epistēmiskā modalitāte

(teksta autora attieksme)

IT KĀ

Evidencialitātes un modalitātes nošķiršana nav vienkārša, ko apliecina arī latviešu valoda. Promocijas darba autore par primāro evidencialitātes analīzē uzskata tās šaurāko izpratni un nesaista to ar modālas nozīmes izteikšanu. Promocijas darbā uzmanība pievērsta dažādiem evidencialitātes izteikšanas līdzekļiem, tostarp tādiem, kuru semantika saistīta ar modalitātes izteikšanu. Evidencialitāti latviešu valodā var izteikt arī modālas nozīmes marķētāji, taču arī tādus gadījumos evidencialitāte netiek uzlūkota par modālu kategoriju. Modalitātes izteikšana nav nepieciešama evidencialitātes semantikas daļa, tās galvenā funkcija ir saistīta ar informācijas avotu un tā lomu izteikuma semantikā. Ja epistēmiskā modalitāte raksturo teksta autora attieksmi pret izteikumu un tam piemītošo ticamības, patiesuma pakāpi, tad evidencialitāti var uzskatīt par pamatu teksta autora izteiktajiem secinājumiem, jo bieži, tieši balstoties uz konkrētiem faktiem, pazīmēm, ir iespējams izteikt epistēmisko attieksmi un vērtējumu. Evidencialitāte izteikumā var funkcionēt līdztekus modalitātei, taču evidencialitāte un modalitāte nav identas kategorijas, jo katra papildina izteikuma saturu ar citu nozīmi.

3. Informācijas ieguves veidi. Tieša informācija

Visu informāciju, kas tiek saņemta no apkārtējās pasaules, var iedalīt tieši jeb nepastarpināti un netieši jeb pastarpināti saņemtā informācijā (Willett 1982, 57; Aikhenvald 2004, 65; Kozinceva 2007(b), 15 u. c.). Informācija, ko cilvēks saņem ar maņu orgānu palīdzību – redzi, dzirdi, ožu, garšu, tausti – ir tieša, jo tā sasniedz cilvēka uztveri un dod signālu par apkārtējās pasaules parādību stāvokli tieši informācijas saņemšanas brīdī, t. i., informācija ar maņu orgānu starpniecību nonāk pie cilvēka tieši, nepastarpināti, piem., jebkura redzes glezna, skaņa, temperatūras izmaiņas, ko cilvēks uztver kā tiešu signālu par izmaiņām apkārtējā pasaulē. Informācija zaudē savu tiešo raksturu brīdī, kad tās analīzes procesā iesaistās cilvēka loģiskā domāšana un ar maņu orgānu uztvertais signāls mijiedarbojas ar cilvēka intelektuālo darbību. Šajā brīdī tieši saņemts iespaids jau cilvēka apziņas prizmā iegūst it kā papildu uzslāņojumu. Tieši saņemta informācija raksturo apkārtējās pasaules stāvokli tās saņemšanas momentā. Savukārt pastarpinātā ceļā saņemta informācija var raksturot apkārtējo pasauli gan tās saņemšanas brīdī, gan pirms un pēc tā (Hrakovskij 2007, 601).

Šis ievads zināmā mērā atspoguļo evidencialitātes jēdziena būtību – veidu, kā cilvēks uztver informāciju par apkārtējo pasauli, var attiecināt arī uz valodu un tās sniegtajām iespējām atsaukties uz informācijas avotu.

Tieši saņemta informācija ir tāda, kuras liecinieks ir bijis pats teksta autors un uztvēris to ar savu maņu orgānu palīdzību. Savukārt netieši saņemta informācija ir iegūta pastarpinātā ceļā – no citiem avotiem, balstoties uz novērojumiem, secinājumiem, pazīmēm u. tml. Tomēr attieksme starp tiešu un netiešu informāciju nav stingri noteikta un ir atkarīga no tā, kā šī opozīcija tiek interpretēta konkrētajā valodā.

Netieši saņemta informācija var tikt analizēta divējādi – atkarībā no tā, kāda ir teksta autora loma netiešās informācijas uztverē – vai informācija saņemta personiski vai pastarpināti, proti, vai teksta autors ir bijis situācijas vai tās seku liecinieks, secinot par tās norisi ar konkrētu faktu palīdzību, vai arī informācija saņemta pastarpināti un teksta autors nav bijis situācijas liecinieks, tādā gadījumā informācija saņemta no citiem avotiem. V. Plungjans netiešu evidencialitāti iedala pastarpināti un

nepastarpināti saņemtā informācijā (Plungjan 2011, 464). Saņemot informāciju nepastarpinātā ceļā, teksta autoram bijusi personiska saskare ar faktiem, kas liecinājuši par situācijas norisi (inferenciāla nozīme). Savukārt no citiem avotiem saņemta informācija ir pastarpināti iegūta, jo teksta autoram nav bijusi personiska piekļuve faktiem (renaratīva nozīme). Šajā nodaļā lielāka uzmanība tiks pievērsta tieši saņemtai informācijai, tās analīzes problemātikai, kā arī kritērijiem, kas nosaka tiešas/netiešas informācijas šķīrumu. 4., 5. un 6. nodaļā detalizētāk tiks analizēti netieši saņemtas informācijas tipi renaratīvs, inferencialitāte un admiratīvs.

Pasaules valodās ir daudzveidīgas iespējas un līdzekļi, kā cilvēks var norādīt informācijas saņemšanas veidu un avotu. Interesanti, ka, analizējot informācijas ieguves veidu izpausmi valodā, iepriekš minētais tiešas un netiešas informācijas šķīrums galvenokārt ir saistīts ar informācijas netiešā rakstura analīzi. A. Aihenvalde norāda, ka tiešas evidencialitātes nozīmes (īpaši vizuāli saņemta informācija) ir retāk formāli marķētas nekā pārējie informācijas ieguves avoti (Aikhenvald 2004, 368). Tomēr ir valodas, kurās arī tieši saņemtai informācijai ir savi gramatiski marķētāji. Piem., kečua valodā (*Quechua*) ar gramatisku marķētāju palīdzību iespējams norādīt, ka runātājs informāciju saņēmis ar redzes, dzirdes vai garšas palīdzību (Floyd 1999, 61–63).

Kā norāda V. Hrakovskis, vislielāko daļu tiešas informācijas cilvēks saņem ar redzes palīdzību (apmēram 90 procenti), ar dzirdi tiek uztverti tikai apmēram astoņi procenti informācijas (Hrakovskij 2007, 601). Ar redzes palīdzību uztverta informācija ir visobjektīvākā, savukārt ar dzirdi uztvertu skaņu interpretācija var atšķirties. Tieši ar dzirdes palīdzību cilvēks uztver runātu informāciju, kas ir viens no būtiskākajiem sabiedrības saziņas pamatelementiem un ir nozīmīgs evidenciālo nozīmju avots. Taču turpat arī autors norāda, ka runātu un ar dzirdi uztvertu informāciju vairs nevar uzskatīt par pirmavotu, jo tās saņemšanas brīdī cilvēks jau veic kodēšanas un dekodēšanas operācijas. Dzirdētu runu par pilnīgi tiešu var uzskatīt tikai tad, kad cilvēks to dzird svešā, sev nepazīstamā valodā un uz viņu iedarbojas tikai skaņu virknējums, kuru viņš nespēj izanalizēt un dekodēt (Hrakovskij 2007, 601). Līdz ar to informācija, kas uztverta ar dzirdes palīdzību, interpretējama divējādi. Ja runa ir par konkrētu skaņu uztveri, tad šāda informācija ir tieša. Savukārt citas personas pārraidītas informācijas uztveršana jau saistāma ar dekodēšanas funkciju un pieder pie netiešas informācijas. Šāds tiešas un netiešas informācijas dalījums veido

vairākpakāpju shēmu, kuras kodolā atrodas informācija tās rašanās brīdī, ko cilvēks saņem ar maņu orgānu palīdzību, un tālākie slāņi jau veidojas uz pirmīt saņemtās informācijas bāzes, kad tās analizē iesaistās cilvēka loģiskā domāšana.

Opozīcijā *tieša/netieša evidencialitāte* analīze visbiežāk skar netiešas evidencialitātes jēdzienu, turpretī veidi, kā cilvēks var uztvert informāciju tiešā veidā, tiek aplūkoti samērā maz, vien pieminot, ka tieša evidencialitāte aptver informāciju, ko cilvēks saņem ar maņu orgānu palīdzību, visbiežāk – dzirdi un redzi. Arī smarža, garša, dažādas sajūtas (auksts, karsts u. c.), dažās valodās pat iekšējas sajūtas (bailes, bads u. c.) attiecas uz tiešu un nepastarpināti saņemtu informāciju (Plungjan 2000, 324; Aikhenvald 2004, 63, Kozinceva 2007(b), 16).

Kā jau teikts iepriekš, tiešas evidencialitātes rādītāji atrodami pārsvarā Amerikas indiāņu valodās, kur tos izsaka dažādi gramatiski marķētāji. Savukārt Eiropas valodās evidencialitāte izpaužas netieši saņemtas informācijas marķēšanā. Tomēr evidencialitātes jēdziena skaidrai izpratnei nepieciešams aplūkot arī gadījumus, kad runa ir par tiešas evidencialitātes rādītājiem.

Pirms izvērstākas tiešas informācijas problemātikas analīzes uzmanība sīkāk tiks pievērsta tiešas uztveres verbu *just*, *redzēt* un *dzirdēt* analīzei un jautājumam, vai visos gadījumos šie verbi saistīti ar norādi uz tieši saņemtu informāciju. Ne visos gadījumos tiešas uztveres verbi norāda, ka informācija saņemta ar maņu orgānu palīdzību. Iespējama arī to saistība ar netieši saņemtas informācijas marķēšanu.

Verbu nozīmes skaidrojumiem izmantota skaidrojošā vārdnīca (www.tezaurs.lv/sv). Nozīmju ilustrēšanai izmantoti darba autores ekscerpētie valodas piemēri no latviešu valodas korpusa un interneta vietnes google.lv.

REDZĒT

Ar redzi uztvert (ko) apkārtējā vidē.

- (3.1.) *Acu priekšā redzu dziļas peļķes un automašīnas akumulatoru. (K)*
- (3.2.) *Veikalā „Eiropas centrs” redzējām neparastu pulksteni.. (K)*
- (3.3.) *Uldis skatījās Ērika ģimenes fotogrāfijas un redzēja sejas, kuras bija ļoti līdzīgas viņam pašam. (G-2)*

Pirmā nozīme ir saistīta ar tieši redzamām lietām, ko cilvēks uztver ik brīdi – priekšmeti, krāsas, cilvēku sejas, darbības utt. Tā ir informācija, ko cilvēks saņem nepastarpinātā veidā, tātad – tieša.

2. *Uzzināt, iegūt (kādas ziņas, informāciju).*

// Jaust, noprast. // Saprast, apzināties.

// Jaust, noprast.

// Saprast, apzināties.

(3.4.) *.. paskatoties uz uzņēmumu peļņas rādītājiem, redzam, ka tie nesamazinās. (K)*

(3.5.) *Izdevās pārbaudīt visus hokejistus, kuri šobrīd ir mūsu rīcībā, redzējām savus plusus un mīnus. (K)*

(3.6.) *Es redzu, ka māksla lielā mērā ir sevi izsmēlusi. (G-3)*

(3.7.) *Es redzu, ka vienīgā izeja no sašķeltas sabiedrības ir vienotas skolas un bērnudārzi, kur par valsts līdzekļiem visi mācās latviešu valodā. (G-4)*

Otra nozīme norāda uz informācijas pastarpinātu uztveri un tās tuvināšanos netiešajai evidencialitātei. Šeit var analizēt vairāku tipu informācijas veidus. Pirmkārt, kādas jaunas, iepriekš nezināmas informācijas saņemšana, kas tiek saistīta ar redzēšanas aktu – *es uzzinu*, resp., *es redzu, ieraugu kaut ko nezināmu*. Otrkārt, var būt runa arī par kādas parādības, sajūtu emocionālu uztveri, kas arī saistīta ar zināma veida redzēšanu.

3. *Piedzīvot, emocionāli uztvert un pārdzīvot (piemēram, kādu stāvokli, attieksmi). Izjust.*

Redzēt grūtības. Redzēt ciešanas. Redzēt sāpes. Redzēt laimi. Redzēt vienaldzību. Redzēt uzplaukumu.

- (3.8.) *Es ticu romantiskai mīlestībai un, kaut arī ikdienā redzu tik daudz krāpšanas, ticu, ka mums katram var veikties atrast savu ideālo otru pusīti. (G-5)*
- (3.9.) *Es redzu briesmas vien tad, ja priekšvēlēšanu laikā latviešu partijām sāksies tas, kas bija raksturīgs iepriekšējām vēlēšanām, – nežēlīga savstarpēja cīņa. (G-6)*

Šajos piemēros runa ir par kādas parādības, sajūtu emocionālu uztveri, kas arī saistīta ar zināma veida redzēšanu.

4. Atmiņā, iztēlē veidot redzes tēlus.

Atcerēties (ko) redzes atmiņā.

- (3.10.) *Kad strādāju, vispirms klausos mūziku, tad iztēlē redzu tēlus un abstraktas krāsas, kuras mēģinu tvert un likt uz papīra. (G-7)*
- (3.11.) *Mana komanda – mani dārgie – domāju par jauno gadu un jau domās redzu, cik daudz brīnišķīgu brīžu kopā mums būs! (G-8)*

Dominējošais šajos piemēros – iztēles tēlu vizualizēšana un nākotnes redzējums perspektīvā. Jāsecina, ka otrā, trešā un ceturtā nozīme ne vienmēr ir viegli nošķiramas, var runāt arī par to savstarpēju pārklāšanos. Tomēr iepriekš nosaukto nozīmju gadījumā vairs nevar runāt par tiešu informāciju, bet drīzāk par informāciju, kas tiek izprasta, izmantojot gan cilvēka zināšanas, gan pieredzi, arī subjektīvo skatījumu. Tātad šeit saskaras teksta autora tiešais, nepastarpinātais skatījums un pieredze, iepriekš zināmais, kas balstīts uz konkrētiem apsvērumiem. Nošķirt šīs divas pieejas ir ļoti grūti. Tāpēc var runāt vienīgi par kādu perifēru nozīmju grupu, kas aptver tiešu skatījumu un zināmo, iepriekš pieredzēto. Informācijas tieša uztvere šajā gadījumā iegūst it kā papildu uzslāņojumu, jo uztvertās informācijas analīzē iesaistās domāšana, pieredze, analīze. Konkrētajos gadījumos no verba pamatnozīmes izriet visas pārējās nozīmes – redzēšanas process tiek attiecināts ne vairs tikai uz ar aci saskatāmo materiālo dabu, bet arī uz garīgām lietām.

Verbu *redzēt* var saistīt gan ar tiešas informācijas uztveri, gan analizēt to saistībā ar informāciju, ko teksta autors drīzāk jūt kā reālajā īstenībā pastāvošu un

vienlaikus vārdiski vizualizē. Tādos gadījumos runa var būt par perifēru tiešas/netiešas informācijas nojēgumu – ‘es ne tikai redzu, es arī izprotu, iesaistu savu pieredzi’.

Līdzīgi var analizēt arī verbu *just*. Tā pamatnozīme ir skaidra – uztvert ar maņu orgānu palīdzību konkrētas sajūtas. Taču iespējami gadījumi, kad, izmantojot verbu *just*, tiek runāts ne tikai par materiālām lietām, bet arī par, piem., mirkļiem, iespaidiem, atmiņām, ko var sajūst. Arī tādā gadījumā var runāt par iekšējo sajūtu un ārpusaules iespaidu mijiedarbi, kas ir grūti definējama un nošķirama. Pirms lietas vai procesi tiek raksturoti metaforiski, par tiem ir jārodas zināmam priekšstatam, un tad tā vairs nav nepastarpinātas informācijas pārraide, bet domāšanas procesā iesaistās arī analīze, ārpusaules iespaidi, kas, savstarpēji mijiedarbojoties, norāda teksta autora attieksmi pret konkrēto lietu, parādību.

JUST

1. Uztvert (ar maņu orgāniem).

(3.20.) *Tā nu jūtu, ka laikam būšu apaukstējies, bet slimis vēl arī īsti nejūtos, kaut gan laikam rīt jau jutīšos. (G-9)*

(3.21.) *Mēs sajūtam aukstumu un karstumu gan savā ķermenī, gan ārpusē. (G-10)*

2. Pārdzīvot (jūtas, emocijas).

(3.22.) *Jūtam līdzī Latvijas hokeja komandas cīņām Kanādā. (G-11)*

(3.23.) *D. Broilss: „Rīgā jūtos laimīgs!” (G-12)*

3. Noskārst, nojaust.

4. Saprast, aptvert, arī apzināties.

(3.24.) *Mēs visi jūtam pārmaiņas Latvijas ikdienas dzīvē. (G-13)*

- (3.25.) *Kad biju Londonā, jutu, ka Londona ir daļa no globālā tirgus, jo pasaulē ir divi finanšu centri – Ņujorka un Londona. (G-14)*
- (3.26.) *Visur, ik uz soļa, bet jo īpaši pilsētas centrā, gan redzējām, gan jūtām vismodernāko tehnoloģiju klātbūtni. (G-15)*
- (3.27.) *Tā ir diena, kad jūtam tautas kopību. (G-16)*

Pirmā nozīme saistīta ar tādu sajūtu uztveri, ko cilvēks izjūt ar sava ķermeņa palīdzību. Piem., temperatūras izmaiņas (karstums, aukstums u. c.), pašsajūtas izmaiņas (nogurums, drudzis, sāpes u. c.). Otrā nozīmē *just* izsaka emocionālu pārdzīvojumu (bēdas, prieks, gandarījums u. c.). Savukārt trešajā nozīmē iespējams runāt par sajūtām, kas saistītas ar apkārtējās pasaules notikumu uztveri un izpratni. Šī izpratne saistīta ar dažādu ārpusaules iespaidu uztveri un vienlaikus to analīzi. Resp., tiek novērota kāda situācija, process, un teksta autors ar verba *just* palīdzību izsaka savu izpratni, attieksmi pret konkrēto situāciju.

DZIRDĒT

1. Ar ausi uztvert (skaņas).

Darbības vārds *dzirdēt* primārā nozīmē izsaka auditīvi iegūtu informāciju:

- (3.28.) *Pēc tam naktī kaut kur virs galvas dzirdējām helikopteru, bet arī tas pazuda. (K)*
- (3.29.) *Es dzirdēju sprādzienu un redzēju putekļu mākonī parādes kreisajā pusē.. (K)*

2. Uzzināt, iegūt (kādas ziņas, informāciju).

// pārn. Nojaust, noprast.

- (3.30.) *Dzirdēju, ka tagad rotācija notiks nevis reizi gadā, bet reizi pusgadā. (G-17)*
- (3.31.) *Daudz bijām dzirdējuši par nēģeru ielu kultūru, hipidihopu un gangsteru nesaprasto sāpi. (G-18)*

(3.32.) .. dzirdējām viedokli par to, vai bērnam ir jābūt mobilajam tālrunim. (G-19)

Kā redzams no visiem aplūkotajiem verbiem, *dzirdēt* visciešāk saistīts ar netieši saņemtas informācijas marķēšanu – informācijas, kas iegūta no citas personas vai noklausīta. Šajā gadījumā nozīmes atšķirības ir skaidri izjūtamās un tieša/netieša robeža iezīmējas daudz skaidrāk. Tiešas informācijas gadījumā uzsvars ir uz pašu dzirdēšanas faktu, kamēr otrā nozīme norāda uz dzirdēšanas informatīvo aspektu, nevis auditīvo. Tiklīdz iesaistās domāšana, izpratne, analīze, informācija iegūst papildu uzslāņojumu.

Tabulā apkopoti analizētie verbi un to iespējamais lietojums tiešas un netiešas informācijas marķēšanā, kā arī iespējamā saistība ar kādu no netiešās evidencialitātes nozīmēm.

Analizētais verbs	Tieša informācija	Tiešas/netiešas informācijas mijiedarbe	Netieša informācija	Netiešās evidencialitātes nozīme
<i>Redzēt</i>	+	+	(+?)	Inferencialitāte
<i>Just</i>	+	+	-	Inferencialitāte
<i>Dzirdēt</i>	+	+	+	Renaratīvs

Kā redzams, visi tiešās uztveres verbi var tikt lietoti izteikumos, kuri semantiski saistīti ar tiešas/netiešas informācijas mijiedarbi. Bet tikai verbs *dzirdēt* (daļēji arī verbs *redzēt*) var tikt lietots arī kā netiešas informācijas marķētājs un norādīt, ka informācija saņemta netiešā ceļā no citiem avotiem. *Just* semantika visos lietojumos saglabā šim verbam raksturīgo informācijas tiešās uztveres funkciju. Šo verbu daudznozīmība un plašais lietojums dažādos kontekstos liecina par abu informācijas ieguves veidu savstarpējo saistību. Resp., valodā eksistē viduszona, kas ietver tiešas/netiešas informācijas starppakāpi. Līdz ar to tiešas informācijas norobežošanas kritēriji ir diezgan relatīvi un atkarīgi no konkrētās valodas lietotāju uztveres un domāšanas īpatnībām. Verbi *redzēt* un *just*, norādot uz informācijas netiešo raksturu, savā nozīmē tuvojas inferencialitātei, jo izteikuma saturs galvenokārt

balstīts uz informāciju, kas saņemta secinājumu, novērojumu ceļā. Turpretī verbs *dzirdēt* norāda uz informāciju, kas saņemta no citiem avotiem, tātad tas saistāms ar renaratīva nozīmi.

Analizējot angļu valodas darbības vārda *to see* 'redzēt' lietojumu dažādu garīgu darbību nosaukšanai, N. Volkova uzskata, ka iespējams runāt par divu tipu nozīmēm, kādās lietojams verbs *to see*. Piedāvāto dalījumu var attiecināt ne tikai uz šo vienu konkrēto verbu, bet uz uztveres verbiem un to lomu valodā vispār:

- 1) nozīmes, kas balstās uz redzes [un dzirdes¹⁰] uztveri;
- 2) nozīmes, kas balstās uz mentāliem procesiem (Volkova 2008, 307).

To darbības vārdu semantika, kas saistīta ar mentāliem procesiem, pārraida informāciju, kas balstīta ne tikai uz priekšmeta vai parādības veidolu cilvēka apziņā, bet šo veidolu dziļāku uztveri, kas balstās uz sakariem un attiecībām starp reālās īstenības priekšmetiem vai parādībām. Resp., ir runa par vārda nozīmes maiņu. Kā norāda N. Volkova, viena no galvenajām pazīmēm, kas raksturo domāšanas, izziņas darbības vārdus, ir norāde uz cilvēka intelektuālu darbību (atspoguļo nevis lietu fizisku, bet garīgu redzējumu).

Semantiska pāreja no tiešas uz netiešu informāciju vērojama arī tiešas un netiešas informācijas nozīmju savstarpējā sakarībā, ko plaši analizējis F. de Hāns (Haan 2005):

- 1) vizuāli uztverta informācija/inferencialitāte;
- 2) auditīvi uztverta informācija/renaratīvs.

No tā izriet, ka vizuāli uztverta informācija kā tiešas evidencialitātes nozīme ir saistīta ar inferencialitāti – gan vienā, gan otrā gadījumā teksta autors ir situācijas liecinieks, tikai netiešas evidencialitātes gadījumā teksta autors novēro nevis pašu situāciju, bet tās sekas. F. de Hāns uzskata, ka tiešas evidencialitātes gadījumā lielāks uzsvars ir uz pašu situācijas liecinieku un ir lielāka sasaiste starp situāciju un personu, turpretī inferenciāla nozīme nosaka situācijas dominanti (Haan 2005). Tātad autors lielu uzmanību pievērš situācijas dalībnieka un pašas situācijas savstarpējām attiecībām. Tieša evidencialitāte norāda uz nepastarpinātu sakaru starp situācijas dalībnieku un situāciju, kamēr netiešas evidencialitātes gadījumā sakars starp

¹⁰ N. Volkova neanalizē dzirdes uztveres verbu funkcijas, tomēr arī tie būtu saistāmi ar šo dalījumu.

dalībnieku un situāciju ir pastarpināts. Līdzīgi var skaidrot auditīvi uztvertas un pēc pārstāstiem saņemtas informācijas sakarus.

F. de Hāns, analizējot uztveres darbības vārdu *to see* ‘redzēt’ un *to hear* ‘dzirdēt’ pāreju netiešas evidencialitātes izteicēju funkcijā, norāda, ka netiešas evidencialitātes marķētāju galvenā funkcija ir norāde uz teksta autoru kā personu, kas nav iesaistīta aprakstāmajā situācijā. Turpretī, lietojot tiešas uztveres darbības vārdus kā netiešas evidencialitātes marķētājus, deiktiskais sakars ir pretējs un akcentē teksta autora lomu aprakstāmajā situācijā (Haan 2001, 6).

Jāatzīst, ka tiešas un netiešas informācijas dalījuma problemātika ir būtiska, un tās risinājums lielā mērā apgrūtina arī evidencialitātes jēdziena izpratni. Kā viens no galvenajiem cēloņiem šai problēmai varētu būt evidencialitātes starpdisciplinārais raksturs, kas ne vienmēr ļauj valodas parādības aprakstīt tikai no valodniecības skatupunkta, bet bieži iesaista analīzē arī norādes uz filozofiskas dabas problēmām, kas saistās ar cilvēka pieredzi, zināšanām u. tml.

Līdz ar to tiešas/netiešas informācijas šķīrums skaidrojams ne tikai kā valodas sistēmas process, bet interpretējams arī plašāk.

Vēlreiz jānorāda, ka valodās kopumā robeža starp tiešu un netiešu informāciju nav stingri noteikta. Vizuāli saņemta informācija vienmēr tiek uztverta kā tieša, savukārt ar netieši saņemtu informāciju tiek saistīta tāda, kas saņemta no citas personas, dzirdēta, iegūta analīzes, secinājumu, zināšanu ceļā. Tomēr ir arī izņēmumi. Piem., tujuka (*Tuyuca*) valodā informācija, kas saņemta secinājumu ceļā, tiek saistīta ar tiešu evidencialitāti (Barnes 1984, 263), bet Ziemeļamerikas indiāņu valodā vintu uz netiešu evidencialitāti attiecas informācija par apkārtējās vides temperatūras režīmu (Schlichter 1986, 47). Ņemot vērā problemātisko tiešas/netiešas informācijas šķīrumu, V. Hrakovskis piedāvā evidenciālās nozīmes izkārtot uz ass, kuras vienā galā novietotas tipiskākās tiešas evidencialitātes nozīmes, bet pretējā pusē – netiešas evidencialitātes nozīmes. Starp šiem abiem virzieniem var tikt izkārtotas pārējās nozīmes – attiecīgi tuvāk vienai vai otrai ass pusei, atkarībā no konkrētās valodas īpatnībām (Hrakovskij 2005, 90).

Tieša evidencialitāte

Netieša evidencialitāte

- informācija, kas saņemta ar redzes palīdzību;
- teksta autors – situācijas liecinieks

- informācija, kas saņemta no citas personas

Balstoties uz iepriekš sacīto, jāsecina, ka tiešas un netiešas informācijas šķīrums ne vienmēr ir konsekventi nosakāms un drīzāk var runāt par semantisku tiešas/netiešas informācijas vidusszonu, kurā, no vienas puses, saskatāma teksta autora kā izjutēja loma un, no otras puses, var saskatīt arī ārējās pasaules iespaidus konkrētā uzskata formulējumā. Robežas starp abiem nojēgumiem tādā gadījumā nav novelkamas.

Latviešu valodā tieši saņemta informācija ir opozīcijas *tieša/netieša evidencialitāte* nemarkētais loceklis. Norādi uz tieši saņemtu informāciju teksta autors var marķēt ar dažādu līdzekļu palīdzību, piem., izmantojot jau iepriekš aplūkotos verbus *redzēt, dzirdēt, just* u. c., kā arī dažādas aprakstošas konstrukcijas vai vārdus, piem., *manā acu priekšā, visiem klātesot, uztvert, ieraudzīt, saskatīt, saklausīt, noskārst, manīt, noprast, nojaust* u. c., kas norāda, ka pats runātājs bijis situācijas liecinieks. Tomēr, kā norāda aplūkotie tiešas uztveres verbi, arī to semantika ne vienmēr ir skaidri saistīta ar tieši saņemtas informācijas marķēšanu. Bieži to semantikā atkarībā no konteksta savijas tiešas un netiešas informācijas pazīmes.

Tā kā latviešu valodā nav formālu tieši saņemtas informācijas marķētāju, tad promocijas darbā dziļāk šis informācijas saņemšanas veids un tā izteikšanas līdzekļi netiks aplūkoti. Leksēmas, kas apzīmē tiešu informācijas uztveri ar maņu orgānu palīdzību, ir sastopamas gandrīz ikvienā valodā un zināmā mērā uzskatāmas par universālu valodas parādību.

4. Renaratīvs

No citiem avotiem saņemtas informācijas apzīmēšanai tiek lietoti dažādi termini: *citatīvs*, *kvotatīvs*, *renaratīvs*, *mediatīvs*, *reportatīvs* (Plungjan 2000, 2011; Aikhenvald 2004; Haan 2001; Kordi 2007) u. c., kam latviešu valodā nav ekvivalentu. Promocijas darbā jēdziena nosaukšanai lietots termins **renaratīvs**. Semantiski tas ir visatbilstošākais, jo attiecas uz visu veidu informāciju, kas saņemta no dažādiem avotiem:

renaratīvs: no lat. *renarrāre* – ‘atstāstīt’ (Latīņu – Latviešu vārdnīca, 1955);

to tell over again, relate (atstāstīt) (Lewis, Short 1891, 1564).

Renaratīvs ir viens no netiešās evidencialitātes tipiem, kas norāda uz informāciju, kura saņemta no citas personas, dzirdēta, noklausīta, pārstāstīta u. tml. veidā iegūta.

Informācijas pilnīguma un ticamības pakāpe var tikt konkretizēta atkarībā no informācijas avota tipa:

- 1) informācija, kas iegūta no konkrētas personas, personu kopuma, konkrēti zināma avota, informācija ietver it kā pirmās pakāpes pastarpinājumu: teksta autors – informācijas sniedzējs;
- 2) informācija, kas iegūta baumu, valodu rezultātā, netiek konkretizēts tās sniedzējs, dota tikai vispārīga norāde, ka šāds uzskats valodā pastāv, tādā gadījumā starp teksta autoru un sniegto informāciju pastarpinājuma sakars kļūst lielāks;
- 3) informācija, kuras avots saistās ar valodas kopējo zināšanu fondu, tādā gadījumā pastarpinājuma sakars nav būtisks, jo informācijai piemīt augsta ticamības pakāpe un teksta autors uz to paļaujas.

Turpmākajā darba daļā tiks aplūkots, ar kādiem līdzekļiem latviešu valodā var izteikt renaratīva nozīmi. Latviešu valodā šāda informācija tiek marķēta ar morfoloģisku un nemorfoloģisku līdzekļu palīdzību. Kā morfoloģiskais netieši

saņemtas informācijas izteikšanas līdzeklis minama atstāstījuma izteiksme, kuras primārā funkcija ir norādīt, ka informācija saņemta no citas personas:

(4.1.) *Viņas dēls esot īsts amerikānis, brīvs un cienījams.* (K)

Renaratīva nozīme ir viena no būtiskākajām gan ikdienas saziņā, gan valodas sistēmā vispār. Liela daļa ikdienā saņemtās informācijas ir saistīta ar citu personu teikto, saziņas process balstīts uz dažāda pastarpinājuma pakāpes informācijas izteikšanu. Arī plašsaziņas līdzekļu valodas nepieciešams un pat obligāts komponents ir norāde uz saņemtās informācijas avotu, tādā veidā norādot, cik autoritatīvs un uzticams ir informācijas sniedzējs un cik augsta ir sniegtās informācijas ticamības pakāpe.

4.1. Morfoloģiski renaratīva izteikšanas līdzekļi

Apakšnodaļā galvenā uzmanība pievērsta darbības vārda izteiksmēm (atstāstījuma, vajadzības, īstenības izteiksmei), kas atkarībā no konteksta var kļūt par renaratīva morfoloģiskajiem marķētājiem. Daudzveidīgi analizējama ir īstenības izteiksmes saistība ar evidencialitāti, ko nosaka īstenības izteiksmes laika formu nozīmju polisēmija un sinonīmija.

Renaratīva nozīmi var izteikt atstāstījuma izteiksme, vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids, kā arī noteiktā kontekstā ar evidenciālu semantiku var būt saistīta arī īstenības izteiksme. Atstāstījuma izteiksme ir vienīgais evidencialitātes morfoloģiskais marķētājs latviešu valodā, kura galvenā funkcija ir evidencialitātes izteikšana, resp., norāde uz informācijas netiešo raksturu. Šajā apakšnodaļā tiks analizēta atstāstījuma izteiksmes un vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveida semantika un saistība ar evidencialitātes marķēšanu.

4.1.1. Atstāstījuma izteiksme

Latviešu valodā tradicionāli kā evidencialitātes gramatiskais marķētājs tiek minēta atstāstījuma izteiksme, kuras semantikai raksturīga pazīme ir nosaukt darbību, ko runātājs stāsta pēc cita teiktā (Paegle 2003, 114). VPSV atstāstījuma izteiksme tiek skaidrota šādi:

„Darbības vārda izteiksme, kuru lieto, atstāstot citas personas teikto bez pārliecības par teiktā patiesumu, resp., neuzņemoties atbildību par tekstā minētās darbības realitāti .. .” (VPSV 2007, 55) Līdzīga definīcija atrodama MLLVG (MLLVG 1959, 624), arī Vilma Kalme un Gunta Smiltiece norāda, ka atstāstījuma izteiksmi lieto, „atstāstot citas personas izteiktās domas, pārdzīvojumus, stāstot par notikumiem, par kuru realitāti un ticamību stāstītājs nav pārliecināts .. ” (Kalme, Smiltiece 2001, 247).

Tāad atstāstījuma izteiksmes semantika tiek saistīta ar divām nozīmēm:

- 1) cita teiktas vai dzirdētas informācijas atstāstīšana;
- 2) distancēšanās no izteiktā apgalvojuma satura, teksta autoram neuzņemoties atbildību par apgalvojuma patiesumu.

Atstāstījuma izteiksme izsaka vienu no evidencialitātes nozīmēm – renaratīvu, proti, norāda, ka informācija iegūta no citas personas stāstītā, dzirdētā, lasītā, resp., ar kāda starpnieka palīdzību. Tomēr jāuzsver, ka netieši saņemtas informācijas marķēšana nav vienīgā atstāstījuma izteiksmes funkcija.

Par atstāstījuma izteiksmes piederību izteiksmes kategorijai ir dažādi viedokļi. Vienu no tiem pārstāv A. Holvūts, kurš uzskata, ka atstāstījuma izteiksme tikai marķē informācijas netiešo raksturu un tādēļ nav uzskatāma par atsevišķu izteiksmi. Pēc A. Holvūta domām, ir problemātiski saistīt atstāstījuma izteiksmi ar izteiksmes kategoriju vispār, tāad tiek noraidīta tās saistība arī ar modalitāti (Holvuts 2002, 163). Autors norāda uz atstāstījuma izteiksmes skaidrojumu MLLVG, kurā atrodama šāda definīcija:

„Verbs atstāstījuma izteiksmē izsaka darbību, par kuras realitāti runātājs neatbild. Atstāstījuma izteiksmi lieto tad, kad runātājs atstāsta citu teikto, no citiem dzirdēto.” (MLLVG 1959, 624)

A. Holvūts uzskata, ka šī definīcija vispirms akcentē to, ka atstāstījuma izteiksmes lietojums pazemina runātāja atbildību par informācijas satura patiesumu. Norāde uz informācijas netiešo raksturu tiek minēta tikai kā otra atstāstījuma izteiksmes nozīme. Šāda hierarhiska nozīmju neatbilsme, pēc autora domām, saistāma ar apzinātu vēlmi iekļaut atstāstījuma izteiksmi verba izteiksmju sistēmā. A. Holvūts neatzīst atstāstījuma izteiksmes saistību ar modalitāti un uzskata, ka tās primārā funkcija ir atstāstīt citu sacīto (Holvoet 2001, 112; Holvuts 2002, 162; Holvoet 2007, 84), turpretī visas pārējās nozīmes uzskata par kontekstuāli nosacītām un sekundārām. Līdz ar to tiek noliegta atstāstījuma izteiksmes saistība ar modalitāti. A. Holvūts arī norāda, ka atstāstījuma izteiksme valodniecībā tika aprakstīta daudz agrāk nekā evidencialitāte, kas arī ir viens no iemesliem, kāpēc evidencialas nozīmes marķētāji tika saistīti ar izteiksmes kategoriju. Atstāstījuma izteiksme evidencialitātei ir semantiski vistuvākā kategorija, tas arī izskaidro to savstarpējo saistību (Holvoet 2007, 87). A. Holvūts uzskata, ka evidencialitāte zināmā mērā ir parazītiska kategorija. Savu pārlicību autors pamato ar kādu T. Vijē izteiktu vispārinājumu. Proti, tikai dažās valodās evidencialitāte ir atsevišķa gramatiska kategorija. Visbiežāk evidencialitāte valodā tiek interpretēta kā modālās sistēmas daļa, ietecoties arī laika un veida kategorijā (Willett 1988, 51). Tātad, pēc A. Holvūta domām, atstāstījuma izteiksme būtu uzskatāma vienīgi par evidencialitātes gramatisko marķētāju un nebūtu saistāma ar modalitāti.

J. Hojnicka, analizējot atstāstījuma izteiksmes lietojumu preses rakstos, izvairās runāt par atstāstījuma izteiksmi, bet izvēlējusies terminu „atstāstījuma izteiksmes forma”, uzsverot, ka „runa ir tikai un vienīgi par attiecīgo darbības vārda formu ar formantu *-ot* (*esot, ejot, runājot* utt.)” (Chojnicka 2009, 40). Autore norāda, ka atstāstījuma izteiksme nav vienīgais atstāstījuma paņēmiens un bieži, atstāstot citas personas teikto, teksta autors var izmantot arī citus līdzekļus, tādēļ runātāju izvēli lietot atstāstījuma izteiksmi saista ar kādu īpašu nolūku (Chojnicka 2009, 41). Kā tiek uzsvērts jau iepriekš minētajās definīcijās, atstāstījuma izteiksmes izvēle var būt saistīta arī ar teksta autora vēlmi uzsvērt savu nepārlicinātību par teiktā patiesumu un izvairīties no atbildības par informācijas satura atbilstību īstenībai.

J. Hojnicka šķir četras atstāstījuma izteiksmes funkcijas* (Chojnicka 2009, 42–45).

„Tīrā” citējuma funkcija – konstatējama teikumos, kuros izteikto informāciju nevar komentēt; tie nesatur apgalvojumu vai tēzi.

Tiklīdz Saeimas pieņemtais robežlīgums nonāksot Prezidenta kancelejā, viņa to nekavējoties parakstīšot.

Distancēšanās – autora vēlme uzsvērt, ka viņš nav atbildīgs par informācijas saturu.

Taču aizsardzības ministrs .. teica, ka notiekot dažādas apspriedes, bet pastāstīt par tām viņš neko nevarēšot.

Evidencialitātes atzīmēšana – atstāstījuma izteiksmes forma kā vienīgais līdzeklis, kas norāda uz atstāstījumu (šķirti pieci teikuma modeļi):

- teikums, kurā sintaktiski neatkarīgais izteicējs ir atstāstījuma izteiksmē:

Viņš esot vainīgs.

- apzīmētāja palīgteikums ar izteicēju atstāstījuma izteiksmē saliktajā teikumā:

„Esmu vainīgs,” teica Jānis, kam esot žēl.

- teikums ar izteicēju atstāstījuma izteiksmē, kas izsaka papildu informāciju, kura attiecas uz atstāstījuma teikumu neitrālajā izteiksmē:

Viņš teica, ka ir vainīgs, taču viņam esot ļoti žēl.

- runas akta apraksts ar papildu informāciju izsakošu teikumu atstāstījuma izteiksmē:

Viņš ilgi stāstīja par savu noziegumu, lai gan viņam esot ļoti žēl.

- atstāstījuma izteiksme teikumā, kurā nav konstatējama norāde uz citu tekstu:

Tiesas sēde notika pirmdien, un viņš esot vainīgs.

Epistēmiskās modalitātes funkcija – atstāstījuma izteiksme modālā lietojumā.

* Funkciju ilustrēšanai izmantoti J. Hojniskas sniegtie piemēri.

Ak tad Rīga esot Baltijas koncertu galvaspilsēta?

Šajā dalījumā gan nav skaidri izprotami „tīrā” citējuma funkcijas noteikšanas kritēriji. J. Hojnicka kā piemērus min saliktus pakārtotus teikumus, kuros atstāstījuma izteiksme ir arī palīgteikuma daļā un tai nepiemīt modālas nokrāsas, tikai – „tīrā” citējuma funkcija. „„Tīrais” citējums konstatējams teikumos, kuros nevar saskatīt citas funkcijas, tāpēc ka tajos izteikto informāciju nevar komentēt, nevar uz to nekādā veidā attiekties; tie nesatur nekādu apgalvojumu, nekādu tēzi.” (Chojnicka 2009, 43) Savukārt distancēšanās funkciju J. Hojnicka saskata saliktos teikumos ar neitrālas semantikas runāšanas verbu (*verba dicendi*) virsteikumā un papildinātāja palīgteikumu atstāstījuma izteiksmē. Šāda veida teikumos, pēc J. Hojnickas domām, nevar konstatēt evidenciālo vai epistēmisko, bet tikai distancēšanās funkciju (Chojnicka 2009, 43–44). Evidenciālo nozīmi J. Hojnicka saskata tādos izteikumos, kuros atstāstījuma izteiksmes forma ir vienīgais līdzeklis, kas norāda uz atstāstījumu. J. Hojnicka šķir piecus teikuma modeļus, kuros attiecīgā funkcija parādās (Chojnicka 2009, 44–45). Norādot uz atstāstījuma izteiksmes lietojumu epistēmiskās modalitātes nozīmē, J. Hojnicka uzsver, ka modālo nozīmju interpretācija ir atkarīga no individuālās valodas uztveres (Chojnicka 2009, 45). Tomēr, kopumā aplūkojot J. Hojnickas izveidoto atstāstījuma izteiksmes izpratnes koncepciju, var secināt, ka tajā ir izceltas svarīgākās nozīmes un iezīmēta semantiska pāreja no citējuma funkcijas uz epistēmiskās modalitātes marķēšanu.

Vēl viena vērā ņemama pieeja atstāstījuma izteiksmes analīzē redzama J. Hojnickas pētījumā par netiešās runas un netiešās evidencialitātes šķīrumu, kurā autore analizē dažādu izteikumu semantiku un veido atstāstījuma izteiksmes funkciju ķēdi, sākot no netiešās runas marķēšanas līdz norādei uz evidenciālu nozīmi (Chojnicka 2012, 178–189). Lai arī autore, runājot par atstāstījuma izteiksmes formām, lieto terminu *oblique*, uzsverot, ka tiek runāts par darbības vārda formu, J. Hojnicka tomēr norāda, ka atstāstījuma izteiksmes formām piemīt daudzveidīgas nozīmes, ne tikai netieši saņemtas informācijas marķēšanas funkcija. Atkarībā no konteksta un sintaktiskās pozīcijas atstāstījuma izteiksmes semantikā iespējams saskatīt dažādas nozīmju nianšes.

J. Hojnickas promocijas darbā „Linguistic markers of stance in Latvian parliamentary debates” (2012) autores uzmanības centrā ir jauns un valodniecībā maz

pētīts jēdziens *stance* ‘runātāja stāja’ (arī – attieksme, pozīcija, viedoklis, skatījums, vērtējums u. tml.). Kā norāda J. Hojnicka, *stance* ir runātāja attieksme pret izteikumā paustajām zināšanām, kas var izpausties kā pārliecība, uzticēšanās u. tml. Evidencialitāte tiek uzlūkota par vienu no *stance* kategorijām līdztekus epistēmiskām nozīmēm, miratīvam u. c. (Chojnicka 2012). Izmantojot terminu *stance*, tiek analizēta arī latviešu valodas atstāstījuma izteiksme, tikai autore, līdzīgi kā savos rakstos, arī promocijas darbā runā par darbības vārda divdabja formu, nevis izteiksmi. *Stance* izpausme latviešu valodā J. Hojniskas promocijas darbā tiek analizēta, balstoties uz Latvijas parlamenta debašu valodu.

A. Holvūts atstāstījuma izteiksmes sakarā runā par interpretatīva jēdzienu, kas saistīts ar citas personas vārdu atveidošanu pārveidotā veidā, un atstāstījuma izteiksmi saista ar interpretatīvā lietojuma gramatizēšanās rezultātu (Holvuts 2002, 163–164). Interpretatīva jēdzienu autors attiecina arī uz atstāstījuma un īstenības izteiksmes lietojuma semantiskām atšķirībām. A. Holvūts analizē gadījumus, kad gan atstāstījuma, gan īstenības izteiksme saistāma ar interpretatīvu. Proti, gadījumos, kad teksta autors, atstāstot citas personas teikto, lieto īstenības izteiksmes formu, viņš uzņemas mazāk saistību par izteiktā sprieduma saturu, nekā lietojot atstāstījuma izteiksmi. Tas nozīmē, ka īstenības izteiksme it kā neitralizē izteiktā apgalvojuma netiešo raksturu un iesaista izteikumā arī teksta autora subjektīvo nostāju, kas visbiežāk rada arī ironijas efektu. Šādu uzskatu gan drīzāk var attiecināt uz gadījumiem, kad teksta autors atstāsta nevis citas personas teikto, bet piedēvē tai kādu nolūku, kas izriet nevis no konkrētās personas, bet paša subjekta, kas spriedumu izsaka. Tādā situācijā atstāstījuma izteiksmes lietojums tiešām būtu pārprotams, jo marķētu apgalvojuma netiešo raksturu un norādītu, ka informācija saņemta pēc citu stāstītā, lai arī patiesībā bijusi teksta autora subjektīvais skatījums. Autors min divus piemērus:

- (4.2.) a *Viņš neatnāks. Viņš esot slimš.*
 b *Viņš neatnāks. Viņš ir slimš.*

Pēc A. Holvūta domām, abus teikumus var saistīt ar interpretatīva jēdzienu. Pirmajā gadījumā ar atstāstījuma izteiksmes palīdzību interpretatīvi tiek izteikts citas personas sacītais. Tomēr arī otro teikumu var saistīt ar interpretatīvu, ja konkrētajā situācijā teksta autors piedēvē subjektam konkrētu nolūku, neuzņemoties atbildību par pareizu

tā formulējumu un tādējādi radot arī ironijas efektu (Holvuts 2002, 171). Autora lietotais interpretatīva jēdziens piedāvā atšķirīgu izteiksmju analīzes principu, un latviešu valodā to var analizēt arī saistībā ar partikulas *sak* lietojumu (plašāk sk. 5.2.2. nodaļā).

Daina Nītiņa uzskata, ka atstāstījuma izteiksmes formas ir noderīgas dažādu attieksmes nianšu paušanai, kā svarīgākās minot nozīmes, ko var izteikt ar atstāstījuma izteiksmes palīdzību:

- 1) nostāstu, baumu izteikšana, teksta autors uzskata informāciju par iedomātu;
- 2) teksta autora vēlme norobežoties no atbildības par izteikuma saturu gadījumos, ja apgalvojums ir riskants, negatīvs;
- 3) negatīvas un izsmejošas attieksmes paušana;
- 4) distancēšanās no izsakāmā satura, ja teksta autors to neatbalsta, nepiekrīt tam;
- 5) personisko antipātiju paušana pret izteikumu, kam nepiekrīt, kuru neatbalsta;
- 6) neticama, neiespējama fakta uzsvēršana;
- 7) šaubu, neticības, ironijas paušana;
- 8) minējumu izteikšana par kādas darbības iespējamību (Nītiņa 2001, 78–80).

No D. Nītiņas dalījuma redzams, ka atstāstījuma izteiksmes nozīmes aptver gan iespēju distancēties no izsakāmā satura, gan paust personīgo attieksmi pret izteikumu. Šāds nozīmju dalījums norāda uz atstāstījuma izteiksmes daudzveidīgo semantiku. Līdz ar to var secināt, ka atstāstījuma izteiksme semantiski saistīta ne tikai ar evidencialitātes nozīmi, bet daudz plašāk aptver epistēmiskās modalitātes zonu, izsakot dažāda veida attieksmes pret apgalvojumu – sākot no neitralitātes pozīcijas un distancēšanās no izsakāmā līdz pat personīgu antipātiju, ironijas, neticības paušanai.

Atstāstījuma izteiksmes un modalitātes attieksmes lielā mērā balstās uz izteikuma semantikas, atkarībā no runas situācijas atstāstījuma izteiksme var izsacīt arī epistēmisku vērtējumu, kā arī būt saistīta ar deontisko modalitāti. Tomēr jāuzsver, ka iespējami gadījumi, kad atstāstījuma izteiksmei var nepiemist modalitāte. Turpmākajā darba daļā tiks analizēta atstāstījuma izteiksmes semantika dažādos izteikumos atkarībā no tiem piemītošās evidenciālās vai modālās nozīmes vai arī to sinkrētiskās izpausmes viena izteikuma robežās.

Atstāstījuma izteiksmei modalitāte nepiemīt gadījumos, kad tiešā runa pārveidota palīgteikumā un saturiski izsaka reālu darbību bez šaubām par tās patiesumu (Kalnača 2011, 290). Tādā gadījumā atstāstījuma izteiksme izsaka evidenciālu nozīmi. (4.3.), (4.4.) un (4.5.) piemēros norādīts uz citas personas teikto, no citiem avotiem saņemtu informāciju, un galvenais ir informācijas satura izklāsts, nevis teksta autora attieksmes paušana. Atstāstījuma izteiksme tādos gadījumos vien marķē informācijas netiešo raksturu:

- (4.3.) *Viņa teica, ka lielie meža zvēri labības laukā izguļot melnas migas.* (K)
- (4.4.) *Par palmas uzziēšanu Diāna pastāstījusi arī vecmammai, kas teica, ka šī puķe ziedot arī ar baltiem un sarkaniem ziediem.* (K)
- (4.5.) *Grenobles Universitātes slimnīcas ārsti paziņojuši, ka septiņkārtējā F1 pasaules čempiona Mihaela Šūmahera stāvoklis esot stabilizējies, vēsta Vācijas masu mediji.* (G-20)

Atstāstījuma izteiksme nav saistāma ar modalitāti gadījumos, kad teksta autora galvenais mērķis ir norādīt uz faktu, ka informācija saņemta netieši, nepaužot īpašu attieksmi pret tās saturu:

- (4.6.) *Jūras novērošanas sistēma tiek būvēta tāda pati, kāda jau darbojoties Igaunijā, Lietuvā, Dānijā ...* (Neatkarīgā, 2010)
- (4.7.) *Ministrs solīja, ka runāšot ar citiem kolēģiem par šo problēmu ...* (K)
- (4.8.) *Jau šā mēneša beigās būšot lielāka skaidrība, kā valsts turpmāk virzīs minētā projekta īstenošanu ...* (Neatkarīgā, 2010)
- (4.9.) *Pērn viņa bijusi ceļojumā uz Taizemi. (..) Virtuve tur esot fantastiska.* (Māja, 2012)

Informācijai var piemist arī vispārīga nozīme, ko var saistīt ar plašāku laika intervālu nekā tikai konkrēto momentu, resp., tās saturu var attiecināt uz jebkuru laiku:

- (4.10.) *Runā, ka izdzīvošanai ekstremālos apstākļos dienā pietiekot ar glāzi piena un vienu pašu dateli.* (Māja, 2012)

- (4.11.) *Brūnā krāsa piestāvot retajam. (K)*
- (4.12.) *Viedi ļaudis saka, ka jāēdot tās ogas un augļi, kas aug mūsu dārzos, kaimiņu dārzos. (G-21)*
- (4.13.) *Tāpat šī sakne palīdzot mazināt arī pagīru simptomus. (K)*

Atstāstījuma izteiksmes vienkāršā tagadne tiek lietota, runājot par vispārzināmiem faktiem, sabiedrībā valdošiem uzskatiem, tradīcijām, arī ticējumiem. Teksta autors, izvēloties atstāstījuma izteiksmi, norāda, ka teiktais nav zināms viņam tieši, bet drīzāk ir pārmanots no nostāstiem, sarunām. Šāda veida lietojumā atstāstījuma izteiksme attiecas uz izteikumiem, kuros tiek runāts nevis par kādu konkrētu pašreizējā momentā aktuālu situāciju, bet par dažādiem vispārīgiem spriedumiem, kas nav nosacīti ar kādu laika ierobežojumu. Arī tādā lietojumā ir būtisks informācijas netiešais raksturs, nevis kāda konkrēta attieksme pret to.

Iespējami arī tāda veida izteikumi, kuros līdztekus informācijas netiešajam raksturam atklājas arī teksta autora attieksme pret izteikumu un tādējādi kombinējas evidencialitāte un epistēmiskā modalitāte. A. Kalnača uzskata, ka tas notiek gadījumos, kad teksta autors vēlas norobežoties no teksta satura vai izteikt šaubas par saturu (Kalnača 2012, 126):

- (4.14.) *Pirms tam abi šie apsūdzētie tiesai bija norādījuši, ka nesaprotot viņiem celtās apsūdzības. (K)*
- (4.15.) *Pēc bērna mātes stāstītā, viņa it kā esot gatavojusies vannot bērnu, kad tas iekritis verdošā ūdenī. (K)*
- (4.16.) *Aiz istabas loga plosās transformeris. Un tas esot tikai sākums! (G-22)*
- (4.17.) *Pie mums Izglītības pārvaldē ir saņemtas atsevišķas pretenzijas. Lūk, audzinātāja neko nemākot pastāstīt, arī pie vadītājas neesot ko iet padomu prasīt, jo viņa nemākot pateikt. (K)*

Tomēr jāuzsver, ka atstāstījuma izteiksmes forma viena pati nenorāda uz konkrēto nozīmi, kādu pauž izteikums. Nozīmi nosaka konteksts un viss izteikums kopumā. Bieži vien ir diezgan grūti konstatēt, vai izteikums pauž tīri evidenciālu funkciju vai arī tajā var runāt par epistēmisku vērtējumu. Arī atstāstījuma izteiksmei

piemītošā distancēšanās vai teksta autora nepilnīga uzticēšanās informācijai ne vienmēr liecina, ka runātājs pauž īpašu attieksmi pret teikto. Distancējoties tiek parādīta arī teksta autora neitrālā attieksme, ko var uzskatīt arī par tīri evidenciālu, ar modalitāti nesaistītu. Tādēļ šķirt atstāstījuma izteiksmes lietojumu tīri evidenciālā un evidenciālā + epistēmiskā lietojumā ir diezgan grūti, un šāds šķīrums ir jābalsta plašākā kontekstā.

Iespējami gadījumi, kad atstāstījuma izteiksme latviešu valodā var izteikt nevis atsauci uz citas personas teikto, bet vērtējumu, kam ar evidenciālu nozīmi nav sakara. Proti, tas iespējams runas situācijā, kad tiek vērtēts kāds fakts un atstāstījuma izteiksmes lietojums palīdz panākt ironisku nozīmes niansi:

(4.18.) *Un tie vēl esot gladiatori, kuri nolēmuši revolūciju taisīt! Jāsmejas!* (K)

(4.19.) *Un tā esot preses un vārda brīvība??* (G-23)

Šajos piemēros atstāstījuma izteiksme nenorāda uz informācijas netiešo raksturu. Tajos pausts ironisks parādības vērtējums, vērtēta personas rīcība. Atstāstījuma izteiksme šādos gadījumos ir līdzeklis, lai izteiktu negatīvu un izsmejošu attieksmi. Atstāstījuma izteiksmes nozīme šāda veida piemēros saistīta ar konkrētās idejas neatbilstību teksta autora pieņēmumiem par reālijai, personai piemītošo īpašību, kas rada ironisku nostāju.

Visbiežāk atstāstījuma izteiksme tiek lietota, runājot par notikumiem, kas tiek attiecināti uz trešo vai otro personu, retāk runa ir par pirmo personu, resp., pašu informācijas sniedzēju. Jāsecina, ka izteikumiem, kuros, lietojot atstāstījuma izteiksmi, runa ir par īpašību vai darbību, kas tiek piedēvēta pašam teksta autoram, lielākoties piemīt ironiska vai negatīva nokrāsa:

(4.20.) *Redziet, man 1993. gadā arī teica, ka es esot izlaupījis. Es divus procesus tiesā uzsāku par šādiem apvainojumiem.* (K)

(4.21.) *Es esot atpalikusi, jo nemāku nokačāt filmu no interneta.* (G-24)

(4.22.) *Atkal es esot ierāvis? Es gan neesmu, Tabūna kungs, ierāvis ...* (K)

Teksta autoram, runājot pašam par sevi atstāstījuma formā, arī rodas ironiska nokrāsa. Lietojot atstāstījuma izteiksmi, teksta autors norāda, ka izteiktais apgalvojums nav

patiess un viņš tam nepiekrīt. Redzama distancēšanās no izteikuma satūra. Šāda veida izteikumi saistāmi ar epistēmisko modalitāti.

Iespējami arī palīgteikumi ar *lai* un atstāstījuma izteiksmi, kur vērojama visai sarežģīta evidenciālo un modālo nozīmju saikne:

(4.23.) *Un ko saka tēvs? Viņš teica, lai runā (=runā) ar tevi. (K)*

(4.24.) *Pārdevēja zīmīgi palūkojas manī un saka, lai neuztraucoties (=neuztraucos). (K)*

(4.25.) *Šī ebrejiete brīdināja mammu, lai esot (=ir) gatava tam, ka viņu var uz pārrunām izsaukt attiecīgas iestādes ... (K)*

Kombinācijā ar saikli *lai* atstāstījuma izteiksme saglabā evidenciālo semantiku. Gadījumos, kad atstāstījuma izteiksme lietota palīgteikumā, ko ievada saiklis *lai*, konteksts norāda uz deontisko modalitāti, kas atkarībā no konteksta kombinējas ar evidencialitāti vai epistēmisko modalitāti (Kalnača 2011, 290, 295). Šāda veida izteikumi saistāmi ar deontisko modalitāti, jo saturiski tajos ietverts pamudinājums, brīdinājums, ieteikums, resp., teksta autora vēlme ietekmēt adresātu. Deontiskā modalitāte šādos izteikumos kombinējas ar evidencialitāti – atstāstījuma izteiksmes lietojums norāda, ka informācija ir saņemta no citas personas, ka tai ir cits autors. Izteikumā var būt ietverta arī teksta autora attieksme pret izteikuma saturu, tā vērtējums:

(4.26.) *Sieva sadusmojās, apvainojās. Teica, lai burkānus un dilles ravē pat, un ar bērnu prom bija. (K)*

(4.27.) *Dziedāt gan sāku stipri vēlāk un aiz spīta, jo viena no mūzikas skolotājām teica, lai pat nemēģinot dziedāt. (G-25)*

(4.28.) *Kādu laiku man tās izdrukas deva tāpat „pa draugam”, bet vienu dienu teica, lai prototies kaunu un lai atnesot pilnvaru, ko arī izdarīju. (G-26)*

Atstāstījuma izteiksmei nav pagātnes laika formu, tomēr jāņem vērā, ka evidencialitātes semantikai ar iepriekšējas darbības seku vērtējumu ir liela saistība. Atstāstot citas personas teikto, kas ticis attiecināts uz pagātņi, tiek lietota atstāstījuma izteiksmes saliktā tagadne. To var skaidrot ar faktu, ka atstāstot kādu notikumu ir

svarīgi izcelt ne tikai pagātnē notikušo, bet norādīt, ka šī pagātnes pieredze un notikums ir aktuāli arī tagadnes momentā.

(4.29.) *Viņš atcerējās savus vecākus kādā bēgļu nometnē – tēvs tur esot cepis graudu plācenīšus, gaidīdams mājās sievu .. (K)*

(4.30.) *Šitādi lielveikalu tīkli esot apjozuši visu pilsētu un tās apkārtni. (K)*

(4.31.) *Pirmos pāris gadus esot bijis grūti, bet jau otrajā gadā tēvs nopircis mašīnu un māju. (K)*

Ir gadījumi, kad izteikumā grūti nošķirt konkrētas izteiksmes lietojumu, jo elidēts palīgdarbības vārds:

(4.32.) *Vecmamma teica, ka tu [esi/esot] zvanījusi. (K)*

(4.33.) *Ziedojumu vācējas pie parka vārtiem „Bauskas Dzīvei” stāstīja, ka [ir/esot] ieradušies teju desmit jaunlaulāto pāru, arī no Lietuvas. (K)*

(4.34.) *Par auzu īpašībām [ir/esot] zinājuši jau mūsu senči – tās satur daudz barojošu vielu .. (K)*

Kā redzams piemēros, semantiski ir pieļaujams gan īstenības, gan atstāstījuma izteiksmes saliktā laika lietojums. A. Kalnača norāda, ka šādos gadījumos ir konstatējama īstenības un atstāstījuma izteiksmes sinonīmija, jo konteksts nenorāda uz konkrētu izteiksmi (Kalnača 2000, 182). Šāda veida izteikumos izteiksmes lietojuma izvēle atkarīga no teksta autora komunikatīvā mērķa. Izvēloties atstāstījuma izteiksmes lietojumu palīgteikumā, teksta autors vēlas īpaši norādīt uz informācijas netiešo raksturu un tādā veidā pazemina savu atbildību par šīs informācijas saturu. Līdz ar to konkrētās izteiksmes lietojums atkarīgs tikai no teksta autora izvēles. Tāpat A. Kalnača norāda, ka izteikuma modalitāte nav atkarīga no palīgteikumā lietotās izteiksmes formas – tā var būt gan atstāstījuma, gan īstenības izteiksme. Arī īstenības izteiksmei atstāstījuma izteiksmes funkcijā raksturīga evidenciāla semantika (Kalnača 2012, 125).

Latviešu valodas darbības vārda izteiksmju formu sistēmā vērojama gramatiskā sinonīmija, resp., īstenības izteiksme noteiktā kontekstā var aizstāt

atstāstījuma, vēlējuma un pavēles izteiksmes formas, tātad kļūst par ireālas darbības izteiksmju sinonīmu (Kalnača 1998, 52).

Īstenības izteiksmes laika formas var lietot divās funkcijās:

- 1) absolūtā nozīmē, kad tiek izteikta attieksme pret runas momentu;
- 2) relatīvā nozīmē, kad laika formu pamats ir cits darbības laiks; šajā nozīmē lietotas laika formas arī ir izteiksmju sinonīmijas pamatā (Kalnača 1998, 52).

Īstenības izteiksmes funkcionēšanu ireālas darbības izteiksmju nozīmē nosaka arī tās galvenais uzdevums – „ar verba formu palīdzību izteikt dažādas cilvēka pasaules uztveres nosacītas objektīvā un subjektīvā laika attieksmes” (Kalnača 1998, 49–50). Īstenības izteiksmes laika formām piemīt plaša laika formu sinonīmija un polisēmija, kas ir izteiksmju sinonīmijas cēlonis (Kalnača 2000, 176).

Latviešu valodā vērojama īstenības un atstāstījuma izteiksmes sinonīmija. Šie gadījumi saistīti ar netiešo runu, kad virsteikumā visbiežāk ir lietots runāšanas verbs, norādot veidu, kā informācija saņemta, un palīgteikumā seko situācijas izklāsts (Kalnača 1998, 53; Kalnača 2000, 179–180):

(4.35.) *Viņš stāsta, ka problēmas ar piegādi naktī esot nelielajām vairumtirdzniecības firmām.* (K)

(4.36.) *Baumo, ka pāris pašlaik pārciešot ģimenes krīzi ..* (Privātā Dzīve, 2008)

Šādos gadījumos palīgteikumā iespējams lietot arī īstenības izteiksmi, kas norāda uz īstenības un atstāstījuma izteiksmes sinonīmiju. Kā norādījusi A. Kalnača (Kalnača 1998, 53–54; Kalnača 2000, 179–180), sinonīmija var būt vērojama:

- 1) īstenības izteiksmes vienkāršās tagadnes un atstāstījuma izteiksmes vienkāršās tagadnes paralēlā lietojumā:

(4.37.) *Ilze stāsta, ka vēršu cīņas ir (=esot) tā vieta, kur var (=varot) smalki izpētīt spāniešu vēdekļu modi.* (Privātā Dzīve, 2008)

(4.38.) *Satiekoties viņa brīdina, ka ir (=esot) haotiska runātāja.* (Ieva, 2009)

2) īstenības izteiksmes vienkāršās nākotnes un atstāstījuma izteiksmes vienkāršās nākotnes paralēlā lietojumā:

(4.39.) Šosezon tika runāts, ka Alonso pievienosies (=pievienošoties) Ferrari .. (Privātā Dzīve, 2008)

(4.40.) Tiek lēsts, ka ģimene tur uzturēsies (=uzturēšoties) vismaz līdz gada beigām. (Privātā Dzīve, 2009)

3) īstenības izteiksmes saliktās tagadnes un atstāstījuma izteiksmes saliktās tagadnes paralēlā lietojumā:

(4.41.) DBS pārstāvji norāda, ka autovadītāji ir kļuvuši (=esot kļuvuši) piesardzīgāki un rūpīgāk ievēro drošas braukšanas pamatprincipus. (Neatkarīgā, 2009)

(4.42.) Viņš mums piezvanīja un teica, ka ir saulē apdedzis (=esot apdedzis) .. (K)

A. Kalnača norāda, ka īstenības izteiksmei atstāstījuma izteiksmes funkcijā – parasti saliktā teikumā ar *verbum dicendi* salikta teikuma vienā no daļām raksturīga evidenciāla semantika (Kalnača 2012, 125).

Kā jau iepriekš minēts, ir arī pretējs viedoklis, kas noraida atstāstījuma izteiksmes nepieciešamību palīgteikumā, jo uz netieša izteikuma statusu norāda virsteikumā esošais runas verbs (Holvoet 2001, 112–113). Lietojot palīgteikumā īstenības izteiksmi, teksta autors norāda, ka uzticas, piekrīt teiktajam vai attieksme ir neitrāla (Nītiņa 2001, 78). Tomēr negribas pievienoties A. Holvūta viedoklim, ka atstāstījuma izteiksmes lietojums palīgteikumā varētu būt lieks, jo šāds lietojums var norādīt uz papildu nozīmes niansi, ko teksta autors vēlas izteikt, piem., vēl vairāk akcentēt faktu, ka informācija saņemta netieši, teksta autoram nav par to skaidras pārliecības un viņš nav atbildīgs par tās saturu.

Atstāstot cita teikto, palīgteikumā iespējams lietot arī vēlējuma izteiksmi, kurai gan šādā kontekstā nepiemītis evidencialitātes funkcijas, bet izpaužas vēlējuma izteiksmei raksturīgā iespējamības, nedrošības semantika, tātad epistēmiskā

modalitāte. Kā evidencialitātes marķētāja šādā gadījumā minama informācijas avota norāde virsteikumā:

(4.43.) *Pārim tuvu stāvoši avoti (ir/esot) pavēstījuši, ka pēc kāda laika aktieri varētu sarīkot lielākas kāzu svinības. (Privātā Dzīve, 2008)*

(4.44.) *Dizainere gan teica, ka pietiktu ar dušu, bet man ir nepieciešams diezgan regulāri izbaudīt zemūdens masāžu. (Māja, 2009)*

Samērā bieži sastopami gadījumi, kad ir grūtības konstatēt, kāda tieši izteiksme lietota palīgteikumā. Tas attiecināms uz atstāstījuma izteiksmes saliktajām laika formām, kad izlaists palīgverbs *esot*. Bieži vien arī konteksts nenorāda, kāds ir bijis teksta autors nodoms (Kalnača 2000, 182):

(4.45.) *Kā stāsta viens no lentes režisoriem Ītans Kouens, sākotnēji (ir/esot) bijis plāns veidot spiegu filmu. (Privātā Dzīve, 2008)*

(4.46.) *BBC atgādina, ka tieši S. Vonderu jaunais ASV prezidents nereti (ir/esot) minējis kā savu iecienītāko mūziķi. (Neatkarīgā, 2009)*

Tomēr arī šādos gadījumos var runāt par īstenības un atstāstījuma izteiksmes sinonīmiju, kaut arī konteksts nenorāda uz kādu konkrētu izteiksmi vai konkrētu izteiksmes formu un sinonīmija ir neskaidra (Kalnača 2000, 182). Atstāstījuma un īstenības izteiksmes sinonīmijas gadījumā svarīga ir teikuma sintaktiskā struktūra un runāšanas verbs virsteikumā (Kalnača 2000, 183). Interesanti, ka igauņu valodā forma bez palīgdarbības vārda vienmēr tiek uzskatīta par evidencialitātes izteicēju (Muižniece, Metslang, Pajusalu 1999).

Atstāstījuma izteiksme pārsvarā sastopama šādās teikuma konstrukcijās:

1) vienkāršā teikumā vai salikta teikuma virsteikuma daļā:

(4.49.) *Šādas orhidejas esot labāk laistīt retāk, bet pamatīgi, nevis bieži un pa drusciņai. (K)*

(4.48.) *Visvairāk pērkot košās petūnijas, reizēm gaišās. (K)*

(4.49.) *Policists, kuru tu sašāvi, esot dzīvs.* (K)

Šādos teikumos atstāstījuma izteiksme līdzās apgalvojuma saturam norāda, ka informācija saņemta netiešā ceļā. Teksta autors vēlēties uzsvērt, ka informācija saņemta no citiem avotiem, kā arī pastāv iespēja, ka teksta autors pilnībā neuzticas teiktajam un šaubās par tā patiesīgumu.

2) papildinātāja palīgteikumos, ko ievada pakārtojuma saiklis *ka vai lai*:

(4.50.) *Oma teica, ka tas esot internāts.* (K)

(4.51.) *Tirgonis paskaidroja Izoldei, ka tā esot kokvilna un nākot no ļoti tālas zemes.* (K)

(4.52.) *Otrā gada sākumā viņš teica, ka skolā latviešu valodas stundās viņam vairs neesot ko darīt.* (K)

(4.53.) *Viņš teica, lai runānot ar tevi.* (K)

Kā redzams, virsteikuma daļā norādīta persona, kas informāciju sniegusi, un palīgteikums izsaka informācijas saturu. Norāde uz informācijas netiešo raksturu ir abās teikuma daļās – virsteikumā to izsaka runāšanas verbs (*verbum dicendi*), kas norāda uz informācijas sniedzēju, palīgteikumā – verbs atstāstījuma izteiksmē. Tādā veidā teikumā divreiz tiek uzsvērts informācijas netiešais raksturs.

Šos teikumus var arī pārveidot:

(4.54.) *Oma teica, ka tas ir internāts.*

(4.55.) *Tirgonis paskaidroja Izoldei, ka tā ir kokvilna un nāk no ļoti tālas zemes.*

(4.56.) *Otrā gada sākumā viņš teica, ka skolā latviešu valodas stundās viņam vairs nav ko darīt.*

(4.57.) *Viņš teica, lai runāju ar tevi.*

Kā redzams, palīgteikumā atstāstījuma izteiksmi var aizstāt ar īstenības izteiksmi, un teikuma semantiku tas nemaina. J. Hojnica norāda, ka gadījumos, kad palīgteikumā tiek lietota atstāstījuma izteiksme, teksta autors grib īpaši uzsvērt, ka nav atbildīgs par informācijas saturu, resp., grib no tās distancēties (Chojnicka 2009, 43).

Latviešu valodā plaši tiek lietots arī vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids, kas arī izsaka informāciju, ko teksta autors saņēmis no kādas trešās personas, tikai izteikums iegūst papildu niansi, jo izteiktās informācijas semantika saistīta ar kādas vajadzības, nepieciešamības nozīmi. Proti, runātājs atstāsta citas personas konstatētu nepieciešamību (MLLVG 1959, 617). Plašāk vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids kā evidencialitātes morfoloģiskais marķētājs aplūkots 4.1.2. apakšnodaļā.

Evidencialitātes un atstāstījuma izteiksmes sakarā būtiski šķiet pieminēt tiešās un netiešās runas jēdzienu. Tiešā runa ir „citas personas vai paša stāstītāja runas vai domu iespējami pilnīgs atkārtojums vārdu pa vārdam” (VPSV 2007, 402–403). Netiešā runa – „personas izteikuma atstāstījums palīgteikuma veidā” (VPSV 2007, 254). Teksta autors citas personas teiktos vārdus var izteikt tieši citējot (4.63.), (4.64.) vai arī atstāstot (4.65.), (4.66.):

(4.58.) *Atceroties savu debiju, Katrīna saka: „Es tēloju pati sevi.”* (K)

(4.59.) *„Jebkura pētniecība prasa un māca regulāru darbu un rūpību,”* uzsver I. Anziķe. (K)

(4.60.) *T. Ābele atzīst, ka vienam attālam klientam interneta pievienošana nav izdevīga.* (K)

(4.61.) *Viņš norādījis, ka šādu lēmumu sapulcē pieņēmuši „Dienvidu tilta akcionāri”.* (K)

Netiešo runu sintaktiski veido salikts pakārtots teikums ar runāšanas verbu virsteikumā, palīgteikumā atstāstot saņemto informāciju un lietojot īstenības vai atstāstījuma izteiksmes formu. Iespējami arī gadījumi, kad netiešās runas veidā tiek izteikti precīzi tie paši vārdi, kas tiešā citējumā, tomēr to ir grūti konstatēt. Tieši citējot konkrēta cilvēka vārdus, tiek saglabāts izteikuma leksiskais un gramatiskais sastāvs, stilistiskās īpatnības, turpretī, pārstāstot kāda teikto, teksta autors min galveno domu, nesaglabājot konkrētās leksiskās un stilistiskās īpatnības (Rozenal', Telenkova, Golub 2003, 420–421). Turklāt bieži vien atstāstāmais saturs var būt arī paša pārstāstītāja ietekmēts un šī subjektīvā attieksme var mainīt izteikuma saturu. Piem., ja atstāstījuma izteiksme tiek lietota saliktā pakārtotā teikumā, kur virsteikuma

daļā minēts informācijas sniedzējs, teksta autora attieksmi pret izteikumu bieži vien norāda izteicējs:

- (4.62.) .. *pasta darbiniece visiem, kas pie viņas vērsās, rupji uzkliedza, ka viņa nevienu netaisoties apkalpot.* (K)
- (4.63.) *Blakusstāvētājs purināja galvu un teica, ka tur vēl neviens neesot ticis cauri, bet trešais raustīja plecus un atrūca, ka vispār neko nezinot.* (G-27)
- (4.64.) *Ministrs solīja, ka runāšot ar citiem kolēģiem par šo problēmu.* (K)
- (4.65.) *Es gribēju visu izbeigt, taču viņš dievojas, ka viņiem ar sievu jau sen neesot nekādu attiecību ..* (K)

Tiešs runas citējums saglabā zināmu saturisku patstāvību, jo nepastarpinātā veidā pārraida teikto, un iespējams runāt par situācijas redzējumu no paša teksta autora skatpunkta. Lai arī atstāstījuma izteiksmes galvenā funkcija ir norādīt uz informācijas netiešo raksturu un pārraidīt no citiem avotiem saņemtu informāciju, tomēr atstāstītais saturs atšķirībā no tieša citējuma vispirms ir teksta autora interpretācija.

Atgriežoties pie atstāstījuma izteiksmes semantikas, jānorāda, ka tā marķē vien izteikuma netiešo raksturu, bet nekonkretizē, kādā veidā šī informācija saņemta – izlasīta, dzirdēta no citas personas u. tml. Turklāt, lietojot atstāstījuma izteiksmi, teksta autors var arī norādīt, ka nav pārliecināts par teiktā patiesumu, piem., teikums *Saimniece esot pārcēlusies uz Angliju* var tikt interpretēts dažādi. Teksta autors konkrēto informāciju varēja uzzināt no kādas personas vai, piem., izlasīt par to, tādā gadījumā atstāstījuma izteiksmes lietojums marķē informācijas netiešo raksturu. Tomēr tajā pašā laikā teikumā ir ietverta arī teksta autora attieksme pret pausto apgalvojumu. Lietojot atstāstījuma izteiksmi, runātājs noņem no sevis daļu atbildības par šīs informācijas patiesumu. Līdz ar to jāsecina, ka atstāstījuma izteiksmes semantikā diezgan problemātiski šķirt teksta autora subjektīvo nostāju pret izteikumu un norādi uz informācijas netiešo raksturu. Šīs abas funkcijas visbiežāk mijiedarbojas un papildina viena otru. Tomēr iespējams šīs nozīmes arī šķirt. Ja teksta autors informāciju ir saņēmis no citas personas, teikums var būt izteikts arī, izmantojot īstenības izteiksmi:

- (4.66.) *Saimniece ir pārcēlusies uz Angliju.*

Īstenības izteiksmes lietojums gadījumos, kad tiek pausta netieši saņemta informācija, norāda uz teksta autora pārliecību par teiktā patiesumu un nevēlēšanos uzsvērt faktu, ka informācija saņemta netieši. Turpretī, lietojot atstāstījuma izteiksmi, teksta autors uzsver, ka informācija saņemta netieši un vienlaikus marķē arī savu nedrošību par teiktā patiesumu. Latviešu valodā informācijas avota marķēšana nav obligāta un teksta autors var arī nenorādīt veidu, kādā informācija saņemta, un lietot īstenības izteiksmi.

Redzams, ka atstāstījuma izteiksmes semantika ir dažādi interpretējama, un būtu kļūdaini to nesaistīt ar modalitātes kategoriju, jo līdzās netieši saņemtas informācijas pārraidei, kas ir tās primārā funkcija, tā var izteikt dažādas nozīmju nianšes, kas pauž teksta autora attieksmi pret izsakāmo saturu. No vienas puses, atstāstījuma izteiksme samazina atbildību par izsakāmā satura patiesuma pakāpi, no otras puses, atzīst subjektīva vērtējuma iespējamību attieksmē pret šā apgalvojuma saturu un viena izteikuma robežās pieļauj evidenciālas un epistēmiskas nozīmes mijiedarbi. Atstāstījuma izteiksmes analīzes galvenais problēmjautājums ir objektīvā un subjektīvā satura mijiedarbe viena izteikuma ietvaros. Saistīt atstāstījuma izteiksmes semantiku tikai ar citējošo funkciju ir kļūdaini un neiespējami tādēļ vien, ka pēc savas būtības jebkura atstāstīta informācija ir tās atstāstītāja interpretācija. Atstāstījuma izteiksme marķē tikai informācijas netiešo raksturu, bet nekādā veidā nenorāda, ka šī informācija ir pilnībā saglabājusi savu sākotnējo saturu. Līdz ar to atstāstījuma izteiksme nenoliedzami līdztekus norādei uz informācijas pastarpināto raksturu atkarībā no konteksta un runas situācijas izsaka arī modālas nozīmes.

4.1.2. Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids

Vajadzības izteiksme latviešu valodā var izteikt dažādas modālas nozīmes. Vajadzības izteiksmes primārā funkcija ir nosaukt darbību, kas, pēc teksta autora viedokļa, ir nepieciešama, nenovēršami īstenojama un ko vajag īstenot objektīvu apstākļu dēļ (Paegle 2003, 118; VPSV 2007, 416; Lokmane, Kalnača 2014, 170). Vajadzības izteiksmei latviešu valodā ir trīs vienkāršie un trīs saliktie laiki, un iespējami divi vajadzības izteiksmes paveidi – vajadzības izteiksmes atstāstījuma

paveids un vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids (MLLVG 1959, 617, 618; Kalme, Smiltiece 2001, 249–250).

Ja vajadzības izteiksme tiek lietota izteikumos, kur pausta nepieciešamība veikt kādu darbību, tad tā izsaka deontisko modalitāti (Kalnača 2012, 123):

(4.67.) *Ja komersants uz skatloga izlīmē reklāmu, par to ir jāmaksā reklāmas nodeva. (K)*

(4.68.) *Zēna vecākiem tēva darba dēļ bija jābrauc uz ārzemēm, lai tur pavadītu dažus gadus. (K)*

(4.69.) *Bet uz veikalu pēc pārtikas vienlga būs jāiet. (K)*

(4.67.) piemērā izteikta nepieciešamība maksāt reklāmas nodevu, (4.68.) piemērā ar vajadzības izteiksmes palīdzību norādīts uz vecāku vajadzību braukt uz ārzemēm, bet (4.69.) piemērā izteikta nepieciešamība iet uz veikalu.

Latviešu valodā tiek lietots arī vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids, kas atkarībā no konteksta un runas situācijas var izteikt šādas evidencialitātes un modalitātes kombinācijas: evidencialitāti un deontisko modalitāti, evidencialitāti un epistēmisko modalitāti (Kalnača 2012, 126; Lokmane, Kalnača 2014, 181).

Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids izsaka tādu informāciju, kam piemīt netiešs raksturs, tomēr izteikums iegūst vēl papildu nozīmes niansi, jo izteiktās informācijas semantika saistīta ar kādas vajadzības, nepieciešamības nozīmi. Proti, runātājs atstāsta citas personas konstatētu nepieciešamību (MLLVG 1959, 617; VPSV 2007, 416–417). Tādā lietojumā vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids ir evidencialitātes morfoloģiskais marķētājs latviešu valodā:

(4.70.) *SM valsts sekretārs Anrijs Matīss norādīja, ka, ietaupot līdzekļus, esot jādomā par maršrutu plūsmu sakārtošanu .. (G-28)*

(4.71.) *Pirms kāda laika jau tika pārtraukta pasažieru vilcienu kustība maršrutā Rīga–Ventspils un, iespējams, tagad būšot jāslēdz vēl vairāki maršruti. (G-29)*

(4.72.) *Vairāk informācijas esot jāmeklē vietnē ar līdzīgu nosaukumu. (G-30)*

(4.70.), (4.71.), (4.72.) piemēros norādīts uz nepieciešamību veikt kādu darbību, bet atstāstījuma izteiksmes lietojums norāda, ka šī vajadzība, nepieciešamība ir atstāstīta, resp., teksta autors to saņēmis netiešā ceļā. Tādā gadījumā izteikumā kombinējas evidencialitāte un deontiskā modalitāte. Būtiski, ka šie lietojuma gadījumi neatšķiras no atstāstījuma izteiksmes funkcijām, resp., vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids un atstāstījuma izteiksme abējādā lietojumā saglabā atstāstījuma nozīmi, izsakot atstāstītu vajadzību.

A. Kalnača un I. Lokmane rakstā par vajadzības izteiksmes modālo semantiku norāda, ka gadījumos, kad vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveidu veido stāvokļa verbs, izteikumā var mijiedarboties evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes nozīmes (Lokmane, Kalnača 2014, 181):

(4.73.) *Rodas sajūta, ka šo grāmatu autori burtiski cenšas izplēst caurumu plīvurā, aiz kura kaut kam esot jābūt.* (K)

Šādā lietojumā līdzās informācijas netiešajam raksturam teksta autors norāda uz minējumu, pieļāvumu, šaubām par teiktā patiesumu.

Dzintra Paegle uzskata, ka izteikumos ar vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveidu dominē atstāstījuma nozīme (Paegle 2003, 116), bet vajadzības nozīme ir sekundāra, jo tā ir saistīta ar izteikuma pārstāstošo daļu, kas ietver zināma veida nedrošību un šaubas, ņemot vērā, ka teksta autors nav pārliecināts par iegūtās informācijas patiesumu. Tomēr jāsecina, ka izteikumos ar vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveidu sinkrētiski īstenojas abas nozīmes – gan atstāstījuma, gan vajadzības (Lokmane, Kalnača 2014) un abas ir vienlīdz būtiskas, tātad izteikumi ietver gan deontisko modalitāti, gan evidencialitāti:

(4.74.) *V. Šņepste norādīja, ka viņai tagad būšot jāvada uz pusi lielāks kolektīvs, nekā līdz šim.* (G-31)

(4.75.) *Lai pircējiem radītu interesi par uzņēmuma produkciju, esot jāmēģina piedāvāt kaut ko atšķirīgu ...* (G-32)

(4.76.) *Ar zemniekiem panākta vienošanās par vecās ražas graudu piegādi, jo viņiem tāpat esot jāatbrīvo noliktavas jaunajai ražai.* (G-33)

(4.74.), (4.75.) un (4.76.) piemērā atstāstījuma izteiksme norāda, ka informāciju teksta autors saņēmis netiešā ceļā un nav atbildīgs par tās saturu.

Retāk sastopami gadījumi, kad palīgdarbības vārds ir atmests un atstāstījuma izteiksmes formants *-ot* pievienots verbam vajadzības izteiksmē vai arī formants *-ot* pievienots gan palīgdarbības vārdam (tagadnē vai nākotnē), gan verbam vajadzības izteiksmē:

(4.77.) *Kad esot jauns pilns mēnesis, tad jāpieejot pie loga un jāliekot roka pie rūts tieši pret' mēnesim, roka jāturot tik ilgi, kamēr paliekot vēsa, tad roka jāliekot pie tās vietas, kur sāpot, tad sāpe pazūdot. (G-34)*

(4.78.) *Obligāti līdz esot jāņemot nūjas. (G-35)*

(4.79.) *Brāļi izzoboja jaunāko brāļi, teikdami, ka šim būšot pērnā ķēvīte par sievu jāņemot. (G-36)*

Šādā lietojumā šķietami dominē atstāstījuma nozīme, sevišķi tajos gadījumos, kad formants *-ot* pievienots gan palīgverbam, gan verbam vajadzības izteiksmē, tādā veidā dubultojot atstāstījuma uzsvaru.

Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveida lietojuma gadījumi norāda, ka vienmēr neatkarīgi no modālās nozīmes (epistēmiskas vai deontiskas), izteikums ietver arī evidenciālu semantiku.

4.2. Nemorfoloģiski renaratīva izteikšanas līdzekļi

Šajā nodaļā tiks analizēti leksiski un sintaktiski valodas līdzekļi, kam piemīt renaratīva nozīme – evidenciālas semantikas darbības vārdi, iesprausti vārdu savienojumi, teikumi, kā arī sintaktiskas konstrukcijas ar informācijas avota norādi virsteikumā.

Ar evidenciālu nozīmi var būt saistīti tādas semantikas darbības vārdi, kas norāda, ka izteikums balstīts uz konkrētiem avotiem. Latviešu valodā evidenciālu nozīmi var izteikt darbības vārdi, kas nosauc veidu, kā informācija uztverta. Pirmkārt, tie ir darbības vārdi, kas norāda, ka informācija saņemta tiešā veidā ar maņu orgānu palīdzību – *redzēt, dzirdēt, smaržot, garšot, skatīties* utt., tomēr, kā jau iepriekš

minēts, šādas leksēmas ir jebkurā valodā, un, lai arī tās nepārprotami izsaka evidenciālu nozīmi, promocijas darbā atsevišķa uzmanība tām netiek veltīta. Tiešas evidencialitātes gramatisko rādītāju latviešu valodā nav, bet dažādi leksiski līdzekļi, kas apzīmē informācijas tiešu uztveri, ir universāli visās valodās.

Evidenciālu nozīmi var izteikt runāšanas, jušanas, domāšanas darbības vārdi – *teikt, sacīt, just, domāt, uzskatīt, apgalvot* u. c. Runāšanas darbības vārdi norāda, ka informācija saņemta no citiem avotiem un vienlaikus nosauc arī sniegtās informācijas avotu. Kā jau iepriekš tika secināts, domāšanas un sajūtu izteicēji ir viens no evidencialitātes problēmjaucieniem, jo atrodas perifērijā starp tiešu un netiešu informāciju un ne vienmēr iespējams izskaidrot to konkrēto lietojumu. Tāpēc šāda veida izteikumi, kas saistīti ar teksta autora personiskajiem uzskatiem un viedokli, pēc būtības atrodas evidencialitātes perifērijā. Tas gan attiecināms tikai uz apgalvojumiem, kas izteikti 1. personā (*es domāju; man liekas; es uzskatu* utt.). Ja izteikums attiecas uz citu personu vai persona netiek norādīta tieši, tad primārais ir informācijas pastarpinātais raksturs un fakts, ka informācija saņemta no citiem avotiem.

Būtiska nozīme evidenciālas nozīmes izteikšanā ir izteikuma sintaktiskajai struktūrai. Visbiežāk evidenciālas nozīmes izteicējs atrodas virsteikumā, bet palīgteikums ietver konkrētāku faktu izklāstu, resp., virsteikumā atrodas informācijas avots, bet palīgteikumā izklāstīta informācija, ko šis avots sniedz. Virsteikumā gandrīz vienmēr atrodas runāšanas vai domāšanas darbības vārdi, kas norāda, ka informācija iegūta no citiem avotiem, bet tālākajā teikuma daļā (parasti – papildinātāja palīgteikumā) seko informācijas izklāsts, piem., *viņš teica, ka... ; tiem uzskatīts, ka...; ļaudis domā, ka... u. c.*

4.2.1. apakšnodaļā īpaša uzmanība tiks veltīta darbības vārda *sacīt* formas *saka* analīzei. Šis darbības vārds izvēlēts tādēļ, ka tas var norādīt uz dažādas konkrētības pakāpes informācijas avotiem – sākot ar konkrētiem un beidzot ar vispārīgiem, resp., ilustrēt dažādus veidus, kā valodā var izpausties reneratīva nozīme. Savukārt 4.2.2. apakšnodaļā tiks aplūkoti sintaktiski un leksiski līdzekļi, kas var paust tiešu norādi uz informācijas avotu. Analizējot šos valodas līdzekļus, tiks minēti izplatītākie sintaktisko konstrukciju un iespraudumu veidi, kas izsaka reneratīva nozīmi.

4.2.1. Darbības vārda forma SAKA

Apkopojot latviešu valodas korpusā atrodamos piemērus ar vārdformu *saka*¹¹, var secināt, ka tā sastopama dažāda veida sintaktiskajās konstrukcijās un var veikt šādas funkcijas:

1) nosaukt kādu situācijas objektu (*ko saka?*, *kam saka?* *kā saka?* u. tml.)

(4.80.) *Ja man tā saka, tad es ticu arī.* (K)

(4.87.) *.. Ilga Kažoka pensionāru vārdā saka paldies apvienībai Latvijas ceļš ...* (K)

(4.88.) *Protams, ir attiecības, kurās partneri viens otram saka visu, kas uz mēles.* (K)

(4.89.) *Tev bieži saka komplimentus?* (K)

2) atrasties virsteikumā, ko paskaidro sekojošs palīgteikums; iespējami divi izteikumu veidi:

a) darītājs tiek nosaukts: *X saka, ka ..*

(4.90.) *M. Lazdāne saka, ka pagaidām tikai 16 skolās strādā sociālie pedagogi.* (K)

(4.91.) *Ir gadījumi, ka cilvēks ierodas pie mums un saka, ka viņam nav naudas, lai samaksātu procentus.* (K)

(4.92.) *„Daudzi bērni pat bez iešanas teātra pulciņā saka, ka būs aktieri, bet tas pāriet,“ aktrise smaida.* (K)

b) darītājs nosaukts netiek: *Saka, ka ..*

(4.93.) *Saka, ka suns esot līdzīgs savam saimniekam ..* (K)

(4.94.) *Saka, ka Rīgas Dome ceļot namus.* (K)

¹¹ Latviešu valodas korpusa *miljons-2.0* versijā atrodami 1310 vārdformas *saka* lietojumi.

(4.95.) *Kādā valsts iekārtā mēs dzīvojam? Saka, ka tā esot demokrātija.* (K)

(4.96.) *Saka, ka īstam vīrietim dienā jāapēd vismaz viens mango.* (K)

Redzams, ka starp pirmo un otro teikuma tipu pastāv atšķirība. Pirmajā gadījumā skaidri norādīts informācijas avots, *saka* lietots, apzīmējot runāšanas procesu, kurā iesaistīta konkrēta persona. Otrajā gadījumā *saka* galvenā funkcija ir netiešas informācijas marķēšana, pats informācijas avots nosaukts netiek vai arī tas konkrētajā situācijā nav svarīgs. Nosaucot pašu sacītāju, teiktajam tiek piešķirta autorība un izteiktais viedoklis saistīts ar konkrēto personu. Savukārt *saka* viens pats, bez subjekta, izteikumam drīzāk piešķir netiešas informācijas raksturu, konkrēti nenosaucot informācijas avotu. Ar runāšanas procesu vai atstāstīšanu bieži vien šādiem teikumiem nav lielas saistības, to semantika galvenokārt ir saistīta ar vispārzināmu saturu. Šie izteikumi vairs netiek saistīti ar kādu konkrētu sacītāju, tie drīzāk ir tradicionāli un visiem zināmi. Valodā un tradīcijā tie saglabājušies nostāstu formā un autorības nozīme tiem nekad nav bijusi aktuāla. *Sacīt* ietilpina sevī ne vairs tikai runāšanas nozīmi, bet arī zināšanas, pieredzi. Informācija ne vienmēr ir iegūta pārstāstot, tā var būt arī kādreiz dzirdēta, balstīta pieredzē, vispārzināma u. tml. *Saka* konkrētā lietojumā var ietvert dažādas nozīmes nianšes, pateicoties savai vispārīgajai leksiskajai nozīmei.

3) būt par iespraudumu:

a) *kā saka X, ..*

(4.97.) *Kā saka angļu socioloģe Greisa Deivija, Eiropa izvelk no savas vērtību arkas pamatiem kristietību.* (K)

(4.98.) *.. kā saka psihoterapeiti – cilvēks apēd savu stresu.* (K)

(4.99.) *Un, kā saka premjers, IKP kritumu palielinot arī pelēkās ekonomikas augšana.* (K)

(4.100.) *Un šeit nav runa, kā saka viens mūsu dzejnieks, par krekliem, bet ir runa par sirdsapziņām.* (K)

Šajos piemēros informācijas sniedzējs ir minēts un izteiktajam saturam var piedēvēt autorību. Minētās konstrukcijas (*kā saka psihoterapeiti; kā saka premjers; kā saka*

viens mūsu dzejnieks u. tml.) formāli uzskatāmas par palīgteikumiem, jo tām ir pilna teikuma struktūra. Tomēr darba autore uzskata, ka to nozīme ir transformējusies un semantiski tās teikumā veic drīzāk paskaidrojošu vienību funkcijas, līdz ar to uzskatāmas par evidencialitātes marķētājām. MLLVG šādas konstrukcijas tiek sauktas par iespraustiem teikumiem, kas norāda uz izsakāmās domas piederību (MLLVG 1962, 577). Savukārt Aina Blinkena tās aplūko kā iespraustus vārdu savienojumus vai predikatīvus vārdu savienojumus (Blinkena 2009, 255–256).

b) *kā saka*, ..

(4.101.) *Kā saka, reizi desmit gados jebkura ekonomiskā iekārta piedzīvo satracinājumus ..* (K)

(4.102.) *Kā saka, stilam nav nozīmes, visu izšķir slāpes.* (K)

(4.103.) *Kā saka, neskaties uz maniem darbiem, ieklausies manā „analīzē” ..* (K)

(4.104.) *Mums, kā saka, bija dotas 50 minūtes laika, lai nopietni izsvērtu šādu dokumentu.* (K)

Iepriekš minētajos piemēros nav nosaukts informācijas sniedzējs, bet ar iesprauduma *kā saka* palīdzību norādīts uz informācijas vispārzināmo raksturu. *Kā saka* tāda tipa izteikumos veic precizējošo, paskaidrojošo funkciju. Neko nepasakot par sniegtās informācijas autorību, tas tomēr zināmā mērā marķē tās vispārzināmo izcelsmi.

c) *saka*, ..

(4.105.) *Pavasaros saka, ka mežos aug „murķeļi”.* (K)

Pēdējā piemērā *saka* lietots iesprauduma funkcijā, un šādos gadījumos tam drīzāk var piedēvēt paskaidrojoša vārda funkcijas, resp., norādi uz informācijas netiešo raksturu.

Sacīt ir stilistiski neitrāls runāšanas verbs, tāpēc tas ir iederīgs jebkurā runas situācijā. Verbs *sacīt* neraksturo ne runātāja garastāvokli, ne mērķi, ne attieksmi pret konkrēto parādību, kas iespējams, lietojot citus runāšanas verbus: *apgalvot, informēt, uzsvērt, paziņot, atgādināt* u. c. Līdz ar to lielāka uzmanība tiek koncentrēta uz izteikuma saturu, akcentējot informācijas netiešo raksturu. Pēc darba autores domām, tieši šis aspekts, proti, darbības vārda nozīmes neitralitāte, ļauj par to runāt arī informācijas marķētāja sakarā. Arī verbs *teikt* semantiski ir līdzīgs *sacīt*, un tam

piemīt neitrāla nozīme. Jo semantiski *tukšāka* ir kāda leksēma, jo vieglāk tā var transformēties un iegūt papildu funkcijas. Tas arī norāda uz verba desemantizēšanos, turklāt desemantizēšanās skar verbus ar vispārīgu leksisku nozīmi. Gramatizācija parasti sākas ar desemantizēšanos, vārdam zaudējot savu leksisko nozīmi, un turpinās kā deķategorizēšanās, vārdam sastingstot vienā gramatiskajā formā un zaudējot locīšanas paradigmu. Daļēji šo procesu var attiecināt uz *sacīt*, kas konkrētajos piemēros nefunkcionē kā pilnnozīmes verbs un ir sastindzis vienā gramatiskā formā – *saka*. Minētajos gadījumos *saka* galvenā funkcija ir marķēt informācijas netiešo raksturu, norāde uz runāšanas aktu kļūst sekundāra.

X saka → tiek uztverta sacītāja loma informācijas pārraidē.

Ø saka, ka / Saka, .. / kā saka Ø → izteikums netiek saistīts ar runāšanas procesu, bet redzama teksta autora vēlme norādīt, ka izteikums balstīts uz netieši zināmiem faktiem – tie var būt gan lasīti, gan dzirdēti, gan noklausīti. Šāda tipa izteikumos ir vispārinājusies laika nozīme, arī skaitlis nav nosakāms, turklāt teksta autors ir vispārināts un abstrahēts, resp., forma ir standartizējusies konkrētas nozīmes izteikšanai.

Tā kā analizētajos piemēros (*Ø saka, ka; saka, ..; kā saka ..*) tomēr ir zudusi *sacīt* saistība ar runāšanas procesu un tas primāri nefunkcionē kā runāšanas verbs, var apgalvot, ka notikusi daļēja gramatizēšanās, vārdformai *saka* un konstrukcijai *kā saka* primāri kļūstot par netiešas informācijas un evidencialitātes marķētāju latviešu valodā. Tomēr nevar apgalvot, ka verba *sacīt* leksiskā nozīme ir pilnībā zudusi, jo netiešas informācijas pārraidi nepārprotami var saistīt ar runāšanas procesu, kam vairumā gadījumu tomēr ir sekundāra loma.

A. Aihenalde norāda, ka visbiežāk evidencialitātes gramatiskie izteicēji, kas marķē netieši saņemtu jeb pārstāstītu informāciju, veidojušies no gramatizētiem runas vārdiem (Aikhenvald 2004, 271). Autore min vairākus veidus, kā pasaules valodās runas vārdi gramatizēšanās ceļā pārtapuši par netiešas informācijas marķētājiem. Piem., reanalīzes procesā salikts pakārtots teikums, ko veido papildinātāja palīgteikums un runāšanas verbs virsteikumā, var kļūt par vienkāršu teikumu, zaudējot abu teikuma daļu savstarpējo pakļautību (Aikhenvald 2004, 272). Pēc promocijas darba autores domām, šo parādību var attiecināt arī uz latviešu valodu. Piem., teikumu *Saka, ka cilvēka labākais draugs ir suns* var drīzāk uztvert kā

vienkāršu teikumu, nevis saliktu pakārtotu, jo netiek izjūta teikuma daļu savstarpējā pakļautība un palīgteikums jēdzieniski pārņem virsteikuma funkciju, turpretī galvenais verbs *saka* ir daļēji gramatizējies un norāda uz informācijas netiešo raksturu.

Kā redzams, ar vārdformas *saka* palīdzību iespējams izteikt visus reformatīva tipus. Tas var izteikt informāciju, kas saņemta no konkrēta avota, tam var piemist arī baumu raksturs, un tāpat *saka* var attiekties uz informāciju, kas ir saistīta ar tautas kopējo zināšanu fondu un vispārzināmu informācijas saturu, kas nav nosacīta ar konkrētu informācijas sniedzēju.

4.2.2. Iespraudumi un citas sintaktiskas konstrukcijas

Analizējot sintaktisku konstrukciju un iespraudumu saistību ar evidencialitāti, jānorāda uz būtisku faktu, proti, tie ietver tiešu norādi uz informācijas avotu. Pārējiem evidencialitātes izteikšanas līdzekļiem šāda pazīme nepiemīt. Šajā apakšnodaļā analizētie piemēri ekscerpēti galvenokārt no preses izdevumiem, atsevišķi piemēri atlasīti arī no latviešu valodas korpusa. Tā kā preses izdevumos atrodamie sintaktisko konstrukciju veidi ir ļoti daudzveidīgi, promocijas darbā netiek atspoguļotas visas iespējamās konstrukcijas, bet aplūkotas tipiskākās konstrukcijas un to tipi jeb minimālie modeļi, kas atkarībā no teksta autora komunikatīvā vai situatīvā mērķa var dažādi variēties.

Iespraustus vārdus, vārdu savienojumus, teikumus var uzskatīt par vienu no būtiskākajiem evidencialitātes leksiskajiem marķētājiem. Iespraudumi teikumā funkcionē kā neatkarīgi sintaktiski elementi, kam ir īpašs saistījums ar kādu vārdu vai visu teikumu kopumā (Nītiņa 2013, 822). Jāatzīst, ka iespraudumi ir problemātiska vārdu, vārdu savienojumu un teikumu grupa, jo aptver dažādas leksiski semantiskās grupas – apstākļa vārdus, darbības vārdus, dažādas sintaktiskas konstrukcijas u. c.

Pēc nozīmes un sakara ar norādi uz informācijas avotu iespraudumus var iedalīt vairākās grupās.

Iespraudumi var norādīt, ka informācijas „īpašnieks” ir pats teksta autors. Kā minēts iepriekš, par izteiktā sprieduma avotu var kalpot arī paša teksta autora domas, secinājumi, sajūtas. Viens no izplatītākajiem veidiem, kā norādīt uz faktu, ka izteiktais spriedums ir paša teksta autora veidots, ir ar attiecīgu iestarpinājumu palīdzību – *manuprāt, pēc manām domām*:

(4.111.) *Pēc manām domām, septembra pirmā dekāde varētu būt mākoņaina un lietaina . . .* (K)

(4.112.) *Manuprāt, tās spēles, kas pasaulē izgudrotas pagājušā gadsimta 90. g., ir milzīga kultūrvēsturiska bagātība.* (Māja, 2009)

Nozīmes ziņā šādi izteikumi atrodas pārejas zonā starp tiešu un netiešu evidencialitāti, tā kā teksta autora informācija balstīta, no vienas puses, uz personiskajām sajūtām, pieredzi, no otras puses, iespējama ietekme arī no ār pasaules faktoriem.

Līdzīgu funkciju veic iespraudums *pēc manām domām*, kas norāda, ka par teiktā saturu un patiesumu atbildīgs ir tikai pats teksta autors:

(4.113.) *„Man patīk labas somas un apavi. Tās ir lietas, kam, pēc manām domām, sievietei vienmēr jābūt kārtībā,” viņa uzsver . . .* (Māja, 2013)

(4.114.) *„Pēc manām domām, tā ir lieliska tradīcija, kad cilvēku uzrunā ar vārdu un tēvavārdu,” uzskata Lindermans.* (Neatkarīgā, 2013)

Nozīmes ziņā šādi iesprausti vārdi ierobežo teikumā ietverto saturu, norādot, ka tas ir patiess no zināmas personas viedokļa (MLLVG II 1963, 575).

Nereti izteikumi ar *manuprāt* un līdzīgas nozīmes iespraudumiem norāda arī uz faktu, ka teksta autors, pamatojot savu viedokli tikai uz saviem ieskatiem, vienlaikus nepretendē postulēt savu uzskatu kā vienīgo pareizo. Līdz ar to šāda tipa iespraudumiem var būt divas nozīmes. No vienas puses, tie uzsver, ka teksta autors pats ir konkrētās domas autors, bet, no otras puses, šādā veidā, it kā distancējoties no *pūļa* viedokļa, akcentē sava sprieduma subjektīvo un zināmā mērā maznozīmīgo nozīmi.

Gadījumos, kad tiek lietoti iespraudumi, kas semantiski izsaka citas personas domas, izteikums attiecas uz netiešu evidencialitāti, jo teksta autors izsaka

informāciju, kas pamatota ar citas personas uzskatiem, par kuru patiesumu un ticamību teksta autors nevar galvot. Turpinājumā aplūkotas biežāk sastopamās konstrukcijas, kas norāda, ka informācija saņemta no citiem avotiem.

- *pēc .. domām, pēc .. teiktā, pēc .. informācijas, pēc .. rezultātiem* u. c.

(4.115.) *Pēc viņa domām, ir garšvielas, kuras ēdienam pievieno par daudz .. .*
(Māja, 2011)

(4.116.) *Poļi, pēc krievu domām, arī neesot bijuši bez vainas .. .* (Neatkarīgā, 2009)

(4.117.) *Pēc policijas rīcībā esošās informācijas, V. Beitāns noteikto braukšanas ātrumu nav pārkāpis.* (Neatkarīgā, 2012)

Kā redzams, arī šādos izteikumos, kuros informācijas avots norādīts ar iesprauduma palīdzību, iespējams paralēls īstenības un atstāstījuma izteiksmes lietojums un izteiksmju sinonīmijas gadījumi – *nauda tiks ņemta = nauda tikšot ņemta, poļi neesot bijuši bez vainas = poļi nav bijuši bez vainas.*

Plaši tiek lietoti arī citas sintaktiskās konstrukcijas, bet līdzīgas nozīmes iespraudumi, kas norāda uz informācijas ieguves avotu:

- *kā runā .., kā norāda .., kā apgalvo .., kā liecina ..* u. c.

Šāda tipa izteikumus var iedalīt pēc norādītā avota konkrētības pakāpes. Norāde var būt konkrēta vai vispārīga. Proti, izteikumā var būt norāde uz konkrētu personu, personu loku, iestādi, organizāciju, statistikas datiem, kas informāciju snieguši:

(4.118.) *Kā liecina pētījuma rezultāti, 66% latviešu, 60% igauņu un 73% lietuviešu kāzas organizējuši par saviem līdzekļiem.* (Neatkarīgā, 2009)

(4.119.) *Kā ziņo Maskavas policija, protesta gājienā piedalās ap 30000 cilvēku.*
(Neatkarīgā, 2014)

Norāde var būt arī mazāk vispārīga un informēt tikai, ka par konkrēto faktu, situāciju klīst runas, baumo, bet nekonkretizēt, kas tieši informāciju sniedzis:

(4.120.) *Pat, ja, kā kuluāros runā, reālākais bija Artis Pabriks un pārējie (Krišjānis Kariņš un Ints Dālderis) tikai pielikti klāt, tā jau ir pavisam dīvaina attieksme.* (Neatkarīgā, 2013)

(4.121.) *Ņikita Hruščovs pat plānoja ar laiku atcelt pilnīgi visas „dzīvajiem dieviem” piešķirtās privilēģijas – kā baumo, tieši tas izrādījās par viņa krišanas galveno iemeslu.* (G-37)

Dažreiz kā izteikuma patiesuma pamatojuma avots tiek lietoti iespraudumi:

- *kā mēdz teikt, kā ierasts, kā zināms* u. tml.

Šādas norādes raksturo izteikumu kā pašu par sevi saprotamu, vispārpieņemtu, visiem zināmu, līdz ar to avota konkretizēšana, pēc teksta autora domām, ir lieka. Tādi izteikumi var kalpot plašas sabiedrības ietekmēšanai, radot iespaidu, ka izteiktais apgalvojums ir patiess un uz to var paļauties (Kozinceva 2007(c), 98). Pēc nozīmes šādi teikumi iesprauduma funkcijā uzsver vai atgādina kaut ko jau zināmu, kādreiz teiktu (MLLVG II 1963, 578):

(4.122.) *Kā zināms, Ozoliņš karjeru Latvijas izlasē beidza pēc 2006. gada Turīnas olimpiskajām spēlēm ..* (Neatkarīgā, 2013)

(4.123.) *.. noslēguma ceremonijas ideja, kā jau ierasts, tiek turēta slepenībā.* (Neatkarīgā, 2014)

Viena no visbiežāk sastopamajām norādēm uz netieši saņemtas informācijas avotu ir **salikts teikums**, kur virsteikumā minēts veids, kā informācija saņemta, un palīgteikumā izklāstīts zināmais fakts. Šāda tipa izteikumus var analizēt pēc vairākām pazīmēm. Informācijas avots var būt norādīts nekonkrēti, izmantojot tikai izteicēju un nenorādot subjektu, kurš informāciju sniedzis. Šāda izteikuma pārlicības pakāpe vērtējama kā zema, jo dota tikai vispārīga norāde, ka informācija nav skaidri zināma, bet dzirdēta no kādas trešās personas. Līdz ar to ir grūti secināt, cik drošs ir apgalvojums. Tādā veidā teksta autors nav atbildīgs par apgalvojuma satura patiesumu:

(4.124.) *Runā, ka kāzu kleitu Johansonei darinājusi bītla Pola Makartnija meita Stella.* (Privātā Dzīve, 2008)

(4.125.) *Depeche Mode jaunajā koncertturnejā plānoti vairāk nekā 30 brīvdabas koncerti, un tiek lēsts, ka tā būs viena no grandiozākajām grupas vēsturē.* (Privātā Dzīve, 2008)

Jāsecina gan, ka šāda vispārīga norāde uz informācijas avotu pārsvarā raksturīga dažādiem izklaidējoša rakstura žurnāliem, kuros atrodamajiem rakstiem bieži vien netiek sniegts precīzs avots, visbiežāk aizvietojo to ar frāzēm *baumo, tiek lēsts, stāsta, klīst baumas, neoficiāli izskan versija, kuluāros runā* u. tml. Tātad virsteikumā var atrasties gan tikai izteicējs (parasti runāšanas darbības vārds vai tā nozīmē lietots vārds), kas norāda, kā informācijas saņemta, gan teikuma priekšmets, izteicējs un teikuma locekļi, kas to paskaidro, gan dažādas frazeoloģiskas konstrukcijas, tomēr nekāda informācija par personu, kas ziņas sniegusi, pausta netiek.

Informācijas avots var būt konkrēti nosaukts – virsteikumā ir norāde uz konkrētu personu, ziņu aģentūru, iestādi vai cita veida avotu, kas informāciju sniedzis:

- minēts personas vārds un / vai uzvārds:

(4.126.) *Diāna uzsver, ka šogad mīluļu apģērbā dominē dabiskas krāsas ...* (Māja, 2009)

(4.127.) *I. Vaidere sarunā ar Neatkarīgo sprieda, ka tieši tas ir svarīgi, ka EP strādā cilvēki ar pieredzi.* (Neatkarīgā, 2009)

(4.128.) *Vīna [Inese Talle] atzīst, ka jogas vingrinājumu un meditācijas labvēlīgā ietekme uz veselību, prāta skaidrību un garu ir pierādīta neskaitāmos zinātniskos pētījumos.* (Māja, 2009)

Šādi izteikumi iegūst daudz lielāku ticamības pakāpi, jo ir nosaukts konkrēts informācijas sniedzējs.

Kā informācijas avots bieži minēta ziņu aģentūra, kas konkrēto faktu jau paudusi, un to kā ticamu publisko arī citi avoti:

(4.129.) *Krievijas atbalstīto separātistu Doņeckā sagrabtie Sarkanā Krusta pārstāvji esot atbrīvoti, ziņo aģentūra „Interfax-Ukraina”.* (Neatkarīgā, 2014)

(4.130.) *Reuters vēsta, ka referendumā nobalsojuši 70% balsstiesīgo iedzīvotāju.*
(Neatkarīgā, 2009)

Informācijas avots var arī nebūt viena konkrēta persona, bet kāda apvienība, partija, iestāde u. tml. Izteiktais apgalvojums līdz ar to tiek attiecināts uz visu personu kopumu, kas pārstāv minēto iestādi, uzņēmumu, partiju utt.:

(4.131.) *Piemēram, partija „Par Dzimteni” akceptējusi, ka panāks, lai EP pieņem rezolūciju, kas uzliktu Latvijas valstij pienākumu atrisināt Latvijas nepilsoņu problēmu trīs gadu laikā.* (Neatkarīgā, 2009)

(4.132.) *Drošības dienesti paziņojuši, ka policija protestos neiesaistīsies, lai neatkārtotu 2007. gada septembra notikumus ..* (Neatkarīgā, 2009)

Atsauce var būt arī uz kādas profesijas, tautības, interešu grupas u. c. pārstāvjiem kā kopumu, kas izteikuši konkrēto apgalvojumu. Protams, attiecināt uz visiem konkrētā aroda vai vaļasprieka pārstāvjiem šo apgalvojumu nevar, tomēr tiek radīts iespaids, ka šādu uzskatu pārstāv cilvēku vairums:

(4.133.) *.. daudzi žurnālisti ziņoja, ka tur viss ir kārtībā ..* (Neatkarīgā, 2009)

(4.134.) *Lielākie čipsu cienītāji taisnojas, ka šim našķim piemītot burvju spēks..*
(Māja, 2009)

Par informācijas avotu var kalpot ne tikai no konkrētām personām, ziņu aģentūrām, iestāžu pārstāvjiem saņemta informācija, bet arī dažādi pētījumi, dati, statistika:

(4.135.) *Lidojuma datu ieraksti liecina, ka lidmašīna pirms ietriekšanās zemē ārkārtīgi strauji zaudējusi augstumu.* (Neatkarīgā, 2009)

(4.136.) *Tikai trīs procenti vēlētāju lasot partiju programmas, konstatēts pirms vēlēšanām veiktajā TNS Latvia aptaujā.* (IR 2011)

Šāda veida sintaktiskas konstrukcijas veic būtisku lomu evidencialitātes marķēšanā latviešu valodā, ietverot tiešu atsauci uz informācijas avotu.

Bieži atsauce uz informācijas avotu norādīta teikuma beigās kā izteikuma paskaidrojošā daļa:

(4.137.) *Vidusskolēnu ekspektācijas par pirmo atalgojumu ir visai pieticīgas – vidēji 200 latu, liecina Starptautiskās Komerciālās profesionālās vidusskolas (SKPV) veiktais pētījums skolas audzēkņu vidū. (Neatkarīgā 2013)*

(4.138.) *Lauku bibliotēku atbalsta biedrība (LBAB) apkopojusi datus par 2013. gadā vislasītākajām grāmatām Latvijas bibliotēkās, agentūru LETA informē LBAB valdes priekšsēdētāja Biruta Eglīte. (Neatkarīgā 2013)*

Izplatīts veids publicistikā, kā norādīt informācijas avotu, ir arī konstrukcija **saskaņā ar ..** . Tādā veidā iespējams atsaukties uz daudzveidīgiem informācijas avotiem – gan uz konkrētu personu teikto, gan informāciju, kas balstīta uz pētījumiem, datiem, lēmumiem, statistiku u. tml.:

(4.139.) *Saskaņā ar Dr. Menezes teikto, katram elementam sapnī ir sava nozīme .. (K)*

(4.140.) *Saskaņā ar statistiku dzejniekam piekrīt 2/3 planētas iedzīvotāju. (K)*

(4.141.) *Saskaņā ar pētījuma rezultātiem, 13,2% vāciešu dzīvo nabadzībā. (K)*

Evidenciālu nozīmi, kas tuva atstāstījuma izteiksmes semantikai, var izteikt arī īpaša konstrukcija – atgriezeniskais darbības vārds *sacīties, teikties* finītā formā + nelokāmais divdabis ar *-am, -amies, -ām, -āmies* (piem., *teicās esam, sakās esam*), ko dažkārt izmanto gadījumos, kad teksta autora attieksme pret izsakāmo saturu ir ironiska, izsmejoša vai izteiktais apgalvojums ir apšaubāms (Nītiņa 2001, 80):

(4.142.) *S. Pildava teicās saprotam, ka viņas apgalvojumi par šīs un citu lietu izmeklēšanu neizklausoties ticami .. (Neatkarīgā, 2013)*

(4.143.) *Dažu deputātu domas Neatkarīgajai izdevās noskaidrot, citi aizbildinājās ar nevaļu vai teicās neesam vēl iepazīnušies ar skandalozo ziņojumu .. (Neatkarīga, 2013)*

Konstrukcijas ar nelokāmo divdabi atstāstījuma izteiksmes nozīmē var tikt lietotas arī, domājams, stilistisku nolūku dēļ, lai izteiktajam apgalvojumam piešķirtu kādu modālu niansi, kas pauž labvēlīgu, ne ironisku vai izsmejošu attieksmi.

Iespējamās arī cita veida konstrukcijas, piem., ar reducētu nelokāmā divdabja formu – *sakās (esam) skrējis, teicās (esam) darījis*:

(4.144.) .. *Finanšu ministrija teicās par ministra braucieniem valstij samaksājusi, bet Valsts ieņēmumu dienests nebija spējis šo maksājumu ieģrāmatot.*
(Neatkarīgā 2012)

(4.145.) *Rīgas apgabaltiesa apķīlājusi airBaltic 47,2% akciju paketi, kuru valsts teicās ieguvusi ārkārtīgi izdevīgā darījumā par 224 453 latiem.*
(Neatkarīgā, 2012)

Sastopamas arī konstrukcijas ar atgriezeniskajam divdabim sekojošu darbības vārda nenoteiksmes formu *teicās doties, teicās izlasīt* u. tml. Konstrukcijas *sacīties, teikties* finītā formā + nelokāmais divdabis (vai darbības vārda nenoteiksmes forma) izsaka evidenciālu nozīmi un norāda, ka informācija saņemta no citiem avotiem, tātad markē renaratīva nozīmi.

Kā redzams, ar dažādu iespraudumu un sintaktisko konstrukciju palīdzību ir iespējamās ļoti daudzveidīgas atsauces uz teksta autora rīcībā esošo informācijas avotu. Tā kā iespraudumi pēc savas uzbūves ir neviendabīgi un tos var veidot gan viens vārds, gan vārdu savienojums vai pat teikums, arī iespējamās norādes uz informācijas avotu ir daudzveidīgas. Šajā apakšnodaļā, balstoties galvenokārt uz preses izdevumos atrodamajiem piemēriem, uzskaitīti izplatītākie konstrukciju un iespraudumu tipi, kas var dažādi variēties atkarībā no teksta autora komunikatīvā mērķa un informācijas avota.

5. Inferencialitāte

Inferenciālas nozīmes marķētāji latviešu valodā var būt gan morfoloģiski, gan nemorfoloģiski līdzekļi. Kā inferencialitātes morfoloģiskie marķētāji latviešu valodā minamas saliktās laika formas, savukārt nemorfoloģiski inferenciālas nozīmes izteicēji ir partikulas un evidenciālas semantikas darbības vārdi.

Inferencialitāte (tulk. no angļu val. *inference* – ‘slēdziens, secinājums’, *inferential* – ‘secinošs’) ir netiešās evidencialitātes tips, ko latviešu valodā iespējams izteikt ar morfoloģisku un nemorfoloģisku līdzekļu palīdzību, tādēļ tai pievēršama atsevišķa uzmanība. Termini *inferencialitāte* vai *inferenciāla nozīme* latviešu valodniecībā ir jauni, tos darba autore pārņēmusi no krievu valodniecībā lietotā termina *inferencial'nost'* (Kozinceva 2007(a), Kozinceva 2007(d); Hrakovskij 2007), arī *inferentivnoe znachenie* (Plungjan 2011), *inferentivnost'* (Wiemer 2008), arī angļu valodā tiek lietoti apzīmējumi *inference*, *inferential* (Haan 2001, 2005; Aikhenvald 2004). Inferencialitātes iezīmes tika fiksētas jau E. Sepīra, F. Boasa, P. Godāra analizētajās Amerikas indiāņu valodās (Boas 1911; Goddard 1911; Sapir 1922). Autori akcentējuši dažādus gramatiskus rādītājus, kuru galvenā funkcija ir norāde uz kādām ārējām pazīmēm, kas signalizē par iepriekš notikušu darbību. Kā jau minēts iepriekš, E. Sepīrs apcerējumā par takelma valodu norāda, ka, runājot par notikumiem, par ko teksta autors nav pilnībā pārliecināts vai kas tiek izsecināti pēc konkrētām pazīmēm, tiek lietots īpašs inferenciālas nozīmes marķētājs (Sapir 1922, 158).

Inferencialitātes jēdziens promocijas darbā izvēlēts vairāku iemeslu dēļ:

- 1) tulkojumā no angļu valodas *inference* – ‘secinājums’, un secinošā daļa ir visu izteikumu pamatā, kurus var saistīt ar inferencialitāti;
- 2) inferencialitāte kā netiešās evidencialitātes nozīme sastopama gandrīz visās evidencialitātes tipoloģiskajās sistēmās;
- 3) inferencialitātes jēdziens aptver ne tikai darbības un tās seku attieksmes, bet arī citas nozīmju nianšes – informāciju, kas balstīta uz zināšanām, pieņēmumiem, cēloņu un seku sakarībām (Aikhenvald 2004, 3).

Informāciju par iepriekš notikušu situāciju teksta autors saņem, balstoties uz dažādām pazīmēm, kas liecina par to, ka konkrētā situācija ir notikusi. Ja reāratīva gadījumā informācija tiek saņemta no citas personas, tad inferenciāla nozīme izteikumam piemīt tādā gadījumā, ja teksta autors secina par konkrētas situācijas eksistenci, balstoties uz netiešām šīs situācijas pazīmēm vai sekām. Situācija netiek novērota tieši, pats teksta autors nav tās liecinieks, taču viņš secinājumu vai novērojumu ceļā rekonstruē šo situāciju. Teksta autors pats nav bijis situācijas liecinieks, bet tikai izsaka savus pieņēmumus, balstoties uz dažādām pazīmēm (Plungjan 2000, 322). Lai kaut ko secinātu, teksta autoram ir jāpamato savs izteikums un jābalstās uz konkrētiem faktiem – redzamiem, dzirdamiem, zināmiem u. tml. Cēloņu un sakarību analīzes gaitā teksta autors pats restaurē konkrēto situāciju, kuras liecinieks nav bijis. Par informācijas avotu tādā gadījumā var uzskatīt gan iepriekš notikušas darbības rezultātu (piem., pēdas sniegā liecina, ka pirms brīža tur gājusi stirma), gan secinājumus, zināšanas par konkrēto situāciju (piem., ciemiņu kavēšanos namatēvs var izskaidrot, pamatojoties uz zināšanām par viņu dzīves vietas tālo atrašanos).

Iespējami vairāki veidi, kā teksta autors var secināt par iepriekš notikušu situāciju:

- 1) pamatojoties uz dažādām ārējām pazīmēm, kas ir radušās konkrētā situācijā; darbības sekas runas momentā ļauj spriest par konkrētās darbības eksistenci pagātnē:

(5.1.) *Mols bija pazudis zem ūdens; par to, ka tas reiz bijis, liecināja tikai bāku faili ar sarkanām mirgojošām ugunīm.* (K)

(5.2.) *Pudeli viņa atrada, bet bija redzams, ka pirms to kāds jau lietojis.* (K)

- 2) pamatojoties uz secinājumiem¹², kas radušies loģiskos spriedumos.

(5.3.) *Pamanīju, ka šī produkcija ne vienmēr ir pārdošanā, acīmredzot ir piegādes traucējumi.* (K)

(5.4.) *Vidusskolas klasēs skolēnu ir ļoti maz, tādēļ, visticamāk, jau nākamajā mācību gadā izglītības iestāde tiks reorganizēta un kļūs par internātpamatskolu.* (K)

¹² N. Kozinceva norāda, ka secinājums var būt balstīts arī uz informāciju, kas saņemta no citas personas. Piem., saņemot ziņu, ka nav ieradies pasniedzējs, var secināt, ka viņš ir saslimis (Kozinceva 2007(d), 87).

3) pamatojoties uz zināšanām:

(5.5.) *Neapšaubāmi, viduslaiki – 14.–15. gadsimts – ir laiks, kad latvieši sāka veidoties kā tauta.* (K)

Šie informācijas ieguves veidi valodā var mijiedarboties, un izteikums var balstīties vienlaikus uz dažādiem faktiem – gan ārēji novērotiem, gan secinātiem vai zināmiem.

Parasti inferencialitāte attiecas uz netiešās evidencialitātes tipu, tomēr ir valodas, kurās tā tiek attiecināta uz tiešu evidencialitāti, piem., tujuka valodā (Kolumbijā) tieši saņemta informācija ir tāda, ko teksta autors uztvēris ar redzes, dzirdes palīdzību, kā arī informācija, kas radusies, izdarot secinājumus (Barnes 1984, 263).

Inferencialitāti var attiecināt uz pagātnē vai runas momentā notiekošām darbībām un to rezultativitāti runas momentā. Tiek rekonstruēta konkrēta situācija pagātnē, kas kalpo par iemeslu tai situācijai vai drīzāk situācijas rezultātam, kas tiek novērots runas momentā. Inferencialitāte tiek saistīta ar netiešo evidencialitāti, jo teksta autors nav bijis situācijas liecinieks, bet par notikušo spriež pēc konkrētām pazīmēm. Piem., cilvēks, pienākot pie mājas durvīm, konstatē, ka tās ir uzlauztas. Loģisks ir viņa secinājums, ka mājā ir bijis zaglis. Uz šādām domām viņu vedina sabojātā durvju slēdzene. Tātad kāda notikuma sekas tagadnes momentā ļauj rekonstruēt darbību, kas notikusi pagātnē. Par kādas situācijas esamību teksta autors var secināt arī tajā brīdī, kad pati situācija notiek, piem., ir dzirdams pienākoša vilciena troksnis, un teksta autors secina, ka ir atbraucis viņa draugs. Resp., darbības konstatācija notiek, balstoties uz darbības netiešajām pazīmēm, kas izpaužas vienlaikus ar pašu darbību.

Atgriežoties pie evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes attieksmēm, jānorāda, ka tieši inferenciālās semantikas dēļ abi jēdzieni tiek saistīti. Jau 2. nodaļā minēts, ka F. R. Palmers postulē epistēmisko modalitāti un evidencialitāti kā sprieduma modalitātes apakštipus, turklāt norāda, ka abos modalitātes apakštipos ietilpst secinošā nozīme. Inferencialitātes pamats ir tieši secinājuma nozīme. Lai ilustrētu savu apgalvojumu, F. R. Palmers sniedz piemēru, kur izmantots angļu valodas palīgdarbības vārds *must*:

(5.6.) *Kate must be at home.* ‘Keitai jābūt mājā’

F. R. Palmers uzskata, ka *must* konkrētajā teikumā norāda, ka apgalvojums balstīts uz zināmiem faktiem. Teksta autors, izsakot šādu apgalvojumu, ir pārliecināts par tā patiesumu, tātad balstās uz pārliecinošiem pierādījumiem. Līdz ar to *must* lietojumam piemīt divas funkcijas:

- 1) teksta autora paļāvība un pārliecinātība par apgalvojuma saturu – epistēmiskās modalitātes pazīme;
- 2) apgalvojuma balstīšana uz konkrēti zināmiem faktiem – evidenciālās modalitātes pazīme (Palmer 2001, 8–9).

Tādējādi *must* semantiski tiek ietilpināts abos modalitātes apakštipos. Šim apgalvojumam var pievienoties, jo, izsakot izteikumu, kam ir augsta ticamības pakāpe un kas balstīts uz drošiem pierādījumiem, vienlaikus izpaužas arī attieksme pret šo apgalvojumu, resp., pārliecība par teikto. Līdzīgi var interpretēt vajadzības izteiksmes lietojumu latviešu valodā. Par vajadzības izteiksmes lietojumu epistēmiskā nozīmē var runāt gadījumos, kad teksta autors izsaka, šaubas (Lokmane, Kalnača 2014, 178), minējumu, kas balstīts uz konkrētām ārējām pazīmēm vai zināšanām. Teksta autors prognozē kāda fakta iespējamību, balstoties uz iepriekšēju pieredzi:

(5.7.) *Filma bija laba, arī grāmatai ir jābūt interesantai.*

(5.8.) *Ja līdz šim tev ir veicies, arī tagad visam ir jāizdodas.*

(5.9.) *Esi nobraucis garu ceļu, tev ir jābūt izsalkušam.*

Jāpiebilst, ka vajadzības izteiksme epistēmiskā nozīmē parasti tiek izteikta ar darbības vārda *būt* vajadzības izteiksmes formas – *jābūt* – palīdzību, bet to var izteikt arī citi stāvokļa verbi – *stāvēt, gulēt, sēdēt* u. c. (Lokmane, Kalnača 2014, 179).

Tomēr pētījumos, kuru autori nesaista evidencialitāti ar epistēmisko modalitāti, parādās arī šaurāka inferencialitātes izpratne. Saskaņā ar šo izpratni par inferencialitāti var runāt tikai gadījumos, kad teksta autors, izsakot savu apgalvojumu, ir nešaubīgi pārliecināts, ka konkrētā darbība ir notikusi un nekāda cita darbība nav iespējama (Hrakovskij 2005, 91; Hrakovskij 2007, 616; Tatevosov 2007, 379). Teksta autors neatrodas izvēles situācijā un nepieļauj citas alternatīvas. Tas nozīmē, ka konkrētajā situācijā teksta autoram ir jābūt pilnībā pārliecinātam par apgalvojuma patiesumu. Šo teksta autora rīcībā esošo informāciju var vērtēt kā nepilnīgu, bet

subjektīvi simtprocentīgi drošu (Hrakovskij 2005, 93). V. Hrakovskis norāda, ka, tulkojot teikumus no valodas, kurā inferencialitāte ir gramatiski marķēta, valodā, kurā šī nozīme nav gramatiski marķēta, inferencialitātes marķēšanai jāizmanto leksiski līdzekļi, kam piemīt augsta pārlicības pakāpe, turpretī, lietojot modālus komponentus, kā *laikam, droši vien, varbūt* u. c., inferencialitātes nozīme kļūst vājāka, pietuvojas epistēmiskajai modalitātei, mainās izteikumam piemītošā pārlicības pakāpe, un tā semantika jau pieļauj dažādas situācijas alternatīvas. Tādējādi autors secina, ka evidencialitāte un epistēmiskā modalitāte ir divi semantiski neatkarīgi jēdzieni, kuru nozīmes dažādos veidos savienojas (Hrakovskij 2007, 617). V. Hrakovskis uzskata, ka nepamatotais abu jēdzienu saistījums skaidrojams ar faktu, ka pētnieki, analizējot valodu, kurā inferencialitāte netiek izteikta ar gramatiskiem līdzekļiem, par paraugu ņemot valodu, kurā šādi rādītāji ir, cenšas atrast atbilstošas nozīmes leksiskus inferencialitātes marķētājus. Taču bieži vien šie pētnieka izraudzītie līdzekļi nemaz neizsaka inferenciālu nozīmi. Tādējādi arī rodas neatbilstmes jēdziena patiesajai nozīmei. Tomēr šādam autora viedoklim var arī oponent, jo pēc būtības dažādu valodu leksisku un gramatisku līdzekļu precīzs sastatījums ir grūti identificējams un drīzāk pat neiespējams. Vienas valodas gramatiskās formas nozīmei ne vienmēr precīzi atbildīs citas valodas vienības leksiskā nozīme. Jāņem vērā, ka autors inferencialitātes izpratni balsta uz valodām, kurās tā ir gramatiski marķēta. Tur konkrētā gramatiskā forma tiek lietota inferenciālā nozīmē tādā gadījumā, ja iepriekš notikušas situācijas rezultāts ir acīmredzams un ļauj secināt, ka situācija neapšaubāmi notikusi. Resp., runātājs ir pārlicināts, ka ir noticis tieši tas, nevis kas cits, jo situācijas sekas ir acīmredzamas. Tādēļ autora mēģinājums šķirt leksiskos inferencialitātes rādītājus pēc to semantikā ietilpstošās pārlicības pakāpes ir subjektīvs, turklāt apšaubāms ir arī to precīzs pretstatījums citas valodas gramatiskās sistēmas rādītājiem. Gramatisks marķētājs valodā var izteikt vienu funkciju, bet dažādi leksiski līdzekļi tomēr nav tik viendabīgi savā funkcijā un var tikt lietoti dažādos kontekstos un nozīmēs.

Redzams, ka arī inferencialitātes sakarā var runāt par evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes attieksmēm un izvirzīt ideju, ka ar evidencialitāti ir saistāmi tikai gramatiski nozīmes izteicēji, bet epistēmiskās modalitātes marķētāji ir galvenokārt leksiskas vienības. Sakot *Mājā ir bijis zaglis*, teksta autors norāda tikai uz vienu situācijas alternatīvu, bet, iesaistot teikumā dažādus leksiskus nozīmes

niansētājus, notiek semantiska pāreja uz epistēmisko modalitāti. Šāds secinājums norāda uz evidencialitātes primāro saistību ar valodas gramatisko sistēmu. Tomēr jāņem vērā arī valodas lietotāju tendence ikdienas saziņā lietot dažādus nozīmes niansētājus, kā partikulas, iespaidumus, kas var izteikt dažādas papildu nozīmes un vērtējumus. Šis apstāklis norāda uz epistēmiskas nozīmes dominanti un drīzāk liecina, ka viena izteikuma robežās nav iespējams šķirt evidencialitāti un epistēmiskumu – šīs nozīmes pavada viena otru un savstarpēji mijiedarbojas.

Inferenciālas nozīmes sakarā tiek runāts par vēl divām evidenciālām nozīmēm, ko darba autore, analizējot latviešu valodu, izvēlējusies nešķirt no inferencialitātes, tā kā visām šīm nozīmēm piemīt kopīgas iezīmes un arī kopīgi izteikšanas līdzekļi. Teorētiskajā literatūrā kā īpašs evidencialitātes tips tiek minēta informācija, ko teksta autors izsaka, balstoties uz zināšanām vai paša pieņēmumiem. Šāda tipa informācijas norāde tiek saukta par *prezumptīvu* (Plungjan 2000, 324; Plungjan 2011, 465). Angļu valodā šā jēdziena apzīmēšanai lieto terminus *presumptive* (Plungjan 2011), *assumptive* (Aikhenvald 2004). Teksta autors izsaka savu spriedumu, balstoties nevis uz konkrētām pazīmēm, kā tas ir inferencialitātes gadījumā, bet uz savām zināšanām par konkrēto faktu. Piem., izteikums *Šajā laikā ogām jau ir jābūt gatavām* tiek balstīts nevis uz konkrēti novērojamiem faktiem, bet zināšanām par dabas likumsakarībām. Vienu un to pašu izteikumu var analizēt gan kā inferenciālas, gan prezumptīvas nozīmes izteicēju:

(5.10.) *Kaimiņam ir jābūt mājā.*

Inferenciāla nozīme izteikumam piemītis gadījumā, ja teksta autors redz logā gaismu un secina, ka kaimiņš ir mājā. Savukārt prezumptīva nozīme šim izteikumam iespējama gadījumā, ja teksta autors zina, ka šajā laikā kaimiņš parasti ir mājās. Galvenā atšķirība starp abām nozīmēm ir tāda, ka prezumptīvs saistīts ar zināšanām, bet inferencialitāte – ar novērojumiem (Plungjan 2011, 465).

V. Plungjans uzsver, ka krievu valodas leksēmas *pohozhe* 'izskatās' un *dolzhno byt'* 'jābūt' ir tuvākie leksiskie ekvivalenti, kas norāda uz inferenciālu un prezumptīvu nozīmi (Plungjan 2000, 324). Abos gadījumos teksta autors balsta savu spriedumu uz secinājumiem – inferencialitātes gadījumā secinājumu avots ir kādas darbības rezultāts, sekas runas brīdī, prezumptīvs turpretī norāda, ka izteikums balstīts tikai uz zināšanām. Prezumptīva gadījumā teksta autors nav ne situācijas, ne tās seku

liecinieks, un viņa secinājums var būt balstīts uz vispārējām zināšanām par konkrēto parādību. Kā prezumptīva gramatisko marķētāju latviešu valodā arī varētu minēt vajadzības izteiksmi:

(5.11.) *Šim skolniekam ir jābūt apdāvinātam.* Teikums izteikts, balstoties uz zināšanām par skolnieka labajām sekmēm.

Valodā bieži tiek izteikti apgalvojumi, kuru pamatojuma avots ir dažādi novērojumi:

(5.12.) *.. ja 7. aprīlī lietus līst, tad vasarai ir jābūt salīdzinoši siltai un jaukai.* (G-38)

(5.13.) *Materiālam ir jābūt kvalitatīvam.* Minējums izteikts, balstoties uz materiāla augsto cenu.

Šāda veida piemēros vajadzības izteiksme izsaka epistēmisko modalitāti.

Prezumptīva nozīmi var izteikt arī, piem., iespraudumi *redzams, domājams, zināms* vai partikula *acīmredzot*. Tomēr prezumptīvu no inferencialitātes kā atsevišķu evidenciālas nozīmes tipu latviešu valodā nav iespējams nošķirt, jo tā marķēšanai latviešu valodā nav īpašu līdzekļu, kas atšķirtos no inferencialitātes marķētājiem.

Iespējams arī cits inferenciālo nozīmju šķīrums, proti, prezumptīvā un perceptīvā nozīme (Wiemer 2008, 336). Atšķirība starp šīm nozīmēm ir līdzīga kā iepriekš aprakstītajā inferencialitātes un prezumptīva šķīrumā, resp., perceptīva nozīme attiecas uz novērojamiem, teksta autoram pieejamiem faktiem, bet prezumptīvs attiecas uz zināšanām, runātājam veidojot savus spriedumus ar dedukcijas palīdzību (Wiemer 2008, 336):

(5.14.) *Redzams, ka virs lūkas vājā plandās papīru kaudzīte, bet uz grīdas sakritis sniegs.* (K)

(5.15.) *Viņa piebilst, ka acīmredzot būs jāmaina biznesa piedāvājums.* (K)

(5.14.) piemērā runa ir par konkrēti novērotu situāciju, savukārt (5.15.) piemērā izteiktais spriedums tiek balstīts uz zināšanām, secinājumiem par konkrēto situāciju.

Pēc darba autores domām, tik niansēts inferenciālo nozīmju šķīrums ir lietderīgs tikai tādā gadījumā, ja to izteikšanai valodā ir dažādi morfoloģiski vai leksiski

līdzekļi. Tā kā latviešu valodā šīs nozīmes var izteikt ar vieniem un tiem pašiem līdzekļiem un konkrētā nozīmes nianse atklājas kontekstā, promocijas darbā sīkākam inferencialitātes šķīrumam uzmanība netiek pievērsta.

Marina Grigorenko (*Marina Grigorenko*), analizējot evidencialitātes izteikšanas līdzekļus krievu valodā, norāda, ka inferenciāla nozīme piemīt izteikumiem, kuru pamatā ir teksta autora secinājums, kas balstīts uz konkrētām pazīmēm vai arī ir saistīts ar runātāja domāšanas procesā radušos spriedumu (Grigorenko 2009). M. Grigorenko izpratne par inferencialitātes semantiku atšķiras no V. Hrakovska un V. Plungjana piedāvātās interpretācijas, un viņa kā inferencialitātes marķētājus min virkni leksisku līdzekļu – modālus vārdus un vārdu savienojumus, apstākļa vārdus, kā arī sintaktiskas konstrukcijas ar mentālas vai intelektuālas semantikas verbiem (*domāt, zināt, uzskatīt, pieļaut* u. c.). Turklāt autore nenorāda uz inferencialitātes saistību ar epistēmisko modalitāti, lai gan daļa viņas nosaukto marķētāju neapšaubāmi ir saistāmi ar epistēmisko modalitāti. Interesanti, ka M. Grigorenko ar inferenciālu nozīmi saista šķietamības verbus (*likties, šķist*), iespraudumus (*manuprāt*), domāšanas verbus (*domāt, uzskatīt, pieļaut* u. c.). Šie un citi valodas līdzekļi, kā jau iepriekš darbā minēts, drīzāk atrodas perifērijā starp tiešu un netiešu evidencialitāti un nebūtu tik stingri saistāmi ar netiešas informācijas marķēšanu, tā kā to semantikā jaušama gan teksta autora apziņā radusies informācijas uztvere, gan ārpusaules iespaidi, resp., tiešas un netiešas informācijas mijiedarbībā radusies attieksme. Arī N. Kozinceva norāda uz problēmu, kā nošķirt inferencialitāti no dažādu sajūtu uztveres (Kozinceva 2007(c), 37). Vai visus gadījumus, kad cilvēks izsaka spriedumus, kas balstīti uz paša uzskatiem un domām, var saistīt ar inferencialitāti? Šis jautājums problemātikas ziņā saistāms ar tiešas un netiešas informācijas pretstatījumu.

Tā kā latviešu valodā netiek šķirti atsevišķi līdzekļi, kas marķētu inferenciālu, prezumptīvu vai perceptīvu nozīmi, visas aplūkotās nozīmes saistītas ar teorētiskajā literatūrā biežāk lietoto, proti, inferenciālo nozīmi. Pieņemot, ka teksta autora zināšanu pamats var būt dažāda veida secinājumi, pareizāk visas nozīmju nianšes būtu apvienot ar vienu terminu un tā izpratni analizēt plašāk, ņemot vērā katras valodas īpatnības.

5.1. Saliktās laika formas kā morfoloģiskais inferencialitātes izteikšanas līdzeklis

Šajā apakšnodaļā uzmanība pievērsta darbības vārda īstenības izteiksmes salikto laika formu semantikai saistībā ar tām piemītošo inferenciālo nozīmi. Saliktās laika formas latviešu valodā evidencialitātes aspektā nav aplūkotas, taču to saikne ar evidenciālas nozīmes izteikšanu ir cieša.

VPSV saliktā laika forma tiek definēta šādi: „... darbības vārda analītiska forma, ko veido palīgdarbības vārds *būt* tagadnē, pagātnē vai nākotnē kopā ar lokāmo darāmās kārtas pagātnes divdabi un kas izsaka iepriekš notikušas darbības rezultativitāti.” (VPSV 2007, 336)

(5.16.) *Tā, nu jau esam pārbraukuši pāri kartei un tuvojamies nosēšanās vietai.*
(K)

(5.17.) *Aleksandrs mobilo telefonu bija atstājis istabā uz galda.* (G-39)

(5.18.) *Minskieši bija domājuši, ka rīdzinieki būs noguruši pēc iepriekšējās dienas vēlās spēles ...* (G-40)

Kā redzams, salikto laika formu galvenā pazīme ir darbības rezultāta, seku vērtējums runas momentā, pagātnē vai nākotnē (VPSV 2007, 336; Kalnača 2013(b), 83; Kalnača 2013(a), 473). Saskaņoties tikai ar darbības rezultātu, teksta autors izsaka pieņēmumu un savā veidā rekonstruē iepriekš notikušu darbību. Arī evidenciālo nozīmju semantika saistīta ar rezultativitāti – kādas darbības seku rezultāts ir sava veida informācijas avots, ar kura palīdzību iespējams pamatot savas zināšanas. Visbiežāk par evidencialitātes sakaru ar saliktajiem laikiem tiek runāts saliktās tagadnes lietojuma gadījumos, mijiedarbojoties pagātnē notikušai darbībai ar runas momentā uztvertu šīs darbības seku rezultātu, kā arī visbiežāk attiecībā uz notikumiem, ko teksta autors pats nav pieredzējis. Koncentrējot uzmanību uz darbības vai procesa rezultātu, izveidojas sakars starp pagātnes notikumu un runas brīdi. Piem., saliktās tagadnes gadījumā notikums ir noslēdzies pagātnē, taču tā sekas joprojām ir būtiskas tagadnē (Aikhenvald 2004, 112), kur mijiedarbojas tagadnes un pagātnes attieksmes (Kalnača 2006, 63).

Par saliktajām laika formām kā evidenciālas nozīmes izteicējām var runāt ne tikai latviešu valodā, bet tā ir izplatīta valodas parādība, un daudzās valodās evidencialitātes analīzes sakarā tiek analizēta arī salikto laika formu semantika (piem., armēņu, turku, bulgāru, tadžiku u. c. valodās (Kozinceva 2007(c), 42). A. Aihenvalde perfekta¹³ lietojumu evidencialitātes marķētāja funkcijā saista ar evidenciālo stratēģiju jēdzienu, kas plašāk tika aplūkots promocijas darba 1. nodaļā. Kā jau tika norādīts, par evidenciālajām stratēģijām A. Aihenvalde uzskata kategorijas un formas, kuru blakusnozīme var būt saistīta ar evidenciālu nozīmi. Evidenciālās stratēģijas atšķirībā no evidenciāļiem savā pamatfunkcijā nav saistītas ar evidencialitātes marķēšanu. Evidencialitātes iezīmes var piemist dažādām darbības vārda kategorijām – izteiksmes, modalitātes, laika, personas kategorijai u. c. Arī perfekts un citas formas, kas izsaka rezultatīvu, pabeigtības nozīmi, var būt saistāmas ar evidenciālu semantiku. Perfekts norāda uz darbības vai procesa rezultātu, tādējādi pagātnes notikuma sekas attiecinot uz pašreizējo momentu. Notikums vai process ir pabeigts, bet tā sekas ir būtiskas arī runas brīdī (Kalnača 1996; Aikhenvald 2004, 394; Paegle 2003, 97). Secinājums par notikuma eksistenci pagātnē tiek balstīts uz runas brīdī konstatējamām pazīmēm, rezultātiem, tādējādi veidojas semantiska saikne starp perfektu un netiešo evidencialitāti (Aikhenvald 2004, 112). Iespējami arī gadījumi, kad valodā perfekta galvenā funkcija ir evidenciālas nozīmes izteikšana. Piem., gruzīnu valodā perfekts tiek lietots gadījumos, kad runātājs atsaucas uz pagātnes notikumu, kura liecinieks nav bijis, bet balsta savu secinājumu uz konkrētiem šī notikuma rezultātiem tagadnē (piem., mitra zeme liecina par nesenu lietu) vai uz citas personas sacīto (Aikhenvald 2004, 113). Ir valodas, kurās ir vairākas perfekta formas ar dažādām nozīmēm, piem., rezultatīva¹⁴ un perfekta formas agula valodā (kaukāziešu valodu grupa). Rezultatīvs apzīmē darbības beigu stāvokli, bet perfekts attiecas uz pagātnes darbību, kuras sekas ir aktuālas tagadnē; turklāt perfekts norāda, ka persona atstāsta notikumus, ko novērojusi pati, bet rezultatīvs ietver virkni nozīmju, kas attiecas uz netieši saņemtu informāciju (Aikhenvald 2004, 115, Plungian 2011). Perfektam valodā var piemist dažāda veida nozīmes, kas raksturo attieksmi starp runas momentu un pagātnes notikumu, kā arī norāda uz evidenciālas nozīmes klātbūtni.

¹³ Salikto laika formu (tagadnē, pagātnē, nākotnē) kopīgs apzīmējums ir perfekts (VPSV 2007, 294).

¹⁴ Verba forma, kas apzīmē procesa vai darbības rezultātu (Aikhenvald 2004, 394).

Saliktās laika formas semantiski ietver pazīmes, kas tuvas evidencialitātei, tomēr evidencialitātes izteikšanu nevar uzskatīt par šo formu pamatfunkciju. Salikto laika formu galvenā funkcija ir norāde uz darbības pabeigtību, rezultativitāti runas momentā, pagātnē vai nākotnē. Arī evidencialitātes semantika ir saistīta ar darbības vai notikuma rezultātu, bet tādā gadījumā šim rezultātam ir būtiska sasaiste ar informācijas avotu. Darbības rezultāts ir it kā *starpnieks*, kas palīdz rekonstruēt pašu darbību. Taču saliktā laika formas savā pamatnozīmē nav saistītas ar norādi uz informācijas avotu, rezultativitāte to semantikā drīzāk akcentē procesa vai darbības pabeigtību, savukārt saistība starp pašu procesu, darbību un tās rezultātu nav tik būtiska:

(5.19.) *Neviens no jums pagaidām nav runājis par izskatāmo jautājumu.* (K)

(5.20.) *.. Rīgas mākslinieku grupas pirmais nosaukums „Ekspresionisti” iegājis mākslas vēsturē drīzāk kā īslaicīgs pārpratums.* (K)

(5.21.) *Pa šīm dienām tikai 1 kg kartupeļu esmu apēdis.* (K)

Šajos piemēros saliktās laika formas akcentē darbības pabeigtību, kāda fakta konstatāciju, un to semantikā nav norādes uz evidencialitātes klātbūtni. Resp., darbības sekas runas momentā ir darbības pabeigtības rādītājs, nevis informācijas avots, kas signalizē par iepriekš notikušu darbību.

Atkarībā no konteksta un runas situācijas saliktajām laika formām var piemist arī inferenciāla nozīme, taču tādos gadījumos būtisks ir konteksts un runas situācija, kādā tās tiek lietotas. Konteksts norāda, ka konkrētajā situācijā ir svarīgas darbības un tās seku attieksmes, un runas brīdī kļūst aktuāls arī informācijas avots, kas ļāvis izdarīt secinājumus. Nākamajos piemēros ar saliktajām laika formām tiek norādīts uz pagātnē notikušas darbības rezultātu, bet pašu darbību palīdz *restaurēt* konkrētas šīs darbības sekas:

(5.22.) *Pirms manis acīmredzot te bija dzīvojuši ķīnieši, jo šur tur ir sazīmēti hieroglifi, dažās vietās uzlīmes ar hieroglifiem un ķīniešu ornamentiem ...*
(G-41)

(5.23.) *Bet ķiršu dārzā no rīta bija lijis pirmais siltais lietus. Pērļaini tvanīgs gaiss gulēja pār laukiem, bija auglīgs un maigs.* (K)

Tādā lietojumā saliktās laika formas savā semantikā ietver sasaisti ar netieši saņemtas informācijas marķēšanu un izsaka inferenciālu nozīmi. Šajos teikumos saliktās laika formas norāda uz iepriekš notikušas darbības, notikuma rezultātu runas momentā. Teksta autors izsaka savu minējumu, balstoties uz ārējām pazīmēm, kas norāda uz kādu iepriekš notikušu darbību – seni zīmējumi liecina, ka konkrētajā vietā dzīvojuši ķīnieši (5.22.), tvanīgs gaiss un mitrums liecina, ka nesen lijis (5.23.). Saskaņā ar V. Plungjana evidenciālo nozīmju dalījumu, kas tika aplūkots jau promocijas darba 1. nodaļā, šādi izteikumi pauž netieši personiski iegūtu informāciju – teksta autors faktu nav novērojis tieši, taču ir saskāries ar iespējamā fakta rezultātu, kas ir pamatā viņa izteiktajam apgalvojumam (Plungjan 2000, 322).

Salikto laika formu evidenciālā semantika saistīta ar darbības vai notikuma rezultāta akcentēšanu. Atkarībā no konteksta un aprakstītās situācijas aktualizējas salikto laika formu evidenciālā nozīme. Lietojot saliktās laika formas, teksta autors norāda uz faktu, ka viņa sniegtā informācija ir pamatota ar konkrētiem apsvērumiem. Pats notikums nav pieredzēts, taču zināmais par to ļauj secināt, ka tas tiešām ir noticis. Runāt par kādu darbību kā rezultātu iespējams tikai tādā gadījumā, ja teksta autora rīcībā ir konkrēti fakti, kas ļauj runāt par darbību kā jau notikušu vai prognozēt kādas darbības rezultātu.

5.2. Nemorfoloģiski inferencialitātes izteikšanas līdzekļi

Šajā apakšnodaļā tiks analizēti tādi valodas līdzekļi, kuru saistība ar inferenciālas nozīmes marķēšanu atklājas tikai noteiktā kontekstā un runas situācijā. Uzmanība tiks pievērsta darbības vārdiem un partikulām, kas var izteikt evidenciālu nozīmi, analizējot šo vārdu semantiku, saistību ar tiešas/netiešas informācijas izteikšanu, kā arī epistēmiskās modalitātes un evidencialitātes attieksmes izteikumos, kuros konkrētās leksēmas lietotas.

5.2.1. Evidenciālas semantikas darbības vārdi

Darbības vārdi *izskatīties*, *šķīst*, *likties*, *rādīties* atkarībā no konteksta var būt saistīti ar inferenciālas nozīmes izteikšanu, jo tie norāda uz informāciju, ko teksta autors saņēmis secinājumu, novērojumu ceļā. Turpmākajā darba daļā tiks analizēta šo darbības vārdu semantika un nozīmes, ko tie var izteikt. Šķietamības verbu analīze evidencialitātes aspektā ir sarežģīts jautājums, jo to semantika primāri ir saistīta ar epistēmiskās modalitātes izteikšanu.

Darbības vārdi *izskatīties*, *šķīst*, *rādīties*, *likties* sintaktiski var funkcionēt gan kā patstāvīgi verbi, gan kā saitiņverbi; šie verbi patstāvīgā nozīmē visbiežāk tiek lietoti saliktos pakārtotos teikumos, kur virsteikuma daļā atrodas galvenais verbs *izskatīties*, *šķīst*, *rādīties*, *likties*, bet palīgteikumā tiek konkretizēts izteikuma galvenais saturs. Šo verbu lietojums patstāvīgā nozīmē bieži vien ir nosacīts ar paskaidrojošu palīgteikumu.

Gandrīz visi piemēri šajā apakšnodaļā ekscerpēti no latviešu valodas korpusa *miljons-2.0* versijas.

Darbības vārds *izskatīties* semantiski saistāms ar tiešas/netiešas evidencialitātes perifēriju, jo var būt attiecināms gan uz tieši, gan netieši saņemtu informāciju.

LLVV sniegtas šādas darbības vārda *izskatīties* nozīmes (izmantoti vārdnīcā sniegtie piemēri) (LLVV 3. sēj. 1975, 665–666):

1. Ilgāku laiku, daudz skatīties. Pilnīgi apskatīt.

Kad viešņas bij diezgan izskatījušās, nopūtās un savilka lakatu ciešāk zem zoda ...

2. Būt kādā noteiktā izskatā.

Mūs sagaida skolas direktors ... Salīdzinot ar mums, viņš izskatās sevišķi svinīgs un cienīgs.

Lija silts un patīkams lietus, un Ziemeļvidzeme tādā reizē izskatās vēl skaistāka un valdzinošāka.

3. Pēc izskata atgādināt (ko), būt līdzīgam (kam).

Reinis pēkšņi izskatās kā puika, kas nav sagatavojis uzdevumu ...

Lūk, purva bērzs, kas tumsā izskatījās kā cilvēks.

4. Šķist.

Bija parādījušies mākoņi, un izskatījās, ka novakarē varētu uzlīt lietus.

Aplūkojot visas darbības vārda *izskatīties* nozīmes un piemērus, kas tās ilustrē, redzams, ka visos lietojumos *izskatīties* attiecināms uz vizuāli uztveramām lietām un parādībām, tātad – saistāms ar tieši uztvertu informāciju. Lai arī tikai 4. nozīme norāda uz šim darbības vārdam piemītošo šķietamības semantiku, tomēr zināmā mērā arī 2. un 3. nozīme izsaka šķietamības modālu nozīmi. Visos piemēros runa ir par tieši redzamām lietām un parādībām, kuru ārējais izskats vai kādas blakus parādības norāda uz dažādām tām piemītošām pazīmēm. Informācija tiek uztverta tieši, bet kāda blakus parādība papildina šo tieši uztverto informāciju ar papildu nozīmes niansi un piešķir zināma veida informācijas pastarpinātu uztveri:

Lūk, purva bērzs, kas tumsā izskatījās kā cilvēks.

Purva bērzs – tieši redzamais objekts; *tumsa* – blakus parādība; bērza līdzība ar cilvēku – blakus parādības ietekmē izveidojies priekšstats.

Lija silts un patīkams lietus, un Ziemeļvidzeme tādā reizē izskatās vēl skaistāka un valdzinošāka.

Ziemeļvidzeme – tieši redzamais objekts; lietus – blakus parādība; ainavas izskata maiņa lietus ietekmē – blakus parādības ietekmē izveidojies priekšstats

Bija parādījušies mākoņi, un izskatījās, ka novakarē varētu uzlīt lietus.

Apmākušās debesis norāda, ka tuvojas lietus (informācija uztverta pastarpināti).

Šajos teikumos tieši uztverta informācija tiek papildināta ar kādu nozīmes niansi, kas piešķir to ārējam veidolam jaunu pazīmi, kas drīzāk ir šķietama un pastarpināti uztverta. Piemēros *izskatīties* var aizstāt ar darbības vārdiem *šķist* vai *likties*, bet izteikuma semantika no tā nemainītos:

Lūk, purva bērzs, kas tumsā šķīta kā cilvēks.

Lija silts un patīkams lietus, un Ziemeļvidzeme tādā reizē likās vēl skaistāka un valdzinošāka.

Bija parādījušies mākoņi, un likās, ka novakarē varētu uzlīt lietus.

Var secināt, ka darbības vārds *izskatīties* semantiski attiecas uz tiešas/netiešas informācijas perifēriju un izsaka inferenciālu nozīmi.

Darbības vārds *izskatīties* var tikt lietots divās funkcijās:

- 1) tas var veikt patstāvīga darbības vārda funkcijas un attiekties uz sekojošo palīgteikumu:

(5.24.) *Izskatās, ka negaiss ir ellīgi tālu, domāja Aleksis.* (K)

(5.25.) *Taču izskatās, ka tas putns ir traumēts tīri psiholoģiski . . .* (K)

- 2) tas var būt lietots saitiņverba funkcijā.

(5.26.) *Izskatās smieklīgi.* (K)

(5.27.) *Kāpēc modeles vienmēr izskatās tik nelaimīgas?* (K)

Kā norāda B. Vīmers, valodas vienību var saistīt ar evidencialitāti tikai tādā gadījumā, ja tā semantiski attiecas uz visu teikumu vai kādu tā daļu. Ja konkrētā valodas vienība funkcionē tikai kā kādas leksēmas nozīmes modificētāja, tad to nevar uzskatīt par evidencialitātes marķētāju (Wiemer 2007, 175). Jāpiebilst, ka tas gan visdrīzāk atkarīgs no leksēmas funkcijām teikumā un vārdšķiras, turklāt B. Vīmers savā pētījumā pievērsies tieši partikulām, saikļiem un prievārdiem. Šādu pieeju autors konsekventi saglabā, analizējot evidencialitātes rādītājus lietuviešu valodā un norādot to izteikuma daļu, uz kuru leksēma attiecināma. Tomēr darbības vārds *izskatās* abējādi lietots (gan kā patstāvīgs vārds, gan kā saitiņverbs) ir saistāms ar evidenciālu nozīmi, jo tādā veidā teksta autors akcentē faktu, ka izteiktā informācija ir izsecināta pēc konkrētām pazīmēm:

(5.28.) *Izskatās, ka šodien būs labs laiciņš.* (K)

(5.29.) *Stādi izskatās gaužām vārīgi.* (K)

Darbības vārds *izskatās* teikumos lietots dažādās funkcijās, tomēr abos gadījumos tas izsaka evidenciālu nozīmi. (5.28.) piemērā *izskatās* veic patstāvīga izteicēja funkciju un attiecas uz sekojošo palīgteikumu, (5.29.) piemērā tas kā izteicējs saistīts ar paskaidrojamo apstākļa vārdu *vārīgi* un lietots saitiņverba funkcijā. Abos teikumos tas saistāms ar evidenciālu nozīmi, jo ar tā palīdzību teksta autors akcentē faktu, ka izteiktā informācija ir izsecināta pēc konkrētām pazīmēm ((5.28.) piemērā – balstoties uz patīkamajiem laikapstākļiem, (5.29.) piemērā – pēc stādu izskata).

Tomēr latviešu valodas korpusa materiāls rāda, ka darbības vārds *izskatīties* var būt attiecināts ne tikai uz vizuāli uztveramām lietām, bet arī uz dažādām parādībām un procesiem, kas saistīti ar to izpratni vai analīzi, balstoties uz zināšanām, novērojumiem u. tml.:

(5.30.) *Izskatās, ka šobrīd tavā dzīvē iestājies mierīgs periods ...* (K)

(5.31.) *Gandrīz vai izskatās, ka kādam ir vēlme biznesu apvienot.* (K)

(5.32.) *Kopumā vērtējot, izskatās, ka pieņemtie grozījumi ir sava veida kompromiss ...* (K)

Kā redzams, piemēros ir runa par parādībām, ko teksta autors ir secinājis, izpratis, izvērtējis.

Aplūkojot latviešu valodas korpusā atrodamos piemērus ar darbības vārdu *izskatīties* (apm. 560 vienības), jāsecina, ka gandrīz visos piemēros tas lietots kādā šķietamības nozīmē un izsaka inferencialitāti. Jāpiebilst, ka *izskatīties* patstāvīgā funkcijā (salikta teikuma virsteikuma daļā) pārsvarā tiek lietots, runājot par lietām un parādībām, kas nav saistītas ar tiešu vizuālu uztveri, bet attiecas uz notikumu, parādību vērtējumu, izpratni, tuvinoties netiešās evidencialitātes semantikai. Savukārt saitiņverba funkcijā darbības vārds raksturo vizuāli uztveramas parādības un ietiecas tiešas/netiešas informācijas perifērijā.

Arī darbības vārdi *šķīst*, *likties*, *rādīties* izsaka šķietamības modālu nozīmi un to primārā funkcija ir epistēmiskās modalitātes izteikšana, taču, aplūkojot šo darbības

vārdu lietojumu dažāda veida izteikumos, var analizēt arī to saistību ar evidenciālas nozīmes marķēšanu.

LLVV atrodamas šādas darbības vārdu *šķist* un *likties* nozīmes (izmantoti vārdnīcā sniegtie piemēri) (LLVV 4. sēj., 1980, 707–708; LLVV 7₂ sēj., 1991, 380):

likties², šķist

1. Radīt priekšstatu, sajūtu, ka piemīt (kāda īpašība, pazīme u. tml.).

Meitene liekas iedomīga.

Seja šķita pelēka.

// Radīt priekšstatu, ka veic (kādu darbību), ka nonāk vai atrodas (kādā stāvoklī).

Viņš šķita samulsis.

Nācējs liekas apstājamies.

// Radīt priekšstatu, ka ir (kas), ka līdzinās (kam).

Lūgums likās kā pavēle.

Nācējs šķita vīrietis.

2. Apzināti izturēties, rīkoties tā, lai radītu maldīgu priekšstatu, ka dara vai nedara (ko).

Vīņaude sākumā likās Reini nepazīstam.

Janko šķita neredzam Jurku.

3. Tikai 3. pers. Rasties subjektīvam, arī maldīgam priekšstatam, uzskatam u. tml.

Krēslā ēkas nevarēja labi saskatīt, bet likās, ka tās pa daļai sakritušas.

.. šķita, ka tepat aiz dzirnavām plosās negaiss.

4. Tikai 3. pers.: liekas, likās; šķiet, šķita; modāla vārda nozīmē. Lieto, lai piešķirtu izteikumam šķietamības, ne visai drošas ticamības nokrāsu.

Viņa sēdēja un, likās, uzmanīgi klausījās.

Saruna, šķiet, būs ilga.

Visas vārdnīcā uzskaitītās nozīmes semantiski ir līdzīgas un izsaka šķietamības modālu nozīmi. Atšķirīga no pārējām ir tikai 2. nozīme – *apzināti izturēties, rīkoties tā, lai radītu maldīgu priekšstatu, ka dara vai nedara (ko)*. Šī nozīme saistīta ar maldīga priekšstata radīšanu, apzināti maldīgu izturēšanos, lai konkrētais priekšstats tiktu uzskatīts par pareizu:

(5.33.) *Bet arī tad sādžinieki likās nesaprotam, ko no tiem grib.* (G-42)

Pārējās nozīmēs abi darbības vārdi norāda, ka izteiktais apgalvojums nav pilnīgi drošs un ka tam piemīt šķietamības modāla nozīme.

Darbībās vārdi *likties* un *šķist* izteikumos tiek lietoti gan patstāvīgā nozīmē, gan kā saitiņverbi. Korpusā atrodamie izteikumi liecina, ka abi darbības vārdi vienlīdz bieži tiek lietoti abās funkcijās – gan kā saitiņverbi, gan patstāvīgā nozīmē. Patstāvīgā nozīmē šie darbības vārdi parasti atrodas salikta teikuma virsteikuma daļā, bet palīgteikumā tiek konkretizēts izteikuma galvenais saturs:

(5.34.) *Šķiet, ka kollijs ir pats uzticamākais no visiem suņiem ..* (K)

(5.35.) *Pirms biju izmēģinājis, likās, ka tikšana virs ūdens būs vieglākais ..* (K)

(5.36.) *Vecākiem jau tad likās, ka viņš pārāk mīl alkoholu.* (K)

Visos šajos piemēros *likties* un *šķist* norāda, ka teksta autors nav pārliecināts par izteiktā apgalvojuma patiesumu. *Likties* un *šķist* izteikumos var tikt lietoti arī iespraustu vārdu funkcijā:

(5.37.) *Skrēju, liekas, tieši pa šim nolūkam iemītu taciņu, gar pašu ezera malu.*
(K)

(5.38.) *Liekas, līdz nedēļas beigām tikšu galā.* (K)

- (5.39.) *Šķiet, kopš tās reizes Telmas ģimene vairs nebrauca nevienā ekskursijā ...*
(K)

Jānorāda gan, ka gadījumi, kad abi darbības vārdi lietoti iesprauduma funkcijā, ir grūti konstatējami, jo šādas konstrukcijas tikpat labi var būt uzskatāmas arī par saliktiem teikumiem, kur *šķiet* un *liekas* veic izteicēja funkciju.

Darbības vārdi *likties* un *šķist* var tikt lietoti arī saitiņverba funkcijā nominālos, adverbiālos izteicējos, kad tiek raksturots kāds notikums, parādība, priekšmets, dzīva būtne u. tml., piešķirot tās redzējumam (gan tiešam, gan pārnestam) modālu šķietamības, ne visai drošas ticamības nokrāsu:

- (5.40.) *Tagad mežs šķiet vēl sudrabaināks un vēl pelēkāks nekā dienas gaismā.*
(K)
- (5.41.) *Noteikt diagnozi pēc šī kataloga šķiet vienkārši, tomēr tas tā nav.* (K)
- (5.42.) *Latvietim viss liekas smieklīgi līdz brīdim, kamēr nesmejas par viņu.* (K)

Iespējamās arī konstrukcijas ar divdabjiem:

- (5.43.) *Pirms izšķirīgās pārbaudes viņš gan likās nobijies... (G-43)*
- (5.44.) *.. un tu liecies esam diezgan radikāls savos uzskatos.* (G-44)
- (5.45.) *Es liekos viņas neredzot, bet trakot es gribu, pār visiem es gribu būt!* (G-45)

Piemēri liecina, ka sintaktiskais novietojums nemaina abu darbības vārdu nozīmi. Esot gan patstāvīgu darbības vārdu funkcijā, gan kā saitiņverbi tie saglabā savu modālo šķietamības nozīmi. Tomēr jāsecina, ka ir diezgan problemātiski runāt par darbības vārdu *likties* un *šķist* semantisko patstāvīgumu, jo, atrodoties gan izteicēja, gan saitiņverba funkcijā, tie ir saistīti vienā gadījumā ar paskaidrojošu palīgteikumu, citā gadījumā – ar patstāvīgo vārdu, teikumā tiem gandrīz vienmēr ir piesaistīts kāds semantisks paplašinātājs. Kā saitiņverbi tie iekļauti nominālos, adverbiālos izteicējos, bet konstrukcijās ar divdabjiem, funkcionējot kā patstāvīgi verbi, tie parasti piesaista paskaidrojošu palīgteikumu. Tāds lietojums norāda uz šo darbības vārdu semantiskā patstāvīguma trūkumu un atkarību no citiem

paskaidrojošiem valodas līdzekļiem. Tas vēl vairāk akcentē šo darbības vārdu modālo dabu. Tie nevis izsaka kādu patstāvīgu nozīmi, bet niansē izteiktā apgalvojuma saturu, piešķirot tam šķietamības modālu nozīmi.

Visos lietojumos abi darbības vārdi izsaka epistēmisko modalitāti – teksta autors norāda uz šaubām, nepārliecinātību par izteikuma patiesumu. Taču arī evidenciālā nozīme šajos izteikumos ir ietverta, resp., apgalvojums ir pamatots ar konkrētiem apsvērumiem, kas ir tā pamatā. Semantiski visus izteikumus ar *likties* un *šķīst* var iedalīt divos tipos.

Pirmkārt, *šķīst* un *likties* tiek lietoti izteikumos, kuros runa ir par vizuāli uztveramām lietām, parādībām:

- (5.46.) .. vienreiz tu man *likies* tāda kā tievāka .. . (K) Apgalvojums tiek izteikts, balstoties uz personas ārējā izskata pazīmēm.
- (5.47.) *Iesākumā vasarnieki piedāvāja viņam asaku, taču suns nelikās izsalcis.* (K) Apgalvojums tiek izteikts, novērojot suņa uzvedību.
- (5.48.) *Šķīet, ka viņš bija aizmidzis.* (K) Apgalvojums tiek izteikts, balstoties uz personas uzvedību.

Kā redzams, runa ir par notikumiem, kuru liecinieks ir pats teksta autors, resp., informācija tiek uztverta tieši, taču trūkst pārliecības, vai redzētais tiešām atbilst patiesībai. Abi darbības vārdi modificē tieši uztvertu informāciju un piešķir tai šķietamības modālu nozīmi. Taču visu izteikumu pamatā ir balstīšanās uz konkrētiem faktiem, kas ļāvuši izteikt secinājumu. Tādējādi var runāt par epistēmiskās modalitātes un evidencialitātes sinkrētisku izpausmi. Lai persona varētu norādīt uz šķietamības faktu, tās rīcībā ir jābūt apsvērumiem, kas ir apgalvojuma pamatā. Epistēmiskā nozīme aptver teksta autora vērtējumu, savukārt evidencialitāte norāda, ka eksistē pamatojums konkrēta apgalvojuma izteikšanai. Piem., teikums *Māja liekas veca* norāda, ka informācija uztverta vizuāli, tomēr šajā gadījumā teksta autora nolūks nav uzsvērt, ka informācija iegūta tiešā ceļā, bet gan norādīt, ka eksistē konkrēts pamats, kas liecina par mājas izskatu (nolupusi krāsa, šķībs jumts u. tml.). Līdz ar to šāda veida teikumu var interpretēt kā netiešas evidencialitātes izteicēju. Līdzīga veida izteikumi liek aizdomāties par tiešas un netiešas informācijas šķīrumu, jo, kā redzams, tieši uztverta informācija kā izteikuma kodols var tikt *papildināta* ar dažādām nozīmes niansēm un gala rezultātā tuvināties netiešas evidencialitātes semantikai.

Otrkārt, šķietamības modālu niansi iespējams attiecināt ne tikai uz redzamām, dzirdamām vai citādi izjūtamām parādībām, bet arī uz vispārīgiem novērojumiem, secinājumiem un citāda veida apgalvojumiem:

- (5.49.) *Liekas, ka to savā veidā apzinās visas Latvijas tautas vairums.* (K)
- (5.50.) *Liekas, ka biogāzes ražošana būtu pieņemama arī Gudenieku kompleksā.*
(K)
- (5.51.) *Man šķiet, ka šīs ieinteresētības pamatā joprojām ir izpratnes trūkums . . .*
(K)

Arī šādos izteikumos semantiski var runāt par epistēmiskās modalitātes un evidencialitātes nozīmju sinkrētisku izpausmi, kā arī tiešas/netiešas informācijas perifēriju, kad pašas personas domas un jūtas mijiedarbojas ar ārpusaules notikumu iespaidā gūtiem novērojumiem un secinājumiem. J. Hojnica, analizējot verbus *likties* un *šķīst*, arī norāda, ka tie var izteikt evidencialitāti vai epistēmisko modalitāti vai abas nozīmes vienlaikus (Chojnicka 2009(a), 51). Konkrētā nozīme atkarīga no konteksta.

Līdzīga semantika piemīt arī darbības vārdam *rādīties*, kas arī piešķir izteikumam šķietamības, ne visai drošas ticamības nokrāsu un var tikt lietots gan patstāvīgā nozīmē, gan kā saitiņverbs:

- (5.52.) *Tikmēr rādās, ka nacionālistiem domubiedrus atrast būs vienkāršāk nekā rietumnieciski noskaņotajiem . . .* (K)
- (5.53.) *Neraugoties ne uz ko, tējas tirgus nākotne rādās stabila . . .* (K)

Korpusā ar šo darbības vārdu bija atrodami tikai apm. 40 piemēri¹⁵. Tāpat kā iepriekš apskatītie darbības vārdi, *izrādīties* var attiekties gan uz tieši redzamām parādībām (5.54.) un (5.55.) piemērā, gan uz vispārīgiem novērojumiem (5.56.) un (5.57.) piemērā:

¹⁵ Tika aplūkotas vienkāršās tagadnes un pagātnes formas.

- (5.54.) *Vecmamma rādījās nerunīga, un, kaut arī vairs neraudāja, viņas seja izskatījās pavisam samākusies un sakritusies. (G-46)*
- (5.55.) *Rīts rādījās pelēcīgs un nejauks. (K)*
- (5.56.) *Pēdējais apstāklis vispār rādās pagalam draudīgs ... (K)*
- (5.57.) *Tā vien rādās, ka vasara nav labākais laiks, kad lasīt grāmatas. (G-47)*

Tāpat kā darbības vārdu *šķīst* un *likties* gadījumā, arī *rādīties* uzskaitītās nozīmes LLVV (LLVV 6₂ sēj., 1987, 507–508) ir ļoti tuvas un norāda uz tā modālo raksturu.

Svarīga īpatnība ir šo verbu sintaktiskais lietojums, kas norāda, ka neatkarīgi no lietojuma patstāvīgā nozīmē vai saitiņverba funkcijā verbu nozīme nemainās, proti, semantiski tie abējādā lietojumā izsaka līdzīgu nozīmi – tiem raksturīga modāla šķietamības, ne visai drošas pārliecības nokrāsa; šāda lietojuma īpatnība var būt nosacīta ar faktu, ka visu šo verbu semantika saistīta tieši ar modālas nozīmes izteikšanu, kas norāda uz teksta autora attieksmi pret izteikumu. Modālas nozīmes klātbūtne verbu *šķīst*, *rādīties*, *likties* semantikā ļauj saglabāt šo nozīmi visās sintaktiskajās pozīcijās nemainīgu.

Šie verbi nemarkē informācijas avotu, tie tikai norāda uz faktu, ka teiktais ir pamatots ar konkrētiem teksta autoram zināmiem apsvērumiem (ārēji redzamiem, dzirdamiem, sajūtamam u. tml.). Zināšanas var būt balstītas arī cilvēka pieredzē. Taču visi šie pamatojumi atklājas tikai kontekstā, un šķietamības verbi paši par sevi nenorāda informācijas avota tipu, vien norāda teksta autora attieksmi pret teikto. No vienas puses, tiek izteikta nepārliecinātība, nedrošums, no otras puses, izteikums ir balstīts uz konkrētiem priekšstatiem un zināšanām. Līdz ar to var secināt, ka primāri šie verbi ir epistēmiski, jo tajos dominē modāla nozīme. Tajā pašā laikā tos var saistīt arī ar evidencialitāti, ņemot vērā, ka teksta autora subjektīvais skatījums ir balstīts uz objektīviem apsvērumiem. Resp., epistēmiskā modalitāte apvieno sevī gan teksta autora subjektīvo attieksmi, gan objektīvās nozīmes komponentu. Un tieši informācijas objektīvais raksturs ir saistīts ar evidencialitātes semantiku.

5.2.2. Partikulas

Partikulu saistība ar evidencialitātes marķēšanu vērtējama kā kontekstuāla un sekundāra parādība, jo to galvenā funkcija ir izteikt epistēmisko modalitāti. Tā kā partikulu funkcijas izpaužas tikai kontekstā, arī to saistība ar evidenciālas nozīmes marķēšanu fiksējama tikai plašākā teksta daļā. VPSV partikulas tiek definētas kā „vārdšķira, kas izsaka teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu, piešķirot atsevišķam teikuma loceklim vai visam izteikumam kopumā modālas, emocionālas vai jēdzieniskas nozīmes niansi. (..) Partikulu nozīme nosakāma tikai kontekstā” (VPSV 2007, 288). Partikulu funkcijas tekstā galvenokārt saistās ar epistēmiskas nozīmes izteikšanu, to galvenais uzdevums ir piešķirt modālas, emocionālas vai jēdzieniskas nozīmes niansi vārdam, vārdu grupai vai visam teikumam (MLLVG I 1959, 778; VPSV 2007, 288).

Pamatojoties uz teikumā veicamo uzdevumu, tradicionāls ir partikulu dalījums niansētājās partikulās un modālajās jeb attieksmes partikulās.

Niansētājās partikulas – niansē vārdu vai vārdu grupas nozīmi vai teikuma daļā vai visā teikuma ietvertu jēgu. Atkarībā no izteiktās nozīmes tās var dalīt ierobežojuma, pastiprinājuma un pavājinājuma, vispārinājuma, nenoteiktajās partikulās (Kalme 2001, 56–58; Paegle 2003, 210). Kā niansētājās partikulas tiem minētas šādas: *ak, ar arī, gan, ik, it, itin, jo, jel, kaut, tikai, vien* u. c. Tās teikumā biežāk niansē konkrētu vārdu nozīmi.

Attieksmes jeb modālās partikulas – norāda teksta autora attieksmi pret īstenību, kas var izpausties kā noliegums, apgalvojums, jautājums, tās var atspoguļot arī citas nozīmes nianses, kā rosinājums, vēlējums, vērtējums. Parasti attieksmes partikulas maina visā teikumā ietvertu domu (Kalme 2001, 56). Pie attieksmes partikulām pieder: *diemžēl, droši vien, it kā, jā, nē, kā, laikam, nūdien, sak, tā kā* u. c.

Pēc tāda paša dalījuma principa partikulas grupētas arī latviešu valodas gramatikās (MLLVG I, 1959, 780–801; Breņķe 2013, 670).

Tomēr šāds partikulu šķīrums ir diezgan grūti pamatojams un izprotams, jo pēc būtības visas partikulas ir modālas un to galvenā funkcija ir norādīt uz dažādām nozīmju niansēm un teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu. Arī Dz. Paegle norāda, ka jebkura partikula izsaka modalitāti (Paegle 2003, 2010). Tādējādi nav

pamatots to dalījums modālajās un niansētājās partikulās, jo abos tipos ietilpstošās partikulas izsaka gan modalitāti, gan niansē teikumā ietverto domu, šīs funkcijas izriet viena no otras. Partikulu un modalitātes attieksmes latviešu valodniecībā ir analizētas salīdzinoši maz, pētījumi skāruši galvenokārt atsevišķas partikulas un to modālo semantiku – *it kā* (Kalnača 2010, Chojnicka 2010), *sak* (Kalviša 2013). Partikulu nozīmes pētniecībai maģistra darbā „Partikulu nozīme izteikuma struktūrā” pievērsusies Evelīna Zilgalve (Zilgalve 2011). E. Zilgalve aplūkojusi partikulu izpratni, dalījumu un raksturojumu tradicionālajā gramatikā, taču partikulu nozīme modalitātes izteikšanā šajā pētījumā nav analizēta. Autore tikai norāda, ka partikulas izsaka epistēmisko modalitāti (Zilgalve 2011(a), 26). E. Zilgalve savos pētījumos pievērsusies arī partikulu un gramatizēšanās attieksmēm (Zilgalve 2013), saistībai ar izteikuma slēptā satura izteikšanu (Zilgalve 2011(b)) u. c. jautājumiem. Nikole Naua (*Nicole Nau*) un Norberts Ostrovskis (*Norbert Ostrowski*) pētījuma „Particles and Connectives in Baltic” (2010) ievaddaļā arī norāda tikai uz atsevišķām partikulām un to saistību ar evidencialitāti, īpaši uzsverot vācu valodas modālās partikulas. Pēc minētā pētījuma autoru domām, partikulu nozīmi ir grūti noteikt un tā ir atkarīga galvenokārt no konteksta un novietojuma teikumā (Nau, Ostrowski 2010, 9).

Latviešu valodā partikulu galvenā funkcija ir saistīta ar epistēmiskās modalitātes izteikšanu, tomēr atkarībā no konteksta vai runas situācijas atsevišķas partikulas var izteikt arī evidencialitāti. Ellija Ifantidu ir atzīmējusi, ka evidenciālas semantikas partikulas ne vienmēr norāda uz atstāstītu informāciju, bet tās var izteikt arī teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu vai tā vērtējumu (Ifantidou 2001, 163). Partikulu kā evidencialitātes marķētāju analīze ir aktuāls un problemātisks jautājums, jo analīzes gaitā cieši saskaras evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes jēdzieni. Šajā apakšnodaļā aplūkotās partikulas (*it kā, acīmredzot, visticamāk, sak*) var uzskatīt par izplatītākajām evidenciālas nozīmes marķētājām latviešu valodā, taču arī to lietojums ir saistīts ar epistēmiskās modalitātes izteikšanu. Izmantotie piemēri ekscerpēti no latviešu valodas korpusa *miljons-2.0* versijas.

ACĪMREDZOT

Vārdnīcās un teorētiskajā literatūrā atrodama dažāda vārda *acīmredzot* izpratne – tas tiek uzskatīts gan par apstākļa vārdu (Muižniece, Sināte, Kronīte-Sīpola 1997, 7; LLVV 1987, 15), gan partikulu (Blinkena 2009, 297; LLVV 2006, 15).

LLVV partikula *acīmredzot* tiek skaidrota kā sinonīms vārdiem *droši vien*, *iespējams* (LLVV, 1. sēj., 1972, 34).

MLLVG vārdu savienojums *acīm redzot* aplūkots nodaļā par modālajām partikulām un nosaukts par iespraustu jeb modālu vārdu savienojumu, kas izsaka runātāja attieksmi pret reālo īstenību. Galvenā šādu vārdu, vārdu savienojumu un teikumu funkcija ir semantiski sintaktiskā, proti, iespēja teikumam piešķirt dažādas modalitātes nokrāsas. Bieži ir grūti noteikt modālo vārdu sintaktisko funkciju robežas, piem., vārdu savienojums *acīm redzot* var būt gan ar apstākļa vārda, gan modāla vārda nozīmi (MLLVG 1959, 800).

A. Blinkena 1967. g. rakstā „Par *acīm redzot* un *acīmredzot* nozīmi un rakstību” norāda uz vārda *acīmredzot* semantiskās attīstības gaitu. Sākotnēji tas lietots kā absolūtā datīva konstrukcija, kurā vārdi *acīm* un *redzot* lietoti tiešajā leksiskajā nozīmē: *viņš to dara, [man] acīm redzot*. Laika gaitā šī vārdu savienojuma atsevišķie vārdi zaudējuši savu tiešo leksisko nozīmi un notikusi nozīmes diferencēšanās.

Vārdu savienojums lietots adverbiālā nozīmē, izsakot kāda procesa straujumu, ātru norisi arī tādos gadījumos, kad ar *acīm* nevar saskatīt pašu procesu, bet redzams procesa rezultāts.

Zāle aug acīm redzot. Bērns pieņemas svarā acīm redzot.

Šādā gadījumā vārdu savienojums ieguvis vienas jēdzieniskas vienības – ātri, strauji – nozīmi. Gramatiski šie vārdi tiek uztverti par vienu adverbiālas nozīmes saliktu teikuma locekli.

A. Blinkena norāda arī uz vārdu savienojuma modālo nozīmi – kādas parādības vai procesa varbūtība, šķietama iespējamība:

Viņš acīm redzot domā citādi.

Adverbiālas nozīmes izteikšanai tiek paturēts sākotnējais šķirtais rakstījums *acīm redzot* un ar komatiem nav atdalāms. Modālas nozīmes izteikšanai *acīmredzot*

raksta vienā vārdā. Tas izsaka runātāja modālu attieksmi pret teikumā nosauktās darbības iespējamu varbūtību, tiek lietots ar tādu pašu nozīmi kā vārdu savienojums *droši vien* un nav atdalāms ar komatiem (Blinkena 1967, 77).

Analizējot latviešu valodas korpusā atrodamos piemērus (kopskaitā – apmēram 200), kuros lietota partikula *acīmredzot*, var šķirt vairākas nozīmes. Kā zināms, partikulu lietojuma īpatnības konstatējamas tikai plašākā kontekstā.

Partikula *acīmredzot* var tikt lietota izteikumos, kuros teksta autors balstījis savu teikto uz **konkrēti redzamām pazīmēm**:

- (5.58.) *Lappuses bija krietni apņurcītas, acīmredzot bieži šķirstītas.* (K)
- (5.59.) *Acīmredzot pirms dažiem gadiem te bija plosījusies vējgāze, īsts viesulis, jo koki gulēja krustām šķērsām.* (K)
- (5.60.) *Veča pienāca pie lievenēm manā priekšā un acīmredzot gaidīja, lai es viņai nāktu pretim kaut ar ieklepošanos.* (K)
- (5.61.) *Viņš pamanīja, ka Telma viņu rūpīgi vēro. Acīmredzot viņa nojauta Jozefa šaubas un domas, tāpēc, uzmetusi ātru skatienu pārējiem ģimenes locekļiem, papurināja galvu.* (K)

Šajos piemēros redzams, ka teksta autors balsta savu spriedumu uz dažādām pazīmēm, ar kuru palīdzību viņš vai nu rekonstruē iepriekš notikušu situāciju ((5.58.) un (5.59.) piemērā) vai raksturo konkrētājā brīdī notiekošo ((5.60.) un (5.61.) piemērā). (5.58.) piemērā grāmatas nolietotais izskats ļauj secināt, ka iepriekš tā ir bieži lasīta. (5.59.) piemērā par nesenā pagātnē notikušām stiprām vēja brāzmām liecina izgāztie koki. Šajos abos piemēros partikula *acīmredzot* marķē inferencialitāti. (5.60.) un (5.61.) piemērā teksta autors secina par konkrētās personas nodomiem, balstoties uz šīs personas izturēšanos. Arī šie piemēri nozīmes ziņā tuvi inferencialitātei. Tikai atšķirībā no pirmajiem diviem piemēriem teksta autors balsta savu spriedumu uz runas brīdī novērojamiem faktiem, kamēr (5.58.) un (5.59.) piemērā runa ir par pagātnē notikušas darbības rekonstruēšanu, balstoties uz runas brīdī novērojamām šīs darbības sekām.

Ir iespējami arī tādi izteikumi, kuros teksta autors izsaka secinājumu, balstoties uz **zināšanām vai novērojumiem par konkrēto situāciju**. *Acīmredzot* tādā gadījumā marķē teksta autora iepriekšēju pieredzi.

(5.62.) *Mūsu dienvidu kaimiņi lietuvieši sēni sauc par „grybai”. Šis vārds, acīmredzot, ir slāvu izcelsmes.* (K)

(5.63.) *Sievietes noveco ātrāk, taču dzīvo ilgāk. Tas acīmredzot ir saistīts ar vīrieša un sievietes lomas evolūciju.* (K)

(5.64.) *„Latvijas iedzīvotājus acīmredzot ietekmē ekonomiskā situācija, tāpēc viņi šovasar mazāk ceļoja,” uzskata Šmits.* (K)

(5.65.) *Ar šiem iesniegumiem acīmredzot jūs visi esat iepazinušies, visiem iesniegumi tika izdalīti.* (K)

(5.66.) *Bērni centīgi, ar labām balsīm, acīmredzot, ir arī skolotāju nopelns.* (K)

(5.62.) un (5.63.) piemērā teksta autors spriedumu balstījis uz savām zināšanām – par vārda iespējamo cilmi (5.62.) un par dzimumu evolūciju (5.63.). Tādējādi *acīmredzot* norāda, ka teksta autors ir pārliecināts par teikto. Nākamajos piemēros redzams, ka izteikumu saturs balstīts uz kādu iepriekšēju novērojumu vai iepriekš notikušu faktu, kas ļāvis izteikt konkrētu pieņēmumu. (5.64.) piemērā kā iemesls iedzīvotāju zemajiem ceļošanas rādītājiem tiek minēta ekonomiskā situācija. (5.65.) piemērā teksta autors paredz, ka visi iepazinušies ar iesniegumiem, jo tie iepriekš tika izsūtīti, savukārt (5.66.) piemērā bērnu labie sasniegumi tiek pamatoti ar skolotāju nopelnu. Resp., partikulas *acīmredzot* lietojums norāda uz teksta autora iepriekšēju pieredzi, kas ļauj izsacīt konkrēto apgalvojumu. Tās var būt zināšanas, novērojums, arī pieļāvums, kā nākamajā piemērā.

(5.67.) *Te acīmredzot jāpaskaidro, kā tad KNAB interpretēja savu kompetenci pirms 2004. gada likuma grozījumiem.* (K)

Teksta autors konkrētajā runas situācijā uzskata par pareizu atgādināt būtisku informāciju. *Acīmredzot* tādā lietojumā norāda, ka teksta autors pieļauj, ka kādam no klausītājiem vai lasītājiem konkrētā informācija varētu būt nezināma. *Acīmredzot* te marķē teksta autora nepārliecinātību par informācijas adresātu kompetenci.

Ja salīdzina partikulu *acīmredzot* ar LLVV sniegtajiem tās sinonīmiem *droši vien, iespējams*, tad jāsecina, ka *acīmredzot* semantiski izsaka lielāku pārliecību par teikto nekā partikulas *droši vien, iespējams*:

(5.68.) *Acīmredzot arī nākotnē varēsīm tikai ar skaudību apbrīnot Igaunijas ceļu labo kvalitāti ... (K)*

(5.69.) *Droši vien arī nākotnē varēsīm tikai ar skaudību apbrīnot Igaunijas ceļu labo kvalitāti ...*

(5.70.) *Iespējams, arī nākotnē varēsīm tikai ar skaudību apbrīnot Igaunijas ceļu labo kvalitāti ...*

Redzams, ka piemēri, kuros lietots *droši vien, iespējams* norāda uz drošas pārliecības trūkumu, šaubām par teiktā patiesumu. Taču *acīmredzot* lietojums norāda uz teksta autora pārliecību, kas pamatojas zināšanās vai pieredzē, līdz ar to radot lielāku paļāvību teiktā saturam. *Iespējams*, tas skaidrojams ar partikulas *acīmredzot* nosaukumā ietverto redzēšanas semantiku. Turklāt jāpiebilst, ka tāpat kā verba *redzēt* lietojumā (sk. 3. nodaļu) arī *acīmredzot* var raksturot gan vizuāli uztvertu informāciju, gan attiecināt vizualizēšanas procesu uz parādību, notikumu, darbību u. tml. izpratni.

Tāpat partikula *acīmredzot* visos lietojumos marķē teksta autora zināšanas, pieredzi, novērojumus, kas ļāvuši izteikt konkrētos secinājumus. Šie secinājumi var būt pamatoti gan ar konkrētām ārējām pazīmēm (piem., personas izskats, uzvedība, rīcība; kādas parādības, notikuma, darbības ārējas sekas u. c. vizuāli uztveramas pazīmes), gan ar teksta autora rīcībā esošiem apsvērumiem. Partikulu *acīmredzot* var uzskatīt par evidencialitātes leksisko marķētāju latviešu valodā, kas izsaka inferenciālu nozīmi.

VISTICAMĀK

Partikula *visticamāk* līdzīgi kā *acīmredzot* norāda, ka teksta autors, izsakot apgalvojumu par kādas darbības, fakta pastāvēšanu, balstās uz konkrēti redzamiem, dzirdamiem, zināmiem vai citādi nojaušamiem apsvērumiem. Tā kā konkrētie fakti nav zināmi tieši, bet izsecināti pēc dažādām pazīmēm, *iespējams* runāt par partikulas

lietojumu inferenciālā nozīmē. Partikulas *visticamāk* lietojums norāda uz diezgan lielu teksta autora pārliecību par teiktā patiesumu. Arī šīs partikulas lietojums saistīts galvenokārt ar divu tipu izteikumiem. Korpusā tika atrasts 301 izteikums, kurā lietota partikula *visticamāk*.

Pirmkārt, *visticamāk* lietota izteikumos, kuros apgalvojums balstīts uz konkrētām ārējām pazīmēm – redzamām vai dzirdamām:

- (5.71.) .. *pēdējā laikā nereti atskanējuši remontdarbiem raksturīgi trokšņi, kā arī nākušas specifiskas, būvdarbiem raksturīgas smakas. Visticamāk, arī vakar tur noticis remonts.* (K)
- (5.72.) *Ja tās ievelkas, pievienojas temperatūra, klepus un citi simptomi, visticamāk ir pievienojusies kāda baktēriju infekcija.* (K)
- (5.73.) *Dažos zīmējumos un kādos blakus tēlos ir jaušama neliela nedrošība, kas, visticamāk, nav pašu bērnu, bet gan pieaugušo nedrošība.* (K)
- (5.74.) *Naudaszīmes, visticamāk, bija izgatavotas ar printeri, tāpēc viltojums bija viegli atklājams.* (K)

Visos minētajos piemēros teksta autors balstījis savu teikto uz dažāda veida ārējo pazīmju pamata. (5.71.) piemērā apgalvojums, ka ir noticis remonts, tiek saistīts ar zināšanām par dzirdētiem remontdarbu trokšņiem. (5.72.) piemērā slimības simptomi ir tie, kas liecina par slimības saasinājumu. (5.73.) piemērā izteiktais apgalvojums par bērnu emocionālo stāvokli pamatojas ar viņu zīmējumos attēloto. (5.74.) piemērā naudaszīmju kvalitāte norāda uz viltojumu. *Visticamāk* visos šajos gadījumos norāda uz teksta autora rīcībā esošiem pārliecinošiem apsvērumiem, kas balstīti uz konkrēti novērotiem faktiem.

Otrkārt, līdzīgi kā analizējot partikulu *acīmredzot*, arī *visticamāk* tiek lietots izteikumos, kuros teksta autors izsaka apgalvojumu, balstoties uz konkrēti zināmiem, pieredzētiem faktiem:

- (5.75.) *Vidusskolas klasēs skolēnu ir ļoti maz, tādēļ, visticamāk, jau nākamajā mācību gadā izglītības iestāde tiks reorganizēta un kļūs par internātpamatskolu.* (K)
- (5.76.) *Rīgā šādus automātus paredzēts uzstādīt pēc Jāņiem. Visticamāk, pasažieri tos varēs lietot no jūlija.* (K)

(5.77.) *Starptautisko biroju funkcija arī tuvākajos nākotnes gados Rīgā, visticamāk, nespēs attīstīties, jo parasti visaugstākā biroja telpu platība ir tādās pilsētās, kas ir starptautiskas nozīmes finanšu centri.* (K)

Visu šo piemēru pamatā ir teksta autora zināšanas, kas ļāvušas izteikt konkrēto apgalvojumu. Arī šāda veida izteikumus var saistīt ar inferenciālu nozīmi.

Partikula *visticamāk* izteikumā veic divu veidu funkcijas:

- 1) norāda uz apgalvojuma pamatā esošiem novērojumiem, zināšanām;
- 2) izsaka teksta autora pārlicības pakāpi un attieksmi pret izteikuma saturu.

Līdz ar to var secināt, ka izteikums ietver gan evidenciālu, gan epistēmisku nozīmes komponentu, kas ir savstarpēji saistīti un izrietoši viens no otra. Kā jau iepriekš darbā tika minēts, liela daļa evidenciālas nozīmes marķētāju izsaka arī epistēmisku vērtējumu.

SAK

Partikula *sak* ir atšķirīga no pārējām partikulām tieši ar semantiku, kā arī lietojuma dēļ. Teorētiskajā literatūrā šī partikula reti tiek minēta partikulu uzskaitījumā. Tā nav minēta ne MLLVG, ne „Latviešu valodas gramatikā” (2013), ne nelokāmo vārdšķiru apskatā „Latviešu valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība”. Partikula *sak* tiek minēta V. Kalmes pētījumā par nelokāmajām vārdšķirām latviešu valodā, kur ierindota attieksmes partikulu grupā un saistīta ar vērtējošās nozīmes izteikšanu (Kalme 2001, 56–63). V. Kalme atzīmē, ka vērtējuma partikulas, norādot uz runātāja attieksmi pret teikto, it kā novērtē teikuma saturu, izsakot nožēlu, iespējamību, šaubas, nedrošību u. c. nozīmju nianses. Vēl pie vērtējuma partikulām minētas šādas partikulas: *diemžēl, droši vien, laikam, nūdien, tātad, varbūt* (Kalme 2001, 63).

LLVV teikts, ka „partikulu *sak* lieto, lai samazinātu izteikuma kategoriskumu, arī lai norādītu uz domas aptuvenu izpaušmi, minējumu u. tml.” (LLVV 7₁ 1989, 126).

V. Kalme raksturo partikulu *sak* šādi: „Ar partikulu *sak* norāda uz kādas citas personas teikto, uz domas minējumu. Dažkārt tā tiek lietota ar ironisku nozīmes nokrāsu.” (Kalme 2001, 63)

Savukārt A. Holvūts rakstā „Denotatīvs un interpretatīvs lietojums: par dažu latviešu valodas verba modālo formu nozīmi”, analizējot atstāstījuma un īstenības izteiksmes interpretatīvo un denotatīvo nozīmi, salīdzinājumam raksturo arī partikulas *sak* lietojumu. Autors norāda, ka, lietojot indikatīvu, blakus denotatīvajai nozīmei iespējama interpretatīvā: runātājs šķietami identificējas ar subjektu, runā it kā viņa vārdā, no kā var rasties ironijas efekts. A. Holvūts apgalvo, ka līdzīgs efekts ir partikulas *sak* lietojumā: „Partikulai *sak* nemēdz būt tieša citējuma nozīmes, jo tā ir raksturīga pilnīgi gramatikalizētajiem atstāstījuma rādītājiem. Tāpēc tā arī varēja specializēties „domas minējuma” (vai arī piedēvējuma nozīmē). Bet šīs partikulas lietojums nav gramatikalizēts vai obligāts, un parasti „citējuma” un domas piedēvējuma” opozīcija atspoguļojas tikai izteiksmju lietojumā (atstāstījuma forma : indikatīvs).” (Holvuts 2002, 171–172)

Tomēr, aplūkojot partikulas lietojumu, jāsecina, ka ar tās palīdzību it kā tiek novirzīta atbildība par teikto, piedēvējot to citai personai, un samazināts izteikuma kategoriskums, taču tajā pašā laikā tā drīzāk izsaka attieksmi pret teikto no teksta autora pozīcijām, nevis balstoties uz kāda teikto. Tādā ziņā šīs partikulas lietojums ir īpatnējs: teksta autors izsaka pats savu attieksmi un minējumu, kas savukārt izsecināts no kādas personas rīcības, darbības. Apgalvojuma tiešums ir neitralizēts, izteikums iegūst minējuma, iespējamības modālu nozīmi, resp., teksta autoram ir savs situācijas redzējums, un konkrētam adresātam tiek piedēvēta iespējamā attieksme pret šo situāciju. Teksta autora subjektīvs vērtējums var tikt interpretēts kā citas personas viedoklis. Lai arī partikula *sak* radusies no darbības vārda *sacīt*, kas saistāms ar renaratīva nozīmi, tomēr partikulas lietojums norāda, ka izteikumiem piemīt inferenciāla nozīme. Partikulā ietvertā sacīšanas semantika ir saglabājusies, tomēr tā ieguvusi papildu nozīmi – domas piedēvējums, vērtējums.

Analizējot latviešu valodas korpusā atrastos piemērus, jāsecina, ka partikula *sak* lietota galvenokārt trīs tipu izteikumos.

Pirmkārt, partikula *sak* lietota izteikumos, kur ar tās palīdzību tiek norādīta teksta autora izpratnē radusies citas personas iespējamā atbilde vai reakcija uz kādu situāciju, resp., teksta autors izvērtē, kāda varētu būt personas attieksme pret konkrēto situāciju:

(5.81.) *Vecim sejā noraustījās tā kā dusmas, sak, viņa veco, labo zābaku noaunamo dēlīti sadedzināt, uh, pagāni!* (K)

- (5.82.) *Kāds puisis nosmejas, kāda kundzīte ar pirkstu griež pie deniņiem, sak, prātiņ, nāc mājās.* (K)
- (5.83.) *Elenas kundze piebremzēja, un viņa piesita priekškājiņu – sak, netraucējiet. Tas bija tik neprasti – pilsētas parkā stirnas.* (K)
- (5.84.) *Labi, ka vecaistēvs bija mājās. Paņēma bisi. Sak, ja tu suni, tad es tevi.* (K)
- (5.85.) *Bijuši kolēģi, kas aizbraucējos nolūkojušies pa logu ar smīniņu, sak, redzēs, kas sanāks.* (K)

Šāda veida izteikumos, piedēvējot kādai personai iespējamu reakciju, atbildi vai rīcību, vienlaikus tiek pausta arī teksta autora attieksme pret izteikumu, kas izriet no secinājuma (balstoties uz personas izturēšanos, izskatu) vai zināšanām par otru personu. *Sak* semantikā tādos gadījumos diezgan spēcīgi var sajust darbības vārda *sacīt* semantiku. Teksta autors savā veidā interpretē, ko otra persona konkrētajā situācijā varētu sacīt, kā reaģēt. Tas, vai konkrētajā momentā persona tiešām izsaka savu attieksmi, un kāda tā ir, netiek konkretizēts. *Sak* tādos gadījumos marķē evidencialitāti, konkrēti – inferenciālo nozīmi, jo apgalvojums tiek izteikts un iespējamā personas vai dzīvas būtnes reakcija prognozēta, balstoties uz dažādām ārējām pazīmēm.

Dažos gadījumos ir pat grūti konstatēt, vai *sak* pauž teksta autora vērtējumu vai lietots darbības vārda formā ar apostrofētu galotni un tiešām norāda uz personas teikto:

- (5.86.) *Darbiniece sākusi lasīt morāli: bijusi neapmierināta, pārmetusi, sak, ko te meklējat, vai nezināt, ka svešiem neko nedrīkst dot.* (K)
- (5.87.) *Bērni nāca pie manis. Jā, toreiz nāca, sak, mamm', dod to un to. Naudu, to viņiem vajadzēja. Nekad nelūdza padomu.* (K)
- (5.88.) *Vai nav aizdomīgi, ja laika prognozē paziņo, sak, vietām līs, bet līs Druvienā, Lizumā, Galgauskā, tikai „Mežķidās” ne... .* (K)
- (5.89.) *Kad Začīne laimē ievaimājusies, sak, kam lai saka paldiesu, bodniece atteikusi, ka vīrietis vārdu nenosaucis.* (K)

Daudzos gadījumos attieksme tiek piedēvēta nevis konkrētai personai, bet personu grupu pārstāvošam veidojumam – valdībai, mūziķiem, ministrijai u. c.:

- (5.90.) *Es nesūkstīšos par atsevišķu dziedātāju „pofigismu” pret savu sniegumu – sak – manam sponsoram patīk, tādēļ viss ir o. k. (K)*
- (5.91.) *.. izmetīs vēstures mēslainē visus tos solījumus, kas ir doti pirms vēlēšanām? Sak’, muļķe tauta – ievēlējāt mūs, un nu tagad jūs redzēsiet! (K)*
- (5.92.) *Finanšu ministrija tūlīt samazināja savu dāsno 14 miljonu piedāvājumu. Sak’, ja jau jūs atradāt līdzekļus pie sevis, tad mēs jums 14 miljonus vairs nedosim! (K)*
- (5.93.) *.. bet es ļoti negribētu, lai, plānojot 2010. gada budžetu, valdība atkal plātītu rokas: sak’, mēs neko nevaram izdarīt. (K)*

Otrkārt, *sak* norāda uz paša teksta autora domām un attieksmi, resp., kā pats runātājs reaģē, attiecas pret konkrēto situāciju:

- (5.94.) *Kādreiz viņam prātā bija ienākušas tādas domas, sak, kas būtu, ja Anna aizbrauktu projām uz kādu nedēļu .. . (K)*
- (5.95.) *Tu pat paredzēji, ka es Tev varētu piezvanīt un pakontrolēt, sak, kur gan Tu esi pazudis. (K)*
- (5.96.) *.. es attopos, ka nedrīkst pieminēt tās nešķīstenes, pieliku pirkstu pie lūpām, sak, kuš! Valdies! Nepiemini! (K)*
- (5.97.) *„Iegāju veikalā, bet te ir tikai sievietē!” Sak, kāda tur vairs var būt runa par tehniku. (K)*

Arī tādā gadījumā var just partikulas un darbības vārda semantisko mijiedarbi, jo sacīšanas semantika nenoliedzami saglabājas arī šāda veida piemēros.

Treškārt, *sak* atkarībā no konteksta norāda arī attieksmi pret situāciju, tikai tā drīzāk ir nevis kādas konkrētas personas attieksme, bet sabiedrības attieksme kopumā, nekonkretizējot personu. Arī šajos gadījumos pats teksta autors norāda, kāda šī attieksme varētu būt.

- (5.98.) *Viens otrs pat varbūt neatminas tādu aktieri. Sak, Džeku Nikolsonu zinām, Bredu Pitu arī, bet kas, pie velna, ir Vinnijs Džonss?* (K)
- (5.99.) *.. koncerti atgādina vecu perdaku salidojumu, kas izraisa labākajā gadījumā nožēlu – sak, veči, būtu nu metuši mieru un beiguši smīdināt cilvēkus.* (K)
- (5.100.) *.. bija jaunu brīvdomātāju pulciņš, kuru tobrīd vēl neviens neuztvēra nopietni, sak, paplosīsies jaunieši un norims.* (K)
- (5.101.) *.. jo sliktāk kādai nozarei mūsu valstī klājas, jo stabilāk ministrs jūtas savā krēslā. Sak, tikai viņš viens var izstrēbt to, ko pats savārijis!* (K)

Visos aplūkotajos gadījumos var secināt, ka partikulas *sak* semantikā blakus tā modālajai nozīmei, kas pauž teksta autora attieksmi, saglabājas arī darbības vārda daba. Aplūkojot visus analizētos piemērus no struktūras viedokļa, redzams, ka teikumi vai teikuma daļas pirms un pēc partikulas *sak* pilnībā atšķiras laika un verba izteiksmes ziņā. Tas liecina, ka partikula it kā shematiski sadala teikumu tiešās runas un piebildes daļā:

X saka (vai cits runāšanas verbs): „xxx xxx xxx.”

Piebilde

Tiešā runa

Labi, ka vecaistēvs bija mājās. Paņēma bisi. Teica: „Ja tu suni, tad es tevi.”

Arī šis fakts norāda uz partikulas ciešo saistību ar darbības vārda dabu.

Izteikumiem, kuros lietota partikula *sak*, izsakot teksta autora attieksmi un vienlaikus situācijas dalībnieka domu minējumu vai piedēvējumu, piemīt epistēmiskā modalitāte. Gadījumos, kad situācijas vērtējums balstīts uz konkrētām pazīmēm, resp., teksta autors izsaka situācijas dalībnieku domu minējumu, ņemot vērā to pazīmes vai rīcību, var runāt par evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes mijiedarbi.

Darbības vārda *sacīt* forma *saka (sak')* sāsinājusies, atšķīrusies no paradigmas un sastingusi vienā formā. Nostiprinājies tās lietojums partikulas funkcijā, norādot uz domas aptuvenu izpaušmi, minējumu vai piedēvējumu. Partikula *sak* radusies darbības vārda formas *saka* leksikalizācijas procesa rezultātā. Šīs formas lietojums

valodā ir nostiprinājies un tiek lietots partikulas funkcijā, norādot uz domas aptuvenu izpausmi, minējumu vai piedēvējumu.

Partikula *sak* tiek lietota tādos gadījumos, kad teksta autors savu izteikto spriedumu piedēvē citam subjektam, resp., izsaka to kā citas personas viedokli, domu minējumu. Iespējami gadījumi, kad *sak* tiek attiecināts arī uz paša teksta autora domām, norādot runātāja attieksmi. Izsakot citas personas domu minējumu, teksta autors zināmā mērā pauž arī savu konkrētās situācijas redzējumu, tādēļ partikula *sak*, no vienas puses, norāda uz domu piedēvējumu citai personai, bet, no otras puses, izsaka arī teksta autora nostāju.

Viens no būtiskākajiem aspektiem, kas liek paraudzīties uz šo partikulu kā atšķirīgu salīdzinājumā ar pārējām, ir tāds, ka šī partikula atšķirībā no citām savā semantikā joprojām ir spilgti saglabājusi darbības vārda dabu. Lai arī šī partikula ir atrāvusies no darbības vārda paradigmas un sastingusi noteiktā formā, tā tomēr ļoti nepārprotami norāda uz runāšanas semantiku un savā būtībā saikni ar darbības vārda kodolu nav zaudējusi. Kaut arī tā marķē teksta autora attieksmi, tā norāda arī šīs attieksmes saturu, it kā projicē teksta autora domas. No vienas puses, *sak* ir palīgvārds, no otras puses, saglabā sevī patstāvīga vārda kodolu.

V. Plungjans analizējis dažādu krievu valodas partikulu saistību ar evidenciālas nozīmes izteikšanu, tostarp partikulas *mol* 'sak' lietojumu. Partikula *mol* krievu valodā izsaka līdzīgu nozīmi kā partikula *sak*. Partikulu *mol* bieži lieto, lai norādītu, piem., uz žesta, skatiena, mīmikas nozīmi vai izteiktu nepateiktus, bet, iespējams, nodomātus vārdus (Plungjan 2008, 292–293). Līdzīgi kā latviešu valodā arī krieviski ar partikulas *mol* palīdzību var interpretēt citas personas vārdus vai piedēvēt domas dzīvniekam vai pat priekšmetam.

Partikula *sak* var tikt attiecināta uz izteikumiem, kuru autors visos gadījumos ir pats teksta autors. Viņš vai nu piedēvē kādai personai, dzīvai būtnei vai pat lietai domas vai interpretē vārdus, kuru autors var būt vai nu viņš pats vai cita persona. Zīmīgi, ka teiktā interpretācija var attiekties gan uz reāli izteiktiem vārdiem, gan arī uz vārdos neizteikto, bet teksta autora apziņā radušos nojautu, par to, kā konkrētā persona varētu reaģēt. Kā norāda V. Plungjans, analizējot partikulu *mol*, tās galvenais nozīmes komponents ir aptuvens sākotnējā teksta (ja vien tāds eksistē) pārstāsts. Partikula signalizē, ka teiktā saturs netiek atstāstīts precīzi, bet tiek it kā transformēts atkarībā no teksta autora komunikatīvā nolūka. Transformācija attiecas arī uz dažādu

ārēji redzamu pazīmju interpretēšanu, kā žests, mīmika u. tml. Tādā gadījumā teksta autors pats iedomājas, ko persona konkrētajā situācijā varētu sacīt, un izsaka šo domu minējumu jau savā vārdā, ar partikulas palīdzību norādot, ka pat teiktā patiesumu nav drošs un ka tas ir tikai minējums (Plungjan 2008, 292–293). Autors noraida partikulas *mol* saistību ar evidenciālas nozīmes izteikšanu, jo tā galvenokārt saistīta ar paša teksta autora attieksmes paušanu, nevis sveša teksta pārraidi. Tādējādi izteikumi ar šo partikulu tiek saistīti nevis ar norādi uz netieši saņemtas informācijas marķēšanu, bet modālas nozīmes izteikšanu. Turklāt konkrētais modalitātes tips nosaukts netiek, jo, pēc V. Plungjana domām, partikula saistāma ar īpašu vērtējošās modalitātes tipu, kam pagaidām modalitātes teorētiskajā aprakstā vēl nav atbilstoša termina (Plungjan 2008, 308). Attiecinot V. Plungjana sacīto arī uz partikulas *sak* funkcijām, jāsecina, ka teiktais lielā mērā attiecināms arī uz latviešu valodas partikulu. Arī partikula *sak* galvenokārt raksturo teksta autora pozīciju, nevis norāda uz informācijas pastarpināto raksturu. Daudzos gadījumos teksta autors savā apziņā rada minējumu, ko izsaka kā citas personas viedokli, vai arī interpretē iepriekš sacītus vārdus. Abējādā gadījumā teiktais nosacīts ar teksta autora pozīciju, attieksmi pret situāciju. Tomēr latviešu valodā partikula *sak* var izteikt arī evidenciālu nozīmi gadījumos, kad teksta autors pamato savu apgalvojumu ar konkrētiem novērojumiem.

IT KĀ

Partikulu *it kā* teorētiskajā literatūrā līdz šim analizēta saistībā ar tai piemītošo evidenciālo nozīmi (Chojnicka 2009(a); 2010(a); Kalnača 2010). Analizējot partikulas *it kā* lietojuma gadījumus, var secināt, ka šī partikula atkarībā no konteksta var būt saistīta gan ar renaratīva, gan inferencialitātes izteikšanu. Tā kā semantiski partikulas lielākoties ir saistītas ar inferenciālas nozīmes marķēšanu, tad arī partikula *it kā* tiek analizēta nodaļā par inferencialitāti, taču tiks pieminēti arī gadījumi, kad šī partikula attiecas uz renaratīva nozīmi.

Dz. Paegle norāda, ka partikula *it kā* izsaka nenoteiktību vai šaubas ar salīdzinājuma nokrāsu, un ierindo to nozīmju niansētāju jeb neīsto modālo partikulu grupā (Paegle 2003, 211). Turpretī V. Kalme partikulu *it kā* ierindo salīdzinājuma partikulu grupā, attiecinot to uz attieksmes jeb modālajām partikulām (Kalme 2001, 62).

Partikula *it kā* atkarībā no konteksta var izteikt dažādas nozīmes. Visbiežāk partikula *it kā* tiek lietota izteikumos, lai norādītu, ka teksta autors nav pārliecināts par teiktā patiesumu, šaubās par to:

- (5.102.) *Miegs it kā nāca, it kā nenāca.* (K)
- (5.103.) *Kādā lapā Aleksis atkal ieraudzīja it kā pazīstamas, jaunas sievietes fotogrāfiju.* (K)
- (5.104.) *Izvadītās lietas it kā pārklājās ar spīdīgu lakas slāni.* (K)
- (5.105.) *Mežrags nospēlēja dažas it kā ļoti pazīstamas notis ...* (K)

Šajos piemēros ar partikulas *it kā* palīdzību tiek neutralizēts izteikuma tiešums, teksta autors distancējas no saviem vārdiem. Tāda veida izteikumos nepārprotami izpaužas epistēmiskā modalitāte.

Partikula *it kā* tiek lietota arī gadījumos, kad izteikums balstīts uz informāciju, ko teksta autors visdrīzāk saņēmis no citiem avotiem vai secinājis pēc kādām pazīmēm, un tādēļ nejūtas pārliecināts par tās patiesumu:

- (5.106.) *Pievakarē viņi iznāca pie kāda it kā apdzīvota ciema.* (K)
- (5.107.) *Anna pateicīgi saņēma Vovana dārgumu – vācu armijas blašķe bija jau tapusi leģendāra, tā it kā bija piederējusi kādam Vovana sencim ...* (K)
- (5.108.) *Alsungas muzejā atradis informāciju par Grīnbergu senkapiem, kas it kā atradušies Zvirgzdu ezera krastā.* (K)
- (5.109.) *Kādu lietu par kaimiņieni, kas it kā vēlu naktī skaļi klausījies mūziku un klaudzinājusi pa grīdu, komisija nolēma izbeigt ...* (K)

Šajos piemēros runa ir par informāciju, par kuras ticamību teksta autors galvot nevar, jo konteksts liecina, ka tā saņemta pastarpinātā ceļā un nav novērota tieši. *It kā* tādā lietojumā marķē informācijai piemītošo netiešo raksturu un vienlaikus norāda uz teksta autora šaubām par teiktā saturu. Tādējādi var uzskatīt, ka šāda veida izteikumos sinkrētiski izpaužas gan evidencialitāte, gan epistēmiskā modalitāte.

Gadījumos, kad, lietojot *it kā*, tiek runāts par secinājumiem, kas radušies novērojumu ceļā, partikula norāda uz inferenciālas nozīmes klātbūtni:

- (5.110.) *Kādā lapā Aleksis atkal ieraudzīja it kā pazīstamas, jaunas sievietes fotogrāfiju.* (K)
- (5.111.) *Mežrags nospēlēja dažas it kā ļoti pazīstamas notis ...* (K)
- (5.112.) *.. viņš it kā nebija neglīts ...* (K)
- (5.113.) *Pievakarē viņi iznāca pie kāda it kā apdzīvota ciema.* (K)

Iespējami arī gadījumi, kad partikula *it kā* tiek lietota kombinācijā ar atstāstījuma izteiksmi un tādējādi saistīta ar reneratīva nozīmi.

- (5.114.) *Sievas draudzene piezvanīja kādai savai paziņai, kura it kā zinot šo to par tradīcijām.* (K)
- (5.115.) *Viņš it kā būšot pēc stundas, un pa to laiku mēs varētu paēst pusdienas vienā vietā netālu.* (K)
- (5.116.) *19. gadsimta vidū peldkostīms kļuva divdaļīgs. Šī tendence it kā nākot no Vācijas.* (K)
- (5.117.) *Pēc bērna māte stāstītā, viņa it kā esot gatavojusies vannot bērnu, kad tas iekritis verdošā ūdenī.* (K)

Šāda veida teikumos evidencialitāti marķē atstāstījuma izteiksme, bet partikula *it kā* norāda, ka teksta autors nav atbildīgs par izteikuma patiesumu un, iespējams, šaubās par to. Vienlaikus *it kā* arī vēl vairāk akcentē informācijai piemītošo netiešo raksturu. Atrodoties līdzās atstāstījuma izteiksmei, tā uzsver, ka teksta autors nav atbildīgs par teikto un distancējas no tā. A. Kalnača norāda, ka *it kā* tādos gadījumos tikai paspīgtina evidenciālo nozīmi, izsakot šaubu vai neticības niansi, bet nav izšķirošs evidencialitātes rādītājs (Kalnača 2010, 45). Tāda veida teikumos savijas reneratīvs un epistēmiskā modalitāte.

Salīdzinot piemērus, kuros *it kā* lietots savienojumā ar atstāstījuma izteiksmi, ar gadījumiem, kad *it kā* tiek lietots kombinācijā ar īstenības izteiksmi izteikumos,

kuros ir runa par no citiem avotiem saņemtu informāciju, gribētos tieši šāda veida izteikumos *it kā* saistīt ar reneratīva izteikšanu.

(5.118.) *Alsungas muzejā atradis informāciju par Grīnbergu senkapjiem, kas it kā atradušies Zvirgzdu ezera krastā.* (K)

(5.119.) *Kādu lietu par kaimiņiem, kas it kā vēlu naktī skaļi klausījies mūziku un klaudzinājuši pa grīdu, komisija nolēma izbeigt ...* (K)

It kā šajos piemēros ir vienīgais līdzeklis, kas liecina par informācijas pastarpināto raksturu, tādēļ uzmanība būtu īpaši pievēršama tieši šādiem lietojuma gadījumiem, kuros *it kā* var uzskatīt gan par evidencialitātes, gan epistēmiskās modalitātes marķētāju. Informācijas avots tādos gadījumos var arī nebūt minēts.

Nereti teikumā ar *it kā* netiek lietots verbs vispār, bet konteksts norāda, ka *it kā* marķē informācijas netiešo raksturu:

(5.120.) *Kolhozs ielika gucuļus. Tie padzīvoja un atkal prom. It kā par tālu no centra, it kā elektrības trūkums, it kā bailes no tuvīnā meža, it kā sazinās.* (K)

No piemēra var secināt, ka paši gucuļi vai kāds cits ir izplatījis informāciju par savas aizbraukšanas cēloņiem. Teikumā varētu tikt lietoti verbi gan īstenības, gan atstāstījuma izteiksmē:

(5.121.) *It kā esot bijis/bija par tālu no centra, it kā esot bijis/bija elektrības trūkums, it kā esot bijušas/bija bailes no tuvīnā meža ...*

J. Hojnica arī analizējusi partikulas *it kā* funkcijas latviešu valodā un secinājusi, ka partikula *it kā* gan viena pati, gan savienojumos ar atstāstījuma izteiksmi izsaka negatīvu attieksmi, sarkasmu un ironiju (Chojnicka 2009, 54; Chojnicka 2012, 182–183). Resp., teksta autors, izsakot informāciju, kas saņemta no citiem avotiem, norāda savu negatīvo un ironisko attieksmi pret to. Tomēr pilnībā negribētos pievienoties šim argumentam, jo valodas materiāls rāda, ka *it kā* un tā savienojumiem ar atstāstījuma izteiksmi ne vienmēr piemīt tieši negatīva vai ironiska nokrāsa. Visbiežāk tomēr ar *it kā* palīdzību tiek marķētas šaubas vai distancēšanās no izteikuma satura. Jāpiebilst gan, ka nav iespējams analizēt tikai partikulu kā nozīmes

izteicēju, jo konkrēto modālo vai evidenciālo nozīmi izsaka viss izteikums kopumā un bieži arī darbības vārda izteiksme, tādēļ ikvienā gadījumā, analizējot *it kā* funkcijas, ir jāizvērtē visa izteikuma un nepieciešamības gadījumā arī plašāka konteksta semantika.

A. Kalnača, analizējot partikulas *it kā* lietojumu dažāda veida izteikumos, norāda, ka šī partikula ir negramatiska modalitātes izteicēja latviešu valodā un izsaka teksta autora attieksmi, piešķirot teiktajam šaubu un nedrošības nianšes (Kalnača 2008, 42). Tādējādi A. Kalnača akcentē, ka *it kā* primāri izsaka epistēmisko modalitāti vai arī atkarībā no konteksta teikumā sinkrētiski izpaužas evidencialitāte un epistēmiskā modalitāte.

Daļa korpusā atrodamā materiāla rāda, ka partikula *it kā* bieži lietota teikuma sākumā, kur tās funkcija saistīta ar teksta autora attieksmes (galvenokārt – negatīvas) paušanu pret konkrēto situāciju:

- (5.122.) – *No kurienes tas ir? – viltīgi pajautāja Ilze, jau zinādama atbildi. – No tās filmas ar Leonardo di Kaprio. – Tas ir Šekspīrs. – It kā es nezinātu, ka tas ir Šekspīrs!* (K)
- (5.123.) *Ak, es stulbenis! It kā man nebūtu ko darīt! Visu rītu pa arhīvu meklējos kā govus pēc bulļa ...* (K)
- (5.124.) *„Šeit būs labi?” viņš pirms kāda krustojuma prasīja. Saprotams, ka nebūs, es nodomāju. It kā viņš nezinātu, ka mana tramvaja pietura atrodas kādu divdesmit minūšu gājiena attālumā.* (K)

Zīmīgi, ka visos gadījumos *it kā* atrodas teikuma sākumā un ir savienojumā ar vēlējuma izteiksmi. Šajos piemēros *it kā* izsaka atšķirīgu nozīmes niansi, kas saistīta ar negatīvas nostājas paušanu pret iepriekš notikušu situāciju. Resp., teksta autors norāda uz pretēju nostāju atšķirībā no iepriekš teiktā vai izdarītā. Tādējādi *it kā* tiek noliegts iepriekš paustais viedoklis vai paveiktā darbība. Piem., pirmajā piemērā teksta autors jūtas nepatīkami aizvainots, jo uzskata, ka sarunu biedrs domā, ka viņš neatpazīst konkrēto filmu. Tādējādi tiek lietota partikula *it kā*, akcentējot personas neapmierinātību ar sarunu biedra teikto. Arī šajā gadījumā piemēros izpaužas epistēmiskā modalitāte.

Krievu valodā partikulas *it kā* ekvivalents ir partikula *jakoby*, kas arī plaši analizēta kā epistēmiskās modalitātes un evidencialitātes leksiskā marķētāja. Lietojot partikulu *jakoby*, teksta autors norāda, ka nezticas teiktajam un apšaubā izteikuma saturu (Plungjan 2008, 304–305). Akcentēts arī, ka *jakoby* norāda uz teksta autora negatīvo attieksmi pret teikto (Kozinceva 2007(d), 94). Šī partikula krievu valodā netiek lietota, atsaucoties uz paša teksta autora teikto (Kozinceva 2007(d), 94), tomēr latviešu valodā *it kā* var lietot, teksta autoram atsaucoties arī uz saviem vārdiem:

(5.125.) *Es it kā esot solījusi ierasties mazliet agrāk.* (K)

Teksta autors tādējādi norāda, ka nav pārliecināts, vai tiešām iepriekš ir teicis par ierašanos agrāk.

Aleksandrs Ļetučijs (*Aleksandr Letuchij*) analizējis vairākas krievu partikulas un saikļus *kak budto* ‘it kā’, *budto* ‘it(in) kā’, *slovno* ‘gluži kā, it kā, taisni kā’, *kak by* ‘it kā’ u. c.) ar mērķi šķirt to funkcijas dažādās salīdzinājuma konstrukcijās. Autors aplūkojis dažāda veida izteikumus un mēģinājis šķirt tajās atrodamās konstrukcijas atkarībā no tā, vai konkrētā leksēma marķē salīdzinājumu vai izsaka evidenciālu nozīmi (Letuchij 2008, 215–238). Analīze galvenokārt balstījies uz visa izteikuma semantikas, kā arī konteksta. Arī latviešu valodā partikula *it kā*, lietota epistēmiskā nozīmē, vienlaikus izsaka gan salīdzinājumu, gan norāda uz teksta autora attieksmi. Abas nozīmes var īstenoties sinkrētiski vai arī atkarībā no izteikuma semantikas kāda no nozīmēm var dominēt:

(5.126.) *Lai tā nenotiktu, katrs varam domās pagriezt savu laiku atpakaļ un paraudzīties uz sevi dažādās situācijās it kā no malas.* (K) Dominē salīdzinājums.

(5.127.) *Literatūrai it kā vajadzētu vēstīt par lasītāju interesējošām tēmām ..* (K) Dominē teksta autora attieksme.

(5.128.) *Komponists it kā pakļauj savas muzikālās domas plūdumu žanram, kurš, protams, nav nejauši izvēlēts ..* (K) Abas nozīmes īstenojas sinkrētiski.

Taču gadījumos, kad *it kā* izsaka evidencialitāti, salīdzinājuma nozīme izteikumam nepiemīt:

- (5.129.) *Nesen man iznāca saruna ar tehniskā ziņā izcili apdāvinātu paziņu. Viņš it kā stāvēt uz nopietna un ļoti noderīga atklājuma sliekšņa.* (K)
- (5.130.) *Mums ļoti bieži ierodas cilvēki, kam sūdzības par sirdi pastāvējušas jau mēnešiem un gadiem ilgi. Viņiem it kā nav bijis laika pievērst uzmanību savai veselībai ...* (K)

Šajos piemēros *it kā* sinkrētiski izsaka evidencialitāti un epistēmisko modalitāti, bet salīdzinājuma nozīme tajos neparādās.

Kā redzams, partikulai *it kā* piemīt daudzveidīga semantika, kas atklājas, analizējot dažāda veida izteikumus. Var secināt, ka *it kā* atkarībā no konteksta var izteikt gan epistēmisko modalitāti, gan evidencialitāti, gan abas nozīmes vienlaikus. J. Hojnica norādījusi, ka *it kā* ir epistēmiskās modalitātes marķētājs ar evidencialitātes iezīmēm (Chojnicka 2009, 54). Šim apgalvojumam var piekrist, jo galvenā partikulas *it kā* funkcija ir epistēmiskās modalitātes izteikšana. Arī gadījumos, kad *it kā* izteikumā marķē evidencialitāti, līdztekus evidenciālajai nozīmei izpaužas epistēmiskā modalitāte.

6. Admiratīvs

Admiratīva saistība ar evidencialitāti teorētiskajā literatūrā tiek skaidrota dažādi. Admiratīvs līdz ar evidencialitāti tiek uzlūkoti gan par savstarpēji saistītiem jēdzieniem (Lazard 1999), gan par atsevišķām valodas kategorijām (DeLancey 1997; 2001). Admiratīvs attiecas uz informāciju, ko teksta autors uztver kā jaunu vai negaidītu (DeLancey 2001, 369–370). A. Aihenvalde norāda, ka admiratīvs ir gramatiska kategorija, kuras galvenā nozīme ir runātāja *nesagatavotais prāts*, negaidīta, jauna informācija un tai sekojošs pārsteigums (Aikhenvald 2004, 209). Kā jau teikts 1. nodaļā, terminu *admiratīvs* pirmais ierosinājis O. Dozo, kurš analizējis albāņu valodas verbu formas. Latviešu valodā var runāt par admiratīva leksiskajiem un gramatiskajiem rādītājiem, tāpēc līdzās inferencialitātei un reneratīvam tiek aplūkota arī admiratīva semantika un tā iespējamā izpausme latviešu valodā. Admiratīvs plaši analizēts Balkānu valodās, arī Ziemeļamerikas valodās (Jacobsen 1986; DeLancey 2001, 369), turku valodā (Aksu-Koç, Slobin 1986). Galvenie admiratīva teorētiskie principi formulēti Skota Delensija (*Scott DeLancey*) un Ž. Lazāra pētījumos (Lazard 1999; DeLancey 2001, 1997). Admiratīva formas semantiski un paradigmātiski bieži pārklājas ar evidencialitātes sistēmām (DeLancey 2001, 370). Nereti evidencialitātes izteikšanas līdzekļi attiecīgā kontekstā sinkrētiski izsaka arī admiratīva nozīmi. Atsevišķās valodās ir pat īpaši gramatiski līdzekļi, kas marķē cilvēka pārsteigumu (Aikhenvald 2004, 213). Starp admiratīvu un evidencialitāti tiek saskatītas gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Ž. Lazārs admiratīvu un evidencialitāti uzlūko kā piederošus pie plašākas kategorijas *mediatīva* (Lazard 1999). S. Delensijs uzskata, ka admiratīvs un evidencialitāte ir savstarpēji saistīti jēdzieni, tomēr, aplūkojot admiratīva izpausmi, pētnieks atzīst, ka dažās valodās admiratīvs tiek uzskatīts par īpašu semantisku un gramatisku kategoriju un nav saistīts ar evidencialitāti (DeLancey 2001, 370). S. Delensijs, analizējot admiratīvu, balstās uz tādas informācijas pretstatījumu, kas ir zināma un iekļauta runātāja pasaules ainā, un tādu informāciju, kas runātājam vēl ir jauna. Tāpat S. Delensijs norāda, ka admiratīva nozīme var īstenoties izteikumos, kas izsaka dažādas evidenciālas nozīmes (DeLancey 1997). Līdzīga iezīme vērojama arī latviešu valodā.

Ar admiratīva palīdzību teksta autors izsaka savu pārsteigumu, atklājot kādu iepriekš nezināmu faktu. Fakts tiek atklāts tikai runas momentā – teksta autors līdz pašam pēdējam brīdim nav bijis informācijas „īpašnieks” (Kozinceva 2007(a), 20). Teksta autors nav informācijas liecinieks, un pēkšņi atklātā situācija viņam šķiet pārsteidzoša. Iepriekšējais priekšstats par kādu parādību, lietu stāvokli runas brīdī tiek mainīts ar kāda negaidīta fakta atklājumu. Admiratīvs izsaka jaunu informāciju, par ko teksta autoram iepriekš nav bijis nojautas, tāpēc tā ir negaidīta. Evidencialitātes un admiratīva savstarpējās attiecības tiek interpretētas dažādi, jo, kā redzams, admiratīvs nav tipiska evidenciāla nozīme. Semantiski tas ietiecas gan tiešas, gan netiešas evidencialitātes sfērā, kā arī ir saistāms ar epistēmisko modalitāti. V. Hrakovskis, raksturojot admiratīva nozīmi, norāda, ka teksta autors uztver informāciju nepastarpinātā veidā, taču šī informācija ir ar papildnozīmes komponentu (Hrakovskij 2007, 618). Tomēr parasti admiratīvs tiek analizēts kā netiešas evidencialitātes tips. Atšķirīga izpratne par admiratīva semantiku ir Igoram Meļčukam (*Igor' Mel'chuk*), kurš šķir divus nozīmju tipus, kas raksturo personas attieksmi pret izteikumu – mentālo un/vai emocionālo attieksmi un evidencialitāti, kas norāda, kādā veidā informācija saņemta. Taču autors admiratīvu saista nevis ar evidencialitāti, bet tieši ar emocionālo attieksmi (Mel'chuk 1998, 197).

Admiratīvu min arī V. Plungjans, norādot, ka tas līdzās netiešas informācijas nozīmēm (inferencialitātei un renaratīvam) ir sastopams Balkānu valodās, turklāt tam piemīt arī modāla nozīme. Tiek uzskatīts, ka negaidīts situācijas atklājums ir īpašs veids, kā persona saņem par to informāciju (Plungjan 2000, 323–324). V. Hrakovskis atzīst, ka admiratīva marķētāji var būt atrodami arī tādā valodā, kurā nav evidencialitātes kategorijas, piem., krievu valodā (Hrakovskij 2007, 619).

A. Aihenvalde norāda, ka admiratīva nozīme gramatiski izpaužas arī lietuviešu un igauņu valodā atstāstījuma izteiksmes 1. personas lietojumā, kad runātājs izsaka pārsteigumu un runa ir par situāciju, kas bijusi ārpus runātāja kontroles (Aihenvald 2004, 200, 225; Gronemeyer 1997, 99), tomēr B. Vīmers norāda, ka lietuviešu valodā nav īpašu admiratīva rādītāju (Vimer 2007, 237). Kā jau minēts 4.1.1. nodaļā, arī latviešu valodā iespējams 1. personas lietojums atstāstījuma izteiksmē gadījumos, kad teksta autors nepiekrīt vai ir pārsteigts par apgalvojumu. Tādā gadījumā atstāstījuma izteiksmes lietojums izsaka ironiju un visbiežāk norāda uz runātāja negatīvu attieksmi pret izteikumu.

Latviešu valodā pārsteigumu par negaidītu informāciju var paust dažādos veidos, tomēr kā vienu no raksturīgākajiem var minēt darbības vārdu *izrādīties* un tā konstrukciju *kā izrādās*. Darbības vārda *izrādīties* krievu valodas ekvivalents *okazyvat'sja (okazyvaetsja)* minēts kā admiratīva leksiskais marķētājs krievu valodā (Hrakovskij 2007).

Izrādīties („Latviešu valodas vārdnīcā” (LVV 1987, 324).

1. Atklāties, noskaidroties, ka pastāv (kāds fakts); būt tādām, kam atklājas kāda īpašība, pazīme, kas ir pretrunā ar paredzēto, domāto.

Izrādījās, ka upe ir ļoti dziļa. Viss izrādījās pavisam citādi. Izrādījās, ka tā nemaz nav. Jaunais darbinieks izrādījās ļoti atsaucīgs.

2. Izrādīt sevi; izlielīties.

Izrādīties ar savu spēku. Izrādīties draudzenēm jaunajā tērpā.

3. Trešā pers. *likties, šķist*.

Tas viņam tikai tā izrādījās.

Ar admiratīva semantiku var saistīt pirmo nozīmi.

Darbības vārda *izrādīties* lietojums izteikumā var kombinēties ar citām evidencialitātes nozīmēm. Līdztekus admiratīva nozīmei izteikumā var būt norāde uz izteikuma pamatā esošo informācijas avotu:

- admiratīvs + inferencialitāte;
- admiratīvs + renaratīvs;
- admiratīvs + tieša evidencialitāte.

Darbības vārda forma *izrādās* var atrasties izteikumā, kura pamatā var būt jebkura tipa informācijas avots. Informācija var būt saņemta gan tieši, gan pastarpināti. Savukārt pastarpinājums var būt dažāda veida – informācija var būt saņemta no citas personas, secinājumu ceļā vai balstīties uz dažādiem novērojumiem, resp., pārstāvēt visus evidencialitātes tipus.

Turpmākajā darba daļā tiks apskatīts darbības vārda *izrādīties* lietojums dažāda veida izteikumos un tā saistība ar evidencialitātes izteikšanu. Piemēru apkopojums un analīze veikta, balstoties uz latviešu valodas korpusa materiāla.

Admiratīvs + inferencialitāte

Izteikums, kas ietver darbības vārdu *izrādīties*, var izteikt informāciju, kas saistīta ar paša teksta autora secinājumiem, kuri balstīti uz konkrētām pazīmēm vai loģiskiem spriedumiem. *Izrādīties* tāda veida izteikumos norāda, ka redzētais vai secinātais ir jauna un negaidīta informācija, kas iepriekš nav bijusi zināma, jo pazīmes vai iepriekšējs spriedums, priekšstats, zināšanas liecinājušas par pretējo:

(6.1.) *Pēkšņi izrādās, ka mums nav nekā kopīga. Šorīt atskārtu, ka mēs esam kā divi gājēji, kas pamazām attālinājušies ... (K)*

(6.2.) *Bet, izrādās, tā sēžot un fantazējot, mēs varam aizpildīt savu dzīvi. (K)*

(6.3.) *Spriežot pēc intervijām presē, es sagaidu asu cinisku attieksmi, bet man par pārsteigumu Mičio izrādās laipns, smaidošs un patīkams sarunas biedrs. (K)*

Konkrētajos piemēros konstatējama inferenciāla nozīme, jo runa ir par teksta autora novērojumiem, uz kā balstīti viņu tālākie secinājumi. (6.1.) piemērā secinājums balstās uz novērojumiem, kas saistīti ar cilvēku savstarpējām attiecībām, (6.2.) piemērā akcentēts konkrētas situācijas redzējums, kas ļauj izdarīt attiecīgu secinājumu. (6.3.) piemērā teksta autora negaidītais secinājums saistīts ar iepriekšējām zināšanām, kas izrādās pretējas nule atklātajai situācijai.

Admiratīvs + tieša evidencialitāte

Izteikums var attiekties uz informāciju, kuras liecinieks ir pats teksta autors, taču šī informācija ir pretēja tai, kāda iepriekš ir bijusi personas rīcībā, resp., teksta autors iepriekš nebija iedomājies, ka konkrētā situācija ir iespējama un, esot tās liecinieks, izsaka savu izbrīnu:

(6.4.) *Izdomājam iet pa īsāko ceļu, izrādās, ka tas gan ir diezgan dubļains. (K)*

(6.5.) *Paveru durvis, un izrādās ka jau ir gaišs. (G-48)*

(6.6.) *Pie mežezera viņi grib nomazgāties, bet ezers izrādās klāts ar ledus vāku. (K)*

Izteikumam piemītošais tiešas evidencialitātes raksturs, kas norāda, ka teksta autors ir situācijas liecinieks, lai arī nav izteikts tieši, tomēr nojaušams konkrētā izteikuma robežās vai plašākā kontekstā. (6.4.) piemērā teksta autors redz ceļu, kas pretēji

gaidītajam izrādās dubļains. Arī (6.5.) un (6.6.) piemērā runātājs tieši novēro situāciju, kas ir pretēja gaidītajai - pārsteigums par satumsušo novakari un apledojušo ezeru.

Admiratīvs + reneratīvs

Admiratīva nozīme sastopama arī izteikumos, kuros atspoguļota informācija, kas saņemta no kādas trešās personas, lasīta, dzirdēta u. tml. Parasti runa ir par situāciju, kurā pats teksta autors nav piedalījies. Darbības vārda forma *izrādās* norāda, ka saņemtā informācija teksta autoram ir jauna un nereti pat pārsteidzoša. Savukārt iepriekšējā teikumā vai plašākā kontekstā norādīts avots, kas informāciju sniedzis:

- (6.7.) *Pirms dažām dienām piezvanīja kāds lasītājs, kurš vēlējas, lai mēs uzrakstītu par viena pulciņa darbību. Izrādās, tā ir reliģiska organizācija, kura daudzus gadus darbojas, kaut gan nav reģistrēta.* (K) Informācijas avots – lasītāja teiktais.
- (6.8.) *Vēlāk palasīju ko par šo runā mediju telpā un izrādās, ka darba dienās stundas laikā starp 8 un 9 no rīta Vanšu tiltu šķērso 246 velosipēdisti . . .* (K) Informācijas avots – izlasītais internetā vai preses izdevumos.
- (6.9.) *Kā atzīmē B. Matusevičs, šogad LLU Informācijas tehnoloģiju fakultātē studijas uzsācis students no Gruzijas Sergo Tvauri, kurš, izrādās, ir arī lielisks džudists.* (K) Informācijas avots – B. Matusevičs.

Šādos teikumos iespējams arī paralēls atstāstījuma un īstenības izteiksmes lietojums:

Izrādās, tā ir (=esot) reliģiska organizācija, kura daudzus gadus darbojas, kaut gan nav reģistrēta.

Vēlāk palasīju ko par šo runā mediju telpā un izrādās, ka darba dienās stundas laikā starp 8 un 9 no rīta Vanšu tiltu šķērso (=šķērsojot) 246 velosipēdisti . . .

(6.7.) piemērā informācijas avots ir lasītājs, (6.8.) piemērā informācija saņemta no masu medijiem, bet (6.9.) piemērā informāciju sniegusi konkrēta persona.

Iespējami arī gadījumi, kad *izrādās* marķē teksta autora ironisko attieksmi. Saņemtā informācija ir jauna un negaidīta, taču tā izraisa nevis pārsteigumu, bet drīzāk – ironisku attieksmi, un teksta autors teiktajam nepiekrīt:

(6.10.) *Jasmīne. Neaiztiek ar netīrām rokām. Re, kā. Izrādās, viss esmu netīrs. No galvas līdz kājām. Vienā dienā palicis netīrs. (K)*

Ne vienmēr ir iespējams skaidri noteikt, vai konkrētajā izteikumā ar admiratīva nozīmi ietverta tieša vai netieša evidencialitāte, jo konteksts pieļauj abas nozīmes. Piem., nākamie izteikumi var liecināt gan par tiešu evidencialitāti (ja teksta autors pats novērojis faktu), gan par informāciju, kas saņemta pēc citu teiktā:

(6.11.) *.. tomēr tikt pie gludas frizūras ikdienā bijis samērā grūti. Un, kā izrādās, arī šādos gadījumos var palīdzēt henna. (K)*

(6.12.) *Piemēram, Valmieras augstskolā uzcelta uzbrauktuve invalīdiem, bet izrādās – tā nav lietojama. (K)*

Kā redzams no piemēriem, *izrādās* sintaktiski var funkcionēt gan kā iespraudums, gan izteicējs. Arī izteicēja funkcijā *izrādās* var izteikt admiratīva nozīmi. Esot iesprauduma funkcijā, tas semantiski tiek attiecināts uz visu teikumu, turpretī kā izteicējs tas veic drīzāk modificējošu funkciju un semantiski var ietiekties arī saitiņverbu funkcijā un tikt lietots palīgnozīmē:

(6.13.) *Dzīve parasti izrādās (=ir) sarežģītāka nekā vienkāršais laimes solījums .. (K)*

(6.14.) *Olbaltumvielu zaudējums izrādās (=ir) pavisam niecīgs. (K)*

Admiratīva nozīmi var izteikt arī citi leksiski līdzekļi – partikulas un iespraudumi. Piem., partikula *tomēr* attiecīgā runas situācijā var izteikt teksta autora izbrīnu par kāda fakta negaidītu atklājumu, resp., teksta autora atklātā informācija it kā ir pretrunā ar viņa agrākajiem pieņēmumiem vai zināšanām:

(6.15.) *Kaut gan 20. gs. sākumā uzskatīja, ka depresija skar galvenokārt tikai pieaugušos, tomēr 1970. gados veiktie pētījumi pierādīja, ka depresija var piemēklēt cilvēkus visos dzīves posmos. (K)*

(6.16.) *Viens no pasaules zināmākajiem multiplikācijas filmu varoņiem ir Mikimauss, ko piedēvē Voltam Disnejam. Tomēr ideja par Mikiju radās Volta Disneja galvenajam animatoram Ubam Aiverksam. (K)*

(6.17.) .. *Napoleonu mēdza dēvēt par Mazo Kaprāli, tomēr viņa augums bija 170 centimetri ..* (K)

Kā redzams, iepriekšminētajos piemēros ar *tomēr*, pirmajā teikuma daļā atklāts viens informācijas saturs un redzējums, bet jau otrajā teikuma daļā parādīts tās pašas situācijas cits redzējums, kas ir pretējs pirmajā teikuma daļā izteiktajam uzskatam. *Tomēr* saikļa vai partikulas funkcijā šajos teikumos piemīt pretstatījuma nozīme.

Admiratīva nozīmi var izteikt arī iespraudums *kā par brīnumu*, kas raksturo situāciju kā pilnīgi negaidītu runas momentā:

(6.18.) *Viņi paši nāca pie manis, turklāt, kā par brīnumu, tikai tie, kas man bija vajadzīgi, kas derēja.* (K)

(6.19.) *Kā par brīnumu, es šodien neuztraucos.* (K)

Tātad par admiratīva nozīmi var runāt gadījumos, kad saņemtā informācija teksta autoram šķiet negaidīta, neticama. Šādos gadījumos teikums ietver norādi uz admiratīva nozīmi un vienlaikus teikuma semantikā ir ietverta arī evidenciāla nozīme, kas var arī nebūt morfoloģiski vai nemorfoloģiski marķēta, bet tā norāda uz negaidīti saņemtās informācijas avotu – vai teksta autors pats bija situācijas liecinieks vai saņēmis informāciju par to netiešā ceļā. Interesanti, ka *izrādās* izteikumā pauž ne tikai teksta autora pārsteigumu par saņemto informāciju, bet ļauj konstatēt arī izteikumam piemītošo evidenciālo nozīmi, pat ja paša evidencialitātes marķētāja izteikumā nav:

(6.20.) *Paveru durvis, un izrādās, ka jau ir gaišs.* (K) Teksta autors ir informācijas liecinieks (tieša evidencialitāte).

(6.21.) *Bet kā jūs pie manis nonācāt? Izrādās, sieva atvedusi, sēž gaitenī.* (K) Informācija saņemta pastarpināti (netieša evidencialitāte).

Šī īpatnība ļauj saistīt admiratīvu arī ar evidencialitātes marķēšanu, lai arī primāri tas izsaka epistēmisko modalitāti. V. Hrakovskis uzskata, ka evidencialitāte un admiratīvs uzskatāmas par divām vienlīdzīgām semantiskām kategorijām (Hrakovskij 2007, 628). Tomēr šāds secinājums par admiratīvu tiek izteikts, balstoties tikai uz vienas leksēmas analīzi, kas konkrētajā gadījumā nedod iemeslu postulēt valodā īpašu semantisku kategoriju.

Kā norādīts A. Aihenvaldes monogrāfijā, admiratīvu gramatiski var izteikt arī lietuviešu un igauņu valodā (Aikhenvald 2009, 225), kur tas vērojams atstāstījuma izteiksmes 1. personā. Kā jau norādīts 4.1.1. nodaļā, visbiežāk atstāstījuma izteiksme tiek lietota, runājot par notikumiem, kas tiek attiecināti uz trešo vai otro personu, retāk runa ir par pirmo personu, respektīvi, pašu informācijas sniedzēju. Izteikumiem, kuros, lietojot atstāstījuma izteiksmi, runa ir par īpašību vai darbību, kas tiek piedēvēta pašam teksta autoram, lielākoties piemīt ironiska vai negatīva nokrāsa, tajā skaitā teksta autora pārsteigums par viņam piedēvēto rīcību, īpašību vai tml.

Admiratīva nozīmi valodā var izteikt arī interjekciju lietojums, kas bieži ir saistīts ar izteikumam piemītošo pārsteigumu, negaidītas informācijas atklājumu runas momentā. Interjekciju semantika saistībā ar admiratīva nozīmes izteikšanu būtu tālāku pētījumu uzdevums.

Kā jau minēts, admiratīvs netiek uzskatīts par tipiski evidenciālu nozīmi, jo tas norāda uz faktu, ka informācijas saņemšanas brīdī teksta autora rīcībā esošā informācija, zināšanas, secinājumi ir bijuši pretrunā nule atklātajai informācijai vai arī saņemtā informācija ir negaidīta. Kā redzams iepriekš aplūkotajos piemēros, admiratīva nozīme izteikumā mijiedarbojas ar citām evidencialitātes nozīmēm. Izteikuma pamatā var būt konkrēta evidenciāla nozīme (kas ne vienmēr ir izteikta tieši, taču secināma kontekstā), admiratīvs tikai bagātina to ar nozīmes papildkomponentu un līdztekus evidencialitātei izsaka epistēmisko modalitāti, kas norāda uz teksta autora attieksmi pret atklāto informāciju. Darbības vārds *izrādīties* izteikumā sinkrētiski izsaka gan evidencialitāti, gan modalitāti, resp., kopā ar kontekstu ietver norādi uz izteikuma pamatā esošo informācijas avotu un izsaka teksta autora attieksmi pret izteikumu – pārsteigumu, vilšanos, ironiju, izbrīnu u. tml.

Secinājumi

Evidencialitātes jēdziena teorētiska un praktiska analīze norāda uz tās starpdisciplināro raksturu, jo evidencialitāti bieži vien ir grūti analizēt tikai kā gramatisku vai semantisku kategoriju, neņemot vērā arī tās saistību ar domāšanu, lomu saziņā un pasaules uztverē.

Evidencialitātes galvenā funkcija – informācijas avota norāde – latviešu valodā visskaidrāk izpaužas, analizējot morfoloģiskos evidencialitātes rādītājus – atstāstījuma izteiksmi, vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveidu, darbības vārda saliktās laika formas, kā arī nemorfoloģiskus evidencialitātes izteikšanas līdzekļus – sintaktiskas konstrukcijas un iespraudumus, kuru galvenā funkcija ir informācijas avota norāde.

Galvenās evidenciālās nozīmes latviešu valodā ir reneratīvs un inferencialitāte, kas norāda, ka informācija saņemta netiešā ceļā – no citiem avotiem vai secinājumu, novērojumu veidā. Īpašu tieši saņemtas informācijas rādītāju latviešu valodā nav.

Evidencialitātes jēdziena analīzes problemātika ir tās saistība ar modalitāti. Evidencialitātes un modalitātes nošķiršana nav vienkārša, ko apliecina arī latviešu valoda, kurā viens un tas pats valodas līdzeklis noteiktā kontekstā un situācijā var izteikt gan evidencialitāti, gan epistēmisko modalitāti. Evidencialitāte izteikumā var funkcionēt līdztekus modalitātei, taču evidencialitāte un modalitāte nav identas nozīmes ziņā, jo katra papildina izteikuma saturu ar citu nozīmi – norāde uz informācijas avotu (evidencialitātes pazīme) un teksta autora attieksme pret izteikuma saturu (epistēmiskās modalitātes pazīme). Evidencialitāte un epistēmiskā modalitāte tādā gadījumā izpaužas sinkrētiski.

Pētījuma gaitā tika secināts, ka evidencialitātes nemorfoloģiskie izteikšanas līdzekļi, kā partikulas, evidenciālas semantikas darbības vārdi (*šķīst, līkties, rādīties* u. c.), primāri saistīti ar epistēmiskās modalitātes izteikšanu un evidenciālu nozīmi tajos var uzskatīt par implicētu, jo teksta autora attieksme pret izteikumu lielā mērā ir atkarīga no viņa zināšanām, pieredzes, kas ir jebkura apgalvojuma pamatā. Epistēmiskā un evidenciālā nozīme tādus apgalvojumus izpaužas sinkrētiski. Pētījumos, kuros kā evidencialitātes marķētāji tiek analizētas dažādas leksiskas

vienības, bieži vien uzmanība tiek pievērsta atsevišķiem šo vienību lietojuma gadījumiem, nevis valodas sistēmai kopumā.

Evidencialitāte ir semantiska kategorija, kas izteikuma analīzē kā svarīgāko izceļ tā satura pamatojumu un kuras galvenā funkcija ir norāde uz informācijas avotu. Norāde uz informācijas avotu var būt izteikta divējādi:

- informācijas avots var būt nosaukts tieši;
- izteikumā var būt norāde, ka informācija saņemta netiešā veidā.

Latviešu valodā evidencialitātes centru veido atstāstījuma izteiksme, kura ir morfoloģiskais evidencialitātes izteikšanas līdzeklis un kuras galvenā funkcija ir informācijas netiešā rakstura marķēšana. Perifērijā atrodas visi pārējie evidencialitātes izteikšanas līdzekļi:

- morfoloģiski – vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids, visu izteiksmju un abu kārtu saliktās laika formas;
- nemorfoloģiski – partikulas, iespraudumi, evidenciālas semantikas darbības vārdi, dažādas sintaktiskas konstrukcijas.

Evidenciālo nozīmju izteikšanas līdzekļu analīze rāda, ka latviešu valodā ir iespējama daudzveidīga informācijas avota norāžu sistēma, kas galvenokārt saistīta ar teksta autora saziņas mērķi. Liela daļa evidencialitātes izteikšanas līdzekļu (atstāstījuma izteiksme, partikulas, evidenciālas semantikas darbības vārdi u. c.) rāda, ka to semantikā atkarībā no konteksta bieži savijas gan informācijas netiešā rakstura marķēšana, gan teksta autora īpaša vēlme akcentēt savu vai sabiedrības nostāju konkrētajā jautājumā.

Problemātisks ir evidencialitātes dalījums tieši un netieši saņemtā informācijā. Daļa evidencialitātes izteikšanas līdzekļu semantiski var attiekties uz tiešas/netiešas informācijas pārejas zonu, resp., ietvert gan tiešas, gan netiešas informācijas pazīmes. Tādos gadījumos izpaužas gan teksta autora kā izjutēja loma, gan var saskatīt ārējās pasaules iespaidus konkrētā uzskata formulējumā. Arī tiešas uztveres verbu *redzēt, dzirdēt, just* semantika ne vienmēr ir skaidri saistīta ar tieši saņemtas informācijas marķēšanu. Bieži šo verbu semantikā atkarībā no konteksta savijas tiešas un netiešas informācijas pazīmes. Semantiska pāreja no tiešas uz netiešu informāciju vērojama arī tiešas un netiešas informācijas nozīmju savstarpējā sakarībā:

vizuāli uztverta informācija ←→ inferencialitāte
Es redzu košu varavīksni *Es redzu prieku cilvēku sejās*

auditīvi uztverta informācija ←→ reneratīvs
Mēs dzirdam cilvēku balsis *Mēs dzirdējām, ka tiek uzņemta jauna filma*

Norāde uz informācijas avotu ir svarīga publicistikas tekstu daļa. Tieši preses izdevumu analīze sniedz plašu ieskatu veidos, kā iespējams atsaukties uz informācijas avotu. Atsauce uz informācijas avotu, no vienas puses, ir informācijas precizitātes, autorības rādītājs, bet, no otras puses, tas var būt arī veids, kā teksta autors distancējas, ironizē vai izsaka savu attieksmi pret informācijas saturu.

Promocijas darbā aizsāktie jautājumi, it īpaši par evidencialitātes izteikšanas līdzekļiem latviešu valodā, turpmākajos pētījumos ir izvēršami un skatāmi plašāk. Pētījuma gaitā iezīmējušies arī turpmākie virzieni, kuros vēl būtu nepieciešama plašāka valodas materiāla analīze. Visperspektīvākie ir pētījumi, kuros aplūkots, kā valodā īstenojas evidencialitātes un epistēmiskās modalitātes sakars. Šis jautājums ir aktuāls un izvēršams arī turpmāk. Plašāk būtu analizējama darbības vārda salikto laika formu semantika darāmajā un ciešamajā kārtā, kā arī dažādās darbības vārda izteiksmēs, izvērtējot, kāda ir konteksta loma salikto laika formu evidenciālajā semantikā. Promocijas darbā nav analizēta izsaukmes vārdu un evidencialitātes iespējamā saistība, kā arī modālo darbības vārdu evidenciālā semantika, arī šie jautājumi būtu atsevišķu pētījumu vērti. Svarīga ir arī evidencialitātes saistība ar kontekstu un teksta autora komunikatīvo mērķi, kas turpmākajos pētījumos būtu aplūkojama plašāk.

Terminu skaidrojums

- AD(MIRATĪVS) – evidenciāla nozīme, kas attiecas uz informāciju, ko teksta autors uztver kā jaunu un negaidītu (DeLancey 2001, 370).
- DEONTISKĀ MODALITĀTE – norāda teksta autora attieksmi pret situācijas norisi (Matthews 1997, 91; VPSV 2007, 84) (=NOTIKUMA MODALITĀTE).
- EPISTĒMISKĀ MODALITĀTE – atspoguļo teksta autora attieksmi pret izteikumā ietvertu reālo īstenību (Plungjan 2000, 312; Haan 2001, 3; VPSV 2007, 107) (=SPRIEDUMA MODALITĀTE).
- EVIDENCIALITĀTE – semantiska kategorija, kuras galvenā funkcija ir norāde uz informācijas ieguves avotu.
- EVIDENCIĀLĀ STRATĒĢIJA – evidenciālas nozīmes izteicēji, kam evidencialitātes izteikšana ir blakusnozīme, jo to pamatnozīme ir cita (Aikhenvald 2004, 105).
- INFERENCIALITĀTE – netiešas evidencialitātes nozīme, kas saistīta ar darbības un tās seku attieksmēm un pieņēmumiem (Plungjan 2000, 323).
- MARĶĒTĀJS – konkrētas nozīmes rādītājs (morfoloģisks, nemorfoloģisks).
- MEDIATĪVS – norāda uz netieši saņemtu informāciju (=evidencialitāte) (Lazard 1957).
- MODALITĀTE – semantiska kategorija, kas izsaka teksta autora attieksmi, kā arī vērtējumu vai nu par sprieduma saturu, vai arī par situācijas norisi (VPSV 2007, 236).
- NOTIKUMA MODALITĀTE – norāda teksta autora attieksmi pret situācijas norisi (Matthews 1997, 91; VPSV 2007, 84) (=DEONTISKĀ MODALITĀTE).
- PERCEPTĪVĀ NOZĪME – evidencialitātes nozīme, kas attiecas uz informāciju, ko teksta autors saņem tiešu novērojumu ceļā (Wiemer 2008, 336).
- PREZUMPTĪVS – evidencialitātes nozīme, kas attiecas uz informāciju, ko teksta autors izsaka, balstoties uz zināšanām vai paša pieņēmumiem (Plungjan 2000, 324; Plungjan 2011, 465).
- RENARATĪVS – evidencialitātes nozīme, kas attiecas uz informāciju, kura saņemta no citiem avotiem (Nicolova 2007; Hrakovskij 2007, 610).
- REZULTATĪVS – verba forma, kas apzīmē procesa vai darbības rezultātu (Aikhenvald 2004, 394).
- SPRIEDUMA MODALITĀTE – atspoguļo teksta autora attieksmi pret izteikumā ietvertu reālo īstenību (Plungjan 2000, 312; Haan 2001, 3; VPSV 2007, 107) (=EPISTĒMISKĀ MODALITĀTE).

Literatūras saraksts

Avoti

Preses izdevumi

IR (2011).

Māja (2009, 2011, 2013).

Neatkarīgā (2009, 2010, 2012, 2013, 2014).

Privātā Dzīve (2008).

Interneta resursi

Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss – www.korpuss.lv.

Interneta vietne (meklētājs) – www.google.lv.

Interneta vietnes, kurās atrasti piemēri:

G-1 (06.08.2012.)

<http://www.diena.lv/pasaule/advokats-pavesta-virssulainim-visticamak-bus-jastajas-tiesas-prieksa-13961350>

G-2 (06.08.2012.)

http://lpra.vip.lv/ulda_noslepums.htm

G-3 (06.08.2012.)

<http://www.lelb.lv/forums/index.php?fu=1&rid=5&id=1596&start=2>

G-4 (12.12.2013.)

<http://www.lvportals.lv/citats.php?id=1870>

G-5 (10.11.2008.)

<http://apollo.tvnet.lv/zinas/prostituta-tic-milestibai/393136>

G-6 (10.05.2009.)

<http://www.delfi.lv/news/comment/comment/latvju-partijas-uz-meduzas-plosta-intervija-ar-edgaru-jaunupu.d?id=24458615>

G-7 (10.11.2008.)

http://www.latvijaslaudis.lv/old-data/users/zvirbule_mara/?language=lv

G-8 (10.05.2009.)

<http://www.oriflame.formyself.lv/?tag=ziemassvetki>

G-9 (10.05.2009.)

<http://forums.delfi.lv/read.php?f=108&t=247017&a=2>

G-10 (10.05.2009.)

<http://www.saulesjosta.lv/index.php/dvesele-psihe2/1827-divpadsmi-sajutas-1-dala.html>

G-11 (01.05.2011.)

leningrad.lv/jaunumi/index_show.php?id=7#.U-fSP6M52Eo

G-12 (01.05.2011.)

http://sportacentrs.com/basketbols/03122007-d_broilss_12_gadu_vecuma_saslimu_ar

G-13 (01.05.2011.)

<http://www.arhivs.aprinkis.lv/arhivs/415545/?archiveDateSelected=10.7.2009>

G-14 (10.07.2010.)

<http://www.karjera.lu.lv/absolventiem/veiksmesstasti/ievatetere/>

G-15 (10.07.2010.)

<http://www.videsvestis.lv/format.asp?ID=113&what=50>

G-16 (12.12.2013.)

<http://staburags.diena.lv/novadu-zinas/ta-ir-diena-kad-izjuti-kopibu-8313>

G-17 (12.12.2013.)

[http://www.lu.lv/index.php?id=2959&no_cache=1&tx_mmforum_pi1\[action\]=list_post&tx_mmforum_pi1\[tid\]=16694&tx_mmforum_pi1\[page\]=1&MP=468-21232](http://www.lu.lv/index.php?id=2959&no_cache=1&tx_mmforum_pi1[action]=list_post&tx_mmforum_pi1[tid]=16694&tx_mmforum_pi1[page]=1&MP=468-21232)

G-18 (12.12.2013.)

https://www.facebook.com/permalink.php?id=233657403314082&story_fbid=705033119509839

G-19 (12.12.2013.)

http://www.drabesuskola.lv/lv/_61/

G-20 (07.01.2014.)

<http://apollo.tvnet.lv/zinas/sumaheram-esot-kluvis-labak-tacu-briesmas-vel-nav-garam/629637>

G-21 (10.07.2010.)

<http://www.marlie.lv/>

G-22 (12.12.2013.)

<https://www.flickr.com/photos/aigarsprusis/8959386897/?rb=1>

G-23 (21.05.2010.)

<http://egucis.blogspot.com/2010/01/un-ta-esot-preses-un-varda-briviba.html>

G-24 (21.05.2010.)

<http://calis.delfi.lv/berni/psihologija/vecakiem/moderni-vecaki-ko-tas-nozime/>

G-25 (07.01.2014.)

<http://anglobalticnews.co.uk/lv/ain%C4%81rs-karps-m%C5%ABzikai-j%C4%81top-dabiski-bez-sam%C4%81kslotas-fant%C4%81zijasain%C4%81rs-karps-m%C5%ABzikai-j%C4%81top-dabiski-bez>

G-26 (12.12.2013.)

<http://www.vgk.lv/forum/thread/52368-nodoklu-izdrukas>

G-27 (06.07.2011.)

<http://www.diena.lv/arhivs/cels-vien-raustita-linija-karte-11129597>

G-28 (12.12.2013.)

http://financenet.tvnet.lv/zinas/399509-dotacijas_pasazieru_parvadajumiem_samazinas_par_5_miljoniem_celiam_par_10_miljoniem

G-29 (06.07.2011.)

<http://www.liepajniekiem.lv/zinas/business/atkal-paliksime-bez-vilciena-46121>

G-30 (21.12.2013.)

<http://www.liepajniekiem.lv/zinas/kriminalzinas-negadijumi/tirgotaji-aizliegumam-pielagojas-atri-106822>

G-31 (01.05.2011.)

<http://www.latgaleslaiks.lv/lv/2004/10/1/21005>

G-32 (06.07.2011.)
<http://rekurzeme.diena.lv/vietejas-zinas/aizputes-novada/lukass-lucs-sak-razot-un-tirgot-saldejumu-25272>

G-33 (06.07.2011.)
<http://arhivs.db.lv/online/news.php?aid=2980>

G-34 (06.07.2011.)
http://www.astrologi.lv/meness_kalendars/meness-ritmi/raksti/230/Tautas-ticejumi-par-Menesi/

G-35 (06.07.2011.)
<http://dzirkstele.diena.lv/veseliba/nujo-katru-vakaru-24984>

G-36 (06.07.2011.)
http://www.iveta.lv/gramata/HTML/Ps_32.htm

G-37 (12.12.2013.)
<http://lpra.vip.lv/elite.htm>

G-38 (12.12.2013.)
<http://www.diena.lv/arhivs/laika-zimju-verotajs-13438858>

G-39 (12.12.2013.)
<http://nra.lv/vakara-zinas/trakas-lietas/57848-meitenes-atstumts-puisis-pakaras-piemajas-meza.htm?t=c&order=DESC&cp=3>

G-40 (12.12.2013.)
<http://apollo.tvnet.lv/zinas/rautakallio-neesam-vel-gatavi-sezonai/491577>

G-41 (12.12.2013.)
<http://absolutelycosmos.blogspot.com/2010/09/pirma-diena-iebrauksana.html>

G-42 (21.12.2013.)
<http://nra.lv/viedokli/viktors-avotins/70736-breivika-kults.htm?view=comments>

G-43 (10.07.2010)
<http://www.diena.lv/arhivs/visu-vai-neko-11383346>

G-44 (21.05.2010.)

<http://klab.lv/users/ance/4810.html?replyto=52426>

G-45 (12.12.2013.)

<http://www.letonika.lv/literatura/read.aspx?f=1&r=223#2626183>

G-46 (13.07.2011.)

<http://www.arhivs.aprinkis.lv/arhivs/403650/?archiveDateSelected=14.3.2006>

G-47 (21.05.2010.)

<http://www.civciv.lv/14424863739>

G-48 (29.09.2009.)

<http://www.bradajumi.lv/2009/03/patvertnes-medibas/>

Literatūra

1. Aikhenvald, A. (2007) Information source and evidentiality: what can we conclude? *Rivista di Linguistica* 19.1, p. 209–227.
2. Aikhenvald, A. (2004) *Evidentiality*. Oxford : Oxford University Press.
3. Aikhenvald, A. (2011) *Evidentials*. Oxford bibliographies in linguistics. Oxford : Oxford University Press.
4. Aikhenvald, A. (2012) The essence of mirativity. *Linguistic Typology* 16, p. 435–485.
5. Aijmer, K. (2008) At the interface between grammar and discourse – a corpus-based study of some pragmatic markers. *Pragmatics and Corpus Linguistics: A Mutualistic Entente*. Mouton de Gruyter, p. 11–36.
6. Aksu-Koç, A. A., Slobin, D. I. (1986) A Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish. *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. W. Chafe & J. Nichols (eds), Norwood, NJ : Ablex, p. 159–167.
7. Alpatov, V. M. (2007) Jevidencial'nost' v sovremennom japonskom jazyke. *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg : Nauka, c. 552–572.
8. Arrese, J. I. M. (2009) Effective vs. Epistemic Stance, and Subjectivity/Intersubjectivity in Political Discourse. A Case Study. *Studies on English modality in honour of Frank Palmer. Linguistic Insights, volume 111*, p. 23–131.
9. Auwera, J. van der, Plungian, V. A. (1998) On modality's semantic map. *Linguistic Typology* 2, p. 79–124.
10. Barnes, J. (1984) Evidentials in the Tuyuca verb. *International Journal of American Linguistics* 50, p. 255–271.
11. Beitiņa, M. (2009) Mūsdienu latviešu literārās valodas sintakse. Liepāja : Liepājas Universitāte.
12. Bērziņa-Baltiņa, V., Bičolis, J. (1993) *Latviešu valodas vārdnīca*. Ala.
13. Blinkena, A. (1967) Par *ACĪM REDZOT* un *ACĪMREDZOT* nozīmi un raksturu. *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 3. Rīga : Liesma, 75.–78. lpp.
14. Blinkena, A. (2010) *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zvaigzne ABC
15. Boas, F. (1911) Tsimshian. *Handbook of American Indian Languages. Part 1*. Washington : Government Printing Office, p. 223–422.

16. Boas, F. (1911) Kwakiutl. *Handbook of American Indian Languages. Part 1.* Washington : Government Printing Office, p. 423–558.
17. Bondarko, A. (1991) *Functional Grammar: A Field Approach.* John Benjamins Publishing.
18. Brenķe, I. (2013) Partikulas. *Latviešu valodas gramatika.* Grigorjevs, J. & D. Nītiņa (red.). Rīga : LU Latviešu valodas institūts.
19. Bullock, A., Stallybrass, O. (1988) *The Fontana Dictionary of Modern Thought.* London : Fontana/Collins
20. Bybee, J. L., Revere, P., William, P. (1994) *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World.* University of Chicago Press.
21. Bybee, J. L., Fleischman, S. (eds.) (1995) *Modality in Grammar and discourse.* Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company.
22. Ceplīte, B., Ceplītis, L. (1991) *Latviešu valodas praktiskā gramatika.* Rīga : Zvaigzne.
23. Ceplītis, L., Rozenbergs, J., Valdmanis, J. (1989) *Latviešu valodas sintakse.* Rīga : Zvaigzne.
24. Chojnicka, J. (2009(a)) Evidentiality Markers in Modern Latvian. *The Baltic languages and the Nordic countries.* Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, p. 37.–57.
25. Chojnicka, J. (2009(b)) Atstāstījuma izteiksmes formu lietojums preses rakstos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti 13(1).* Liepāja : Liepājas Universitāte, 40.–48. lpp.
26. Chojnicka, J. (2010(a)) As if one were not enough: on the multiple functions of Latvian *it kā* ‘as if, as though’. *Particles and Connectives in Baltic. Acta Salensia II* Nau, N., Ostrowski, N. (eds.). Vilnius : Vilniaus Universitetas, p. 39–72.
27. Chojnicka, J. (2010(b)) Reportive Evidentiality and Reported speech: Is there a boundary? Evidence of the Latvian Oblique. Usonienē, A., Nau, N., Dabašinskienē, I. *Multiple Perspectives in Linguistic Research on Baltic Languages.* Cambridge Scholars Publishing, 170–192.
28. Chojnicka, J. (2012) *Linguistic markers of stance in Latvian Parliamentary debates.* LAP LAMBERT Academic Publishing.
29. Comrie, B. (2000) *Tense.* Cambridge : Cambridge University Press.
30. Cornillie, B. (2009) Evidentiality and epistemic modality. On the close relationship between two different categories. *Functions of Language 16:1.* John Benjamins Publishing Company.

31. Crystal, D. (2003) *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell Publishing.
32. Diewald, G., Smirnova, E. (2010) Evidentiality in European languages: the lexical-grammatical distinction. *Evidentiality in German: Linguistic Realization and Regularities in Grammaticalization*. Diewald, G., Smirnova, E. (eds.) De Gruyter Mouton, p. 1–14
33. DLKG (1994) – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
34. DeLancey, S. (1997) Mirativity: the grammatical marking of unexpected information. *Linguistic Typology* 1, p. 33–52.
35. DeLancey, S. (2001) The mirative and evidentiality. *Journal of Pragmatics* 33, p. 369–382.
36. DeLancey, S. (2012) Still mirative after all these years. *Linguistic Typology* 16, p. 529–564.
37. Dendale, P., Tasmowski, L. (2001). Introduction: Evidentiality and related notions. *Journal of Pragmatics* 33, p. 339–348.
38. Dozon, A. (1879) *Manuel de la langue chkiye ou albanaise*. Paris : Ernest Leroux.
39. Eckardt, R. (2006) *Meaning Change in Grammaticalization*. Oxford : Oxford University Press.
40. Endzelīns, J. (1951) *Latviešu valodas gramatika*. Latvijas Valsts izdevniecība.
41. Faller, M. T. (2002) *Semantics and Pragmatics of Evidentials in Cuzco Quechua*. Ph.D. dissertation, Stanford University.
42. Fintel, K. von. (2006) Modality and language. *Encyclopedia of Philosophy – Second Edition*, edited by Donald M. Borchert. Detroit : MacMillan Reference USA. Pieejams: <http://mit.edu/fintel/www/modality.pdf>
43. Floyd, R. (1999) The structure of Evidential Categories in Wanka Quechua. Dallas : Summer Institute of Linguistics and University of Texas at Arlington.
44. Frawley, W. (1992) *Linguistic Semantics*. Hillsdale, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates.
45. Freimane, I. (1985) *Vienkāršs teikums un tā paplašināšana*. Rīga : LVU.
46. Friedman, V. A. (1986) Evidentiality in the Balkans: Bulgarian, Macedonian, and Albanian'. *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Chafe & Nichols (eds.). Norwood, NJ : Ablex, p. 168–187.

47. Gillies, S. A., Fintel, von K. (2006) *Epistemic Modality for Dummies*,
pieejams: <http://www-personal.umich.edu/~thony/fintel-gillies.ose2-final.pdf>
48. Givòn, T. (1982) Evidentiality and epistemic space. *Studies in Language* 6(1),
p. 23–49.
49. Goddard, P. E. (1911) Athapascan (Hupa). *Handbook of American Indian
Languages. Part 1*. Washington : Government Printing Office, p. 85–158.
50. Goddard, C. (1998) *Semantic Analysis – A Practical Introduction*. Oxford :
Oxford University Press.
51. Grigorenko, M. Ju. (2009) Modusnyj status jevidencial'nosti v sovremennom
russkom jazyke. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo
universiteta*. Serija: Russkaja filologija, c. 73–77.
52. Grigorenko, M. Ju. (2009) Sistema sredstv vyrazhenija jevidencial'nosti v
russkom jazyke.
Pieejams:
http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Sfil/Mova/2009_17/st_15.pdf
53. Gronemeyer, C. (1997) Evidentiality in Lithuanian. *Working Papers*. Lund
University Department of Linguistics 46, p. 93–112.
54. Haan, F. de (1999) Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries.
Southwest Journal of Linguistics 18, p. 83–102.
55. Haan, F. de (2001) *The relation between modality and evidentiality*.
Pieejams: <http://www.u.arizona.edu/~fdehaan/papers/lb01.pdf>
56. Haan, F. de (2005(a)) Encoding speaker perspective: evidentials. *Linguistic
diversity and language theories*. Amsterdam : Benjamins, p. 379–397.
Pieejams: <http://www.u.arizona.edu/~fdehaan/papers/boulder.pdf>
57. Haan, F. de (2005(b)) Modality in Slavic and semantic maps. *Hansen, B.,
Karlik, P. (eds.) Modality in Slavonic Languages: New Perspectives*.
München : Verlag Otto Sagner, p. 3–24.
58. Haan, F. de (2009) On the Status of “Epistemic” Must. *Studies on English
modality in honour of Frank Palmer. Linguistic Insights, volume 111*, p. 261–
283.
59. Haan, F. de (2011(a)) Coding of Evidentiality. *Dryer, Matthew S.,
Haspelmath, Martin (eds.) The World Atlas of Language Structures Online*.
Munich : Max Planck Digital Library, chapter 78.
Pieejams: <http://wals.info/chapter/78>

60. Haan, F. de (2011(b)) Semantic Distinctions of Evidentiality. *Dryer, Matthew S., Haspelmath, Martin (eds.) The World Atlas of Language Structures Online*. Munich : Max Planck Digital Library, chapter 77.
Pieejams: <http://wals.info/chapter/77>
61. Hanzen, B. (2007) Jevidencial'nost' v nemeckom jazyke. *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt–Peterburg : Nauka, c. 241–252.
62. Holvoet, A. (2001) *Studies in the Latvian Verb*. Krakow : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego.
63. Holvoet, A. (2007) *Mood and Modality in Baltic*. Krakow : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego.
64. Holvuts, A. (2002) Denotatīvs un interpretatīvs lietojums: par dažu latviešu valodas verba modālo formu nozīmi. *Linguistica Lettica 10*. Rīga : Latviešu valodas institūts, 162.–173. lpp.
65. Hoyer, L. F. (2008) Evidentiality in discourse: A pragmatic and empirical account. *Pragmatics and Corpus Linguistics: A Mutualistic Entente*. Mouton de Gruyter, p. 50–174.
66. Hoyer, L. F. (2009) Modality in Discourse: The Pragmatics of Epistemic Modality. *Studies on English modality in honour of Frank Palmer. Linguistic Insights, volume 111*, p. 99.–131.
67. Hrakovskij, V. S., Volodin, A. I. (1986) *Semantika i tipologija ruskogo imperativa*. Leningrad : Nauka.
68. Hrakovskij, V. S. (2005) Jevidencial'nost' i jepistemicheska ja modal'nost'. Hansen, B., Karlik, P. (eds.) *Modality in Slavonic Languages: New Perspectives*. München : Verlag Otto Sagner, p. 87.–94.
69. Hrakovskij, V. S. (2007) Jevidencial'nost', jepistemicheska ja modal'nost', (ad)mirativnost'. *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg : Nauka, c. 600–632.
70. Hrakovskij, V. S. (2008) Jevidencial'nost' i jepistemicheska ja modal'nost' (sopostavitel'nyj analiz bolgarskogo i ruskogo jazykov). *Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in slavischen Sprachen*. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 72, München–Wien : Otto Sagner, p. 95–107.
71. Ifantidou, E. (2001) *Evidentials and relevance*. Amsterdam : John Benjamins.
72. Jakobson, R. O. (1972) Shiftery, glagol'nye kategorii i russkij glagol. *Principy tipologicheskogo analiza jazykov razlichnogo stroja*. Moskva : Nauka.
73. Jakobson, R. (1990) Shifters and Verbal Categories. *Language* (eds. L. R. Waugh, M. Monville-Burston). Cambridge, MA : Harvard UP, p. 386–392.

74. Kalme, V. (2001) *Nelokāmās vārdšķiras latviešu literārajā valodā*. Liepāja : Liepājas Pedagoģijas akadēmija.
75. Kalme, V., Smiltnece, G. (2001) *Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija. Lokāmās vārdšķiras*. Liepāja : Liepājas Pedagoģijas akadēmija.
76. Kalnača, A. (1996) Darbības vārda veida un laika nozīmju mijiedarbība vienkāršās un saliktās tagadnes formās. *Baltu filoloģija VI*. Rīga : Latvijas Universitāte, 62.–65. lpp.
77. Kalnača, A. (1997) Darbības vārda laika formu gramatiskā sinonīmija. *Baltu filoloģija VII*. Rīga : Latvijas Universitāte, 116.–126. lpp.
78. Kalnača, A. (1998) Verba laika un modalitātes mijiedarbība darbības vārda izteiksmju formās. *Vārds un tā pētīšanas aspekti 2*. Liepāja : Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 47.–56. lpp.
79. Kalnača, A. (2000) Izteiksmju sinonīmija latviešu valodā. *Baltu filoloģija IX*. – Rīga : Latvijas Universitāte, 173.–183. lpp.
80. Kalnača, A. (2001) Vārdšķiru sinkrētisms latviešu valodā. *Baltu filoloģija X*. – Rīga : Latvijas Universitāte, 51.–58. lpp.
81. Kalnača, A. (2006) Interjekcijas, to semantika un modalitāte. *Lietuviešu un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*. Šiauliai : VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 342.–356. p.
82. Kalnača, A. (2007) Modalitātes tipoloģija un latviešu valodas izteiksmes. *Vārds un tā pētīšanas aspekti 11*. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 166.–173. lpp.
83. Kalnača, A. (2008) Darbības vārdi jeb verbi (laika kategorija). *Latviešu valodas gramatika: koncepcija, prospekts, atsevišķu nodaļu pirmvarianti, diskusijas materiāli*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 289.–307. lpp.
84. Kalnača, A. (2010) Partikula IT KĀ un modalitāte. *Latvistika un somugristika Latvijas Universitātē*. Latvijas Universitāte, 39.–49. lpp.
- Pieejams:
http://www.hzf.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/hzf/petnieciba/5_Andra_Kalnaca_raksts.pdf
85. Kalnača, A. (2011) Atstāstījuma izteiksme un modalitāte palīgteikumos ar *lai*. *Baltistica XLVI(2)*, 289.–298. lpp.
86. Kalnača, A. (2012) Darbības vārda izteiksmes un modalitāte. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 16. Liepāja : Liepājas Universitāte, 122.–129. lpp.
87. Kalnača, A. (2013(a)) Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Grigorjevs, J. & D. Nītiņa (red.). Rīga : LU Latviešu valodas institūts.

88. Kalnača, A. (2013(b)) Morfoloģija. *Latviešu valoda* (red. A. Veisbergs). LU Akadēmiskais apgāds, 45.–108. lpp.
89. Kalviša, L. (2009) Nākotnes formu modālais lietojums latviešu valodā. *Mēs laikā, telpā, attīstībā*. Rēzekne : Rēzeknes Augstskola, 46.–51. lpp.
90. Kalviša, L. (2009) Darbības vārda nākotnes formas un modalitāte. *Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XIX*. Daugavpils : DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 168.–174. lpp.
91. Kalviša, L. (2010) Atstāstījuma izteiksme un modalitāte. *Latvistika un somugristika Latvijas Universitātē*. Latvijas Universitāte, 50.–58. lpp.
Pieejams:
http://www.hzf.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/hzf/petnieciba/6_Liene_Kalvisa_raksts.pdf
92. Kalviša, L. (2011) Iespraudumi un evidencialitāte. *Vārds un tā pētīšanas aspekti 15(1)*. Liepāja : Liepājas Universitāte, 150.–157. lpp.
93. Kalviša, L. (2012) Darbības vārds *SACĪT* un netiešas informācijas izteikšana. *Valoda: nozīme un forma 2. Gramatizēšanās un leksikalizēšanās latviešu valodas sistēmā*. LU Akadēmiskais apgāds, 86.–93. lpp.
94. Kalviša, L. (2013) Partikula *SAK* un modalitāte. *Valoda: nozīme un forma 2. Teorija un metodoloģija latviešu valodniecībā*. LU Akadēmiskais apgāds, 67.–74. lpp.
95. Karaliūnas, S. (1997) *Kalba ir visuomenē*. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas.
96. Kehayov, P. (2002) Typology of Grammaticalized Evidentiality in Bulgarian and Estonian. *Linguistica Uralica 2002/2*. Tallinn, p. 126–144.
97. Kehayov, P. (2006) Types of grammatical evidentials in the languages of the Balkan and Baltic linguistic areas. *Presentation at Annual conference of the Belgian Linguistic Society (20.05.2006, Leuven)*.
Pieejams:
<http://kodu.ut.ee/~pdkehayo/publications%20and%20public%20talks.html>
98. Kehayov, P. (2008) *An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas*. Tartu : Tartu University Press.
99. Kehayov, P. (2009) Interactions between grammatical evidentials and lexical markers of epistemicity and evidentiality: a case-study of Bulgarian and Estonian. *Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in slavischen Sprachen*. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 72, München–Wien : Otto Sagner, p. 165–201.

100. Korbi, E. E. (2007) Kategorija jevidencial'nosti vo francuzskom jazyke. *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg : Nauka, c. 253–291.
101. Kozinceva, N. A. (2007(a)) Perfect forms as a means of expressing evidentiality in Modern Eastern Armenian. *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg : Nauka, c. 67.–84.
102. Kozinceva, N. A. (2007(b)) Tipologija kategorii zasvidetel'stvovannosti. *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg : Nauka, c. 13–36.
103. Kozinceva, N. A. (2007(c)) Svjazi zasvidetel'stvovannosti s drugimi grammaticeskimi kategorijami. *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg : Nauka, c. 37–46.
104. Kozinceva, N. A. (2007(d)) Kosvennij istochnik informacii v vyskazyvanii (na materiale russkogo jazyka). *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg : Nauka, c. 85–107.
105. Kratzer, A. (1981) The Notional Category of Modality. *Words, Worlds and Contexts. New Approaches in Word Semantics* (edited by H. J. Eikmeyer & H. Rieser). Berlin : de Gruyter, p. 38–74.
106. Kratzer, A. (1991) Modality. *Semantics: An International Hand-book of Contemporary Research* (edited by Arnim von Stechow & Dieter Wunderlich). Berlin : de Gruyter, p. 639–650.
107. Krautmane, Ē. (2006) Evidenciālis latviešu, igauņu un lībiešu valodā (ieskats problemātikā). *Latvijas Universitātes raksti. 708. sējums. Valodniecība. Somugristika*. Rīga : Latvijas Universitāte, 66.–72. lpp.
108. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība 2*. Nelokāmās vārdšķiras. (2007) Rīga : LU Latviešu valodas institūts.
109. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1. sējums. (1972) Rīga : Zinātne.
110. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 3. sējums. (1975) Rīga : Zinātne.
111. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. sējums. (1980) Rīga : Zinātne.
112. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 6₂ sējums. (1987) Rīga : Zinātne.
113. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 7₁ sējums. (1989) Rīga : Zinātne.
114. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 7₂ sējums. (1991) Rīga : Zinātne.
115. *Latviešu valodas vārdnīca*. (1987) Rīga : Avots.
116. *Latviešu valodas vārdnīca*. (2006) Rīga : Avots.
117. Lazard, G. (1957) Caractères distinctifs de la langue tadjik?. *Bulletin de la Société Linguistique de Paris*. 52. pp. 117–186.

118. Lazard, G. (1999) Mirativity, evidentiality, mediativity, or other? *Linguistic Typology. Volume 3*, p. 91–109.
119. Lazard, G. (2001) On the grammaticalization of evidentiality. *Journal of Pragmatics 33*, p. 359–367.
120. Lee, D. (1938) Conceptual implications of an Indian Language. *Philosophy of Science 5*, p. 89–102.
121. Letuchij, A. B. (2008) Sravnitel'nye konstrukcii, irrealis i jevidencial'nost'. *Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in slavischen Sprachen. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 72, München–Wien : Otto Sagner*, p. 215–238.
122. Levāne-Petrova, K. (2011) Morfoloģiski marķēta valodas korpusa izmantošana valodas izpētē. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. 15 (I)*, Liepāja : Liepājas Universitāte, 187.–193. lpp.
123. Levāne-Petrova, K. (2012) Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus un tā tekstu atlasē kritēriji. *Baltistica VIII Priedas, Vilnius*, 89.–98. lpp.
124. Lewis, C. T., Short, C. (1891) *A New Latin Dictionary*. New York/Oxford.
125. Lokmane, I., Kalnača, A. (2014) Modal semantics and morphosyntax of the Latvian DEBITIVE. *Modes of Modality. Modality, typology, and universal grammar. Studies in Language Companion Series (SLCS). Volume 149*. Leiss, E. & W. Abraham (eds.). Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2014, p. 167–192.
126. Lyons, J. (1995) *Linguistic Semantics*. Cambridge : Cambridge University Press.
127. Matlock, T. (1989) Metaphor and the grammaticalization of evidentials. *Proceedings of the 15th Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society 15*, p. 215–225.
128. Matsui, T., Fitneva, S. A. (2009) Knowing How We Know: Evidentiality and Cognitive Development. *Evidentiality: A Window Into Language and Cognitive Development. New Directions for Child and Adolescent Development, no. 125*. Wiley Periodicals, p. 1–12.
129. Matthews, P. H. (1997) *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford : Oxford University Press.
130. Medvedeva, M. V. (2008) Granicy jevidencial'nosti i jepistemicheskoj modal'nosti.

Pieejams:

http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2008/II/uch_2008_II_00034.pdf

131. Mel'chuk, I. A. (1998) *Kurs obshhej morfologii*. Tom II. Moskva–Vena : Jazyki russkoj kul'tury.
132. Mortelmans, T. (2001) On the 'Evidential' Nature of the 'Epistemic' Use of the German Modals *müssen* and *sollen*. *Modal Verbs in Germanic and Romance Languages*. John Benjamins, p. 131–148.
133. Muižniece, L., Sināte, R., Kronīte-Sīpola, S. (1997) *Turi pa rokai, iemet aci*. LSC apgāds Kalamazū.
134. Muižniece, L., Metslang, H., Pajusalu, K. (1999) Past Participle Finization in Estonian and Latvian. *Estonian: Typological Studies III*. M. Ereht (eds.). Tartu, p. 128–155.
135. Mushin, I. (2001) *Evidentiality and epistemological stance: Narrative retelling*. Amsterdam : John Benjamins.
136. MLLVG (1959) – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika I. Fonētika un morfoloģija*. Rīga : LPSR ZA izdevniecība.
137. MLLVG (1962) – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika II. Sintakse*. Rīga : LPSR ZA izdevniecība.
138. Nau, N., Ostrowski, N. (2010) Background and perspectives for the study of particles and connectives in Baltic languages. *Particles and Connectives in Baltic*. N. Nau and N. Ostrowski (eds.). Vilnius : Vilniaus Universitetas & Asociacija "Academia Salensis".
139. Nicolova, R. (2007) Modalizovannaja jevidencial'naja sistema bolgarskogo jazyka. *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg : Nauka, c. 107–196.
140. Nītiņa, D. (2001) *Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apskats)*. Rīga : Rīgas Tehniskā universitāte.
141. Nītiņa, D. (2001) Vārdu un vārdformu semantikas pragmatiskie aspekti. *Linguistica Lettica* 8. Rīga : Latviešu valodas institūts, 78.–86. lpp.
142. Nītiņa, D. (2013) Vienkārša teikuma vai salikta teikuma komponentu paplašinājumi (paplašinātājas struktūras). *Latviešu valodas gramatika*. Grigorjevs, J. & D. Nītiņa (red.). Rīga : LU Latviešu valodas institūts.
143. Nordström, J. (2010) *Modality and Subordinators*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company.
144. Nuyts, J. (2001) Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of Pragmatics. Volume 33*, p. 383–400.

145. Ozola, I. (2011) Evidenciālā modalitāte Lejaskurzemes izloksnēs. *Vārds un tā pētīšanas aspekti 15 (I)*. Liepāja : Liepājas Universitāte, 247.–254. lpp.
146. Paegle, Dz. (2003) *Latviešu literārās valodas morfoloģija. I daļa*. Rīga : Zinātne.
147. Paegle, Dz. (2004) Vajadzē un valodas līdzekļi tās izteikšanai. *Valoda – 2004. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums. XIV*. Daugavpils : Saule, 49.–53. lpp.
148. Palmer, F. R. (1987) *The English Verb*. Congman Linguistics Library.
149. Palmer, F. R. (2001) *Mood and Modality*. Cambridge : Cambridge University Press.
150. Paulauskienė, A. (1994) *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
151. Plungjan, V. A. (2000) *Obshhaja morfologija: Vvedenie v problematiku*. Moskva : Jeditorial URSS.
152. Plungjan, V. A. (2001) The place of evidentiality within the universal grammatical space. *Journal of Pragmatics. Volume 33(3)*, p. 349–357.
153. Plungjan, V. A. (2008) O pokazateljah chuzhoj rechi i nedostovernosti v russkom jazyke: mol, jakoby i drugie. *Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in slavischen Sprachen*. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 72, München–Wien : Otto Sagner, p. 285–311.
154. Plungjan, V. A. (2011) *Vvedenie v grammaticeskiju semantiku. Grammaticeskie znachenija i grammaticeskie sistemy jazykov mira*. Moskva : Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet.
155. Rozental', D. Je., Telenkova, M. A. (1976) *Slovar' – spravochnik lingvisticeskih terminov*. Moskva : Prosveshhenie.
156. Rozental', D. Je., Telenkova, M. A., Golub, I. B. (2003) *Sovremennyj russkij jazyk*. Moskva : Ajris Press.
157. Sapir, E. (1922) The Takelma language of southwestern Oregon. *Handbook of American Indian Languages. Part 2*. Washington : Government Printing Office, p. 1–296.
158. Schlichter, A. (1986) The Origin and Deictic Nature of Wintu Evidentials. *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Chafe & Nichols (eds.). Norwood, NJ : Ablex, p. 46–59.
159. Shakirova, R. D. (2005) O sootnoshenii kategorii jevidencial'nosti i jepistemicheskogo statusa vyskazyvanija. *Vestnik SamGU*, No4 (38), c. 127–134.

Pieejams: <http://vestnik.ssu.samara.ru/gum/2005web3/yaz/Shakirova.pdf>

160. Usonienė, A. (2001) On the Modality of the English Verbs of Seeming. *Modal Verbs in Germanic and Romance Languages*. John Benjamins, p. 185–205.
161. Usonienė, A. (2004) *Modalumas anglų ir lietuvių kalbose: forma ir reikšmė*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla.
162. Veitmane, K., Čerfase, L., Novackis, H., Apinis, A. (1955) *Latīņu-latviešu vārdnīca*. Latvijas Valsts izdevniecība.
163. Vimer, B. (2007) Kosvennaja zasvidetel'stvovannost' v litovskom jazyke. *Jevidencial'nost' v jazykah Evropy i Azii*. Sankt-Peterburg : Nauka, c. 197–240.
164. Volkova, N. V. (2008) Semanticheskie tipy predikatov anglijskogo glagola to see v znachenii umstvennoj dejatel'nosti. *Vestnik Bashkirskogo universiteta*, Tom 13, № 2.
- Pieejams: <http://www.bashedu.ru/vestnic/content2008-2.htm>.
165. VPSV (2007) – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts.
166. Whaley, L. J. (1997) *Introduction to typology the unity and diversity of language*. Sage Publications.
167. Wiemer, B. (2005) Conceptual affinities and diachronic relationships between epistemic, inferential and quotative functions (preliminary observations on lexical markers in Russian, Polish and Lithuanian). *Hansen, B., Karlik, P. (eds.) Modality in Slavonic Languages: New Perspectives*. München : Verlag Otto Sagner, p. 107.–131.
168. Wiemer, B. (2006) Grammatical evidentiality in Lithuanian (a typological assessment). *Baltistica XLI(1)*, p. 33–49.
169. Wiemer, B. (2007) Lexical markers of evidentiality in Lithuanian. *Rivista di Linguistica 19.1*, p. 173–208.
170. Wiemer, B. (2008) Pokazateli s citativnoj i inferentivnoj funkcijami v ruskom i pol'skom jazykah – komunikativnye mehanizmy semanticheskogo sdviga. *Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in slavischen Sprachen*. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 72, München–Wien : Otto Sagner, p. 335–376.
171. Wiemer, B. (2010) Hearsay in European Languages: toward an integrative account of grammatical and lexical markers. *Diewald, G., Smirnova, E. (eds.): Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Berlin : Mouton de Gruyter, p. 59–130.

172. Wierzbicka, A. (1996) *Semantics: Primes and Universals*. Oxford : Oxford University Press.
173. Willett, T. (1988) A cross linguistic survey of the grammaticization of evidentiality. *Studies in Language* 12, p. 51–97.
174. Zilgalve, E. (2011(a)) *Partikulu nozīme izteikuma struktūrā*. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte.
175. Zilgalve, E. (2011(b)) Partikulu loma izteikuma slēptā satura izteikšanā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti 15 (1)* Liepāja : Liepājas Universitāte, 388.–393. lpp.
176. Zilgalve, E. (2013) Partikulas gramatizēšanās aspektā. *Valoda: nozīme un forma. Teorija un metodoloģija latviešu valodniecībā 3*. LU Akadēmiskais apgāds, 142.–158. lpp.